

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

Masteroppgave 2017 30 stp
Fakultet for landskap og samfunn

Austråtts østre hage

- Et historisk perspektiv

Austrått's Eastern Garden - A Historical Perspective

Sigurd Været

Masteroppgave i landskapsarkitektur

AUSTRÅTT'S ØSTRE HAGE - ET HISTORISK PERSPEKTIV

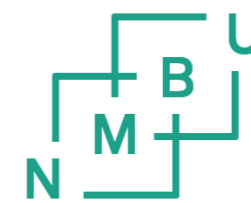
Austrått's Eastern Garden - A Historical Perspective

Masteroppgave

Sigurd Været

Fakultet for landskap og samfunn

Ås 2017

Norges miljø- og
biovitenskapelige
universitet

SAMMENDRAG

NORSK

Denne masteroppgaven er utarbeidet av Sigurd Været som en avslutning på den femårige utdanningen innen landskapsarkitektur ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet i Ås.

Oppgaven utreder Austråtts østre hage fra 1600-tallet til i dag, og undersøker videre hvilket tidspunkt som kan være aktuelt for en eventuell tilbakeføring. Samtidig retter oppgaven seg etter norsk kulturminnelovgivning i den grad det gjelder viktigheten av å ivareta vår kulturarv og identitet.

Austråtts østre hage er anlagt i forbindelse med den mer kjente Austråttsborgen som ligger øst i Ørland kommune, og vest i Sør-Trøndelag fylke helt ut mot havgapet. Det skal ha vært Ove Bjelke som utformet borgen på midten av 1600-tallet til slik vi kjenner den i dag. Her finner vi en lang og rik adelshistorie. Borgen var tidligere en del av adelsgården Austrått, men er i dag fraskilt sammen med hagen. Til sammen utgjør de en del av et større landskapsvernområde. Det Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum driver omvisning i borgen under sommerhalvåret.

Den østre hagen omfattes primært av de to stilepokene renessansen og landskapsstilen, der indre hage har likheter med renessansens prinsipper for parterrehager. Rundt finnes det en leplanting med langt mer tilfeldig vegetasjon bestående av trær som føyer seg til landskapsstilen. Det var ikke uvanlig at renessansens stilprinsipper overlappet landskapsstilen frem til midten av 1800-tallet.

Kildematerialet har vært kjente kart, prospekter og fotografier i tillegg til skriftlige kilder. Gjennomgang av kildene viser at den østre hagen sannsynligvis ble anlagt på 1800-tallet. På 1800-tallet var adelens tid for lengst forbi, men et sterkt borgerskap rådet på Austrått representert av familien Holtermann. Nærmere undersøkelser peker på at det var Ove Bjelke Holtermann (f. 1782- d. 1857) som antakelig anla den østre hagen etter at han overtok i 1808 (må ikke blandes med Ove Bjelke, f. 1611-d. 1674). Mot slutten av 1800-tallet fikk hagen en ny oppblomstring da Johannes Thomassen Heftye

kjøpte eiendommen i 1882. Flere kilder viser at Heftye var opptatt av hagen, selv om han i ettertid har blitt beskyldt for ikke å ta vare på borgen i like stor grad.

Kildegrunnlaget for en eldre 1600-talls hage innenfor den østre hagens fysiske avgrensning virker lite trolig, men kan kanskje påvises med georadar og hagearkeologiske undersøkelser. Med bakgrunn i dette blir tilbakeføringstidsperioden satt til 1808-1906. Dette markerer starten og slutten på et helhetlig østre hageanlegg ved Austrått.

Videre har kilder fra 1800-tallet blitt forsøkt påvist i dagens anlegg gjennom feltarbeid. I dag er det få eller ingen synlige rester etter den opprinnelige hagen slik vi kjenner den fra kart, men feltarbeidet viser at det fortsatt finnes spor i terrenget som bekrefter kildene. Med bakgrunn i dette kan man konkludere på et sikrere grunnlag med at kart og prospekter fra 1800-tallet stemmer godt overens med dagens anlegg.

Deretter presenteres en interpretasjon over hagens utforming innenfor oppgavens historiske avgrensning. Videre drøftes det i all enkelthet hvilke bevaringsform som kan være aktuell å følge ved en eventuell tilbakeføring. Her blir rekonstruksjon, gjenskaping eller restaurering anbefalt med bakgrunn i det vi vet så langt. Likevel må en endelig bevaringsform diskuteres på nytt etter at hagearkeologiske undersøkelser er foretatt.

ABSTRACT

ENGLISH

This master thesis has been written by Sigurd Været as an end to the five-year education in landscape architecture at the Norwegian University of Life Sciences in Ås.

The thesis investigates Austrått's eastern garden from the 1600s to today, and further investigates what time may be appropriate for a possible date of return. At the same time, the thesis is directed at Norwegian cultural heritage legislation, insofar as it concerns the importance of safeguarding our cultural heritage and identity.

Austrått's eastern garden is built in connection with the more famous Austråttborgen (The Austrått Manor), which lies in the municipality of Ørland west of the city of Trondheim. Ove Bjelke is probably the one who designed the castle in the mid-1600s to the way we know it today. Here we find an important national history. The castle was previously part of The Austrått Manor, but today it is separated together with the garden. Together they form part of a larger landscape conservation area. The Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum (National Museum of Decorative Arts and Design) offers guided tours in the castle during the summer season.

The eastern garden includes the two garden-styles renaissance and landscape-style, where the inner garden has a resemblance to the renaissance principles. Around there is a shelter planting with far more random vegetation consisting of trees that conforms to the landscape style. It was not uncommon that Renaissance's style principles overlapped the landscape style until the mid-1800s.

The source material has been well-known maps, prospects and photographs as well as written sources. Review of the sources shows that the eastern garden was probably built in the 1800s. In the 1800s, the age of the nobility was over, but a strong bourgeoisie reigned at Austrått represented by the Holtermann family. Further investigations indicate that it was Ove Bjelke Holtermann (born 1782-1857) who probably built the eastern garden after

taking over in 1808 (must not be mixed with Ove Bjelke, born 1611-d. 1674). Towards the end of the 1800s, the garden appeared good looking again when Johannes Thomassen Heftye bought the property in 1882. Several sources show that Heftye was interested in the garden, although he was subsequently accused of not taking care of the castle to the same extent.

The source of an older 1600s garden within the same area as the eastern garden seems unlikely, but may be detected by further garden archaeological research. Based on this, the reversal period is set to 1808-1906. This marks the start and end of a comprehensive eastern garden history at Austrått.

In addition, sources from the 1800s have been tried to be proven in today's garden through field work. Today there are few or no visible remains after the original garden, as we know it from maps, but the field work shows that there are still traces in the terrain that confirm the sources. Based on this, one can conclude that maps and prospects from the 1800s match the garden of today.

An interpretation of how the garden may have been is then presented. In addition, it is discussed what types of preservation that may be appropriate. Here, reconstruction, recreation or restoration is recommended based on what we know so far. Nevertheless, a final discussion must be made after garden archaeological investigations have been done.

FORORD

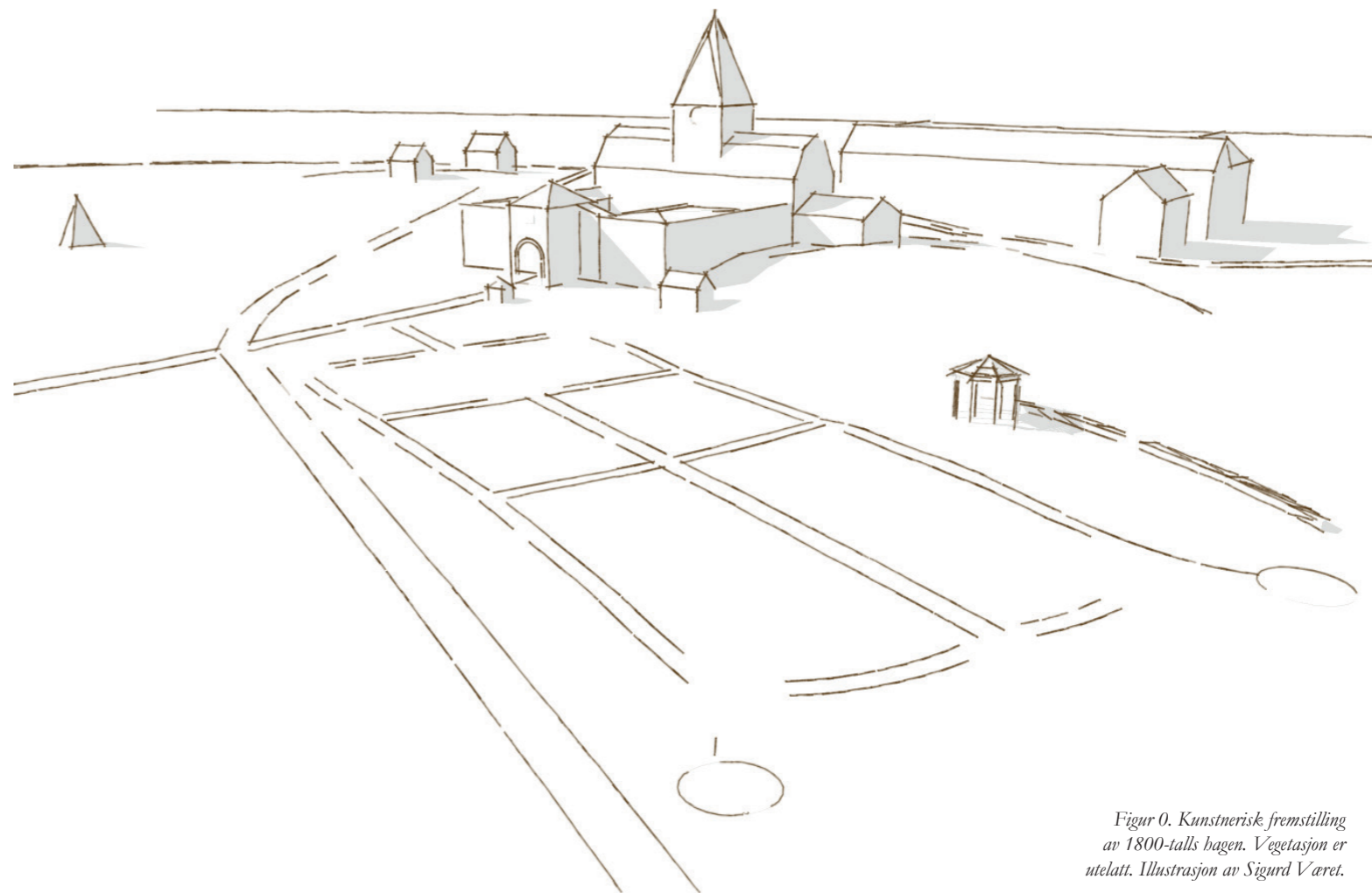
Gjennom studieperioden min på Norges miljø- og biovitenskapelige universitet har vi lært mye om byutvikling og de fremtidige utfordringene vi står overfor. Det er vel og bra for det er jo inn i fremtiden vi skal, og det er i fremtiden vi skal bidra som landskapsarkitekter. Jeg føler derimot at det har vært mindre fokus på det historiske landskapet. Derfor ønsket jeg å utforske dette nærmere da jeg valgte tema for masteroppgaven. Kanskje kan kunnskap om kulturhistorien bidra til gjennomtenkte beslutninger i fremtiden.

Her på universitetet har vi en gammel og flott park som også har gitt meg inspirasjon til å velge en historisk oppgave som tema. I denne parken har jeg også vært så heldig å få jobbe som gartner gjennom flere sommersesonger.

Til slutt falt valget på Austrått ettersom det for tiden er et pågående forskningsprosjekt rundt hageanlegget. I denne sammenheng vil denne oppgaven være et forarbeid til en eventuell fremtidig bevaringsplan for hagen. Dette gjør den relevant og viktig som en liten brikke i det store bildet. Oppgaven illustrerer også at et historisk perspektiv er vesentlig del av diskusjonen for fremtidens beslutningstakere.

Takk til familie, venner og kollegaer for viktige bidrag og inspirasjon i forkant og underveis i arbeidet med denne oppgaven. Jeg vil også takke øvrige informanter og veilederen min, Annegreth Dietze-Schirdewahn, for gode faglige tilbakemeldinger og motivasjon gjennom skrivingen denne våren.

Ås mai 2017
Sigurd Været

Figur 0. Kunstnerisk fremstilling av 1800-talls hagen. Vegetasjon er utelatt. Illustrasjon av Sigurd Været.

INNHALDSFORTEGNELSE

1. Innledning			
Bakgrunn og kontekst	12-15		
Austråtts østre hage	16-17		
En mulig 1600-talls hage	18-19		
Fysisk avgrensning	20		
Problemstilling	21		
Mål	21		
Metode	21-22		
2. Norges hagekunsthistorie			
Sosiale, politiske og økonomiske faktorer	25		
Stilepoker i Austråtts østre hage	26-27		
Hagekunsten i Trøndelag	28		
3. Historiske Austrått			
Navn og begrep	30-31		
Austråtts eiere	32-35		
4. Kilder til 1600-talls hagen			
Ove Bjelke	36-37		
Barokken ved Austrått	38-39		
Veier og akser	40		
Bosquet og ridebane	41		
Dammer	42		
Alléer	43-44		
Pyramiden	45		
5. Kilder til 1800-talls hagen			
1800-tallets eiere	47-49		
Viktige kart	51-60		
6. Prospekter og fotografier			62-75
7. Den østre hagen gjennom tidene			
Historisk avgrensning			78-79
8. Hagens elementer da og nå			
Den østre hagen i dag			81
Adkomst og veisituasjon			82-83
Korsakseanlegg			85-92
Øvrige funksjoner			93-96
Vegetasjon			97-109
Bygninger			110-122
Annet			123
9. Interpretasjon			124-127
10. Avslutning			
Bevaring			128-131
Visualisering av fremtiden i historisk kontekst			132-139
Oppsummering			140
11. Kilder			142-151
Vedlegg 1/1			

1. INNLEDNING

BAKGRUNN OG KONTEKST

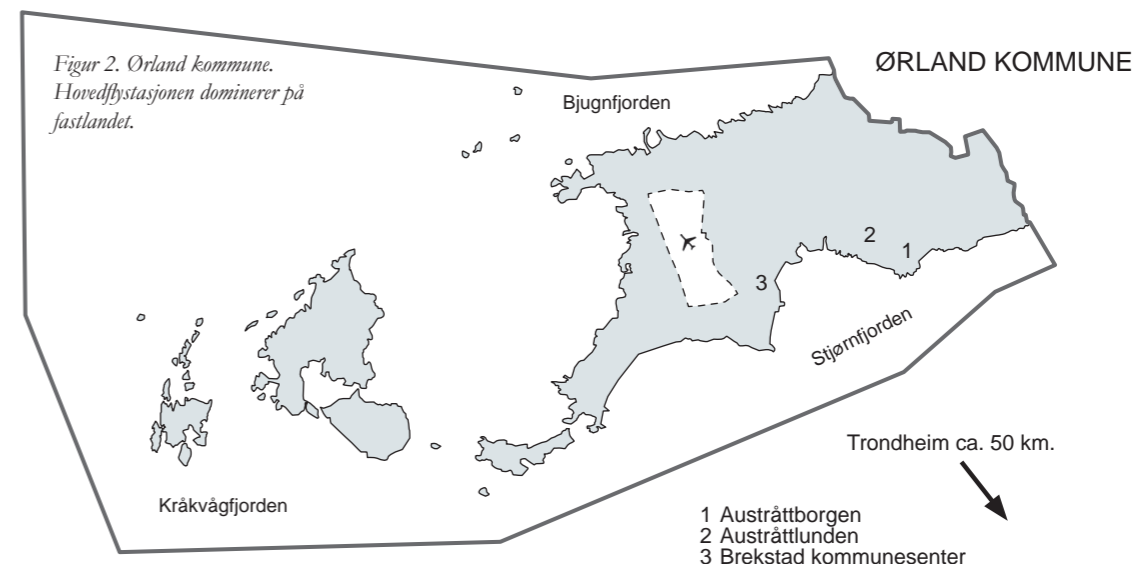
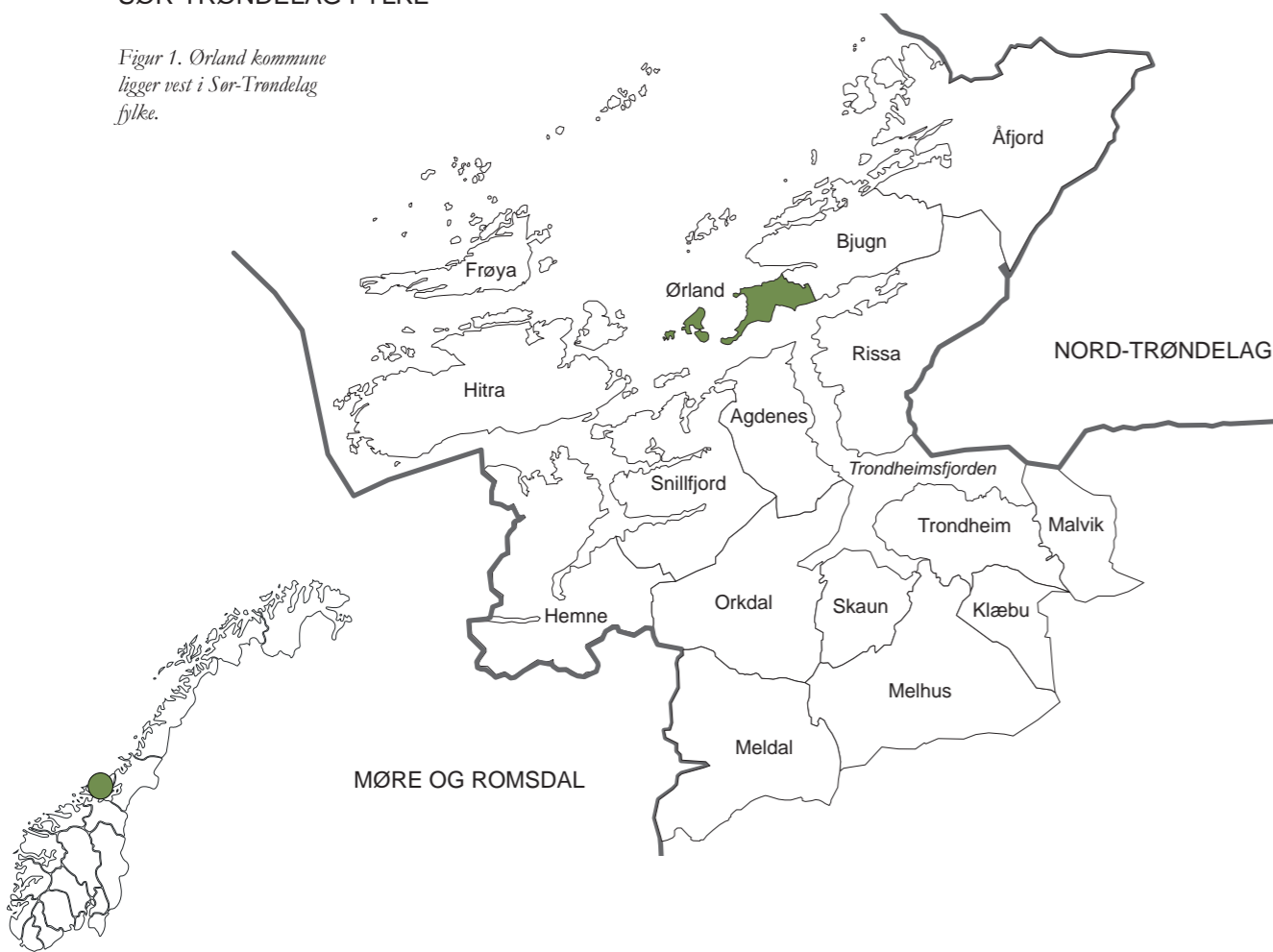
Austråtts østre hage ligger ved Austråttborgen i Ørland kommune ut mot havgapet, omtrent 5 mil nordvest for Trondheim by. I det forblåste og flate landskapet ruver borgen karakteristisk med den frodige Austråttlunden like i nærheten. Rusasetfjellet er synlig i horisonten mot Bjugn kommune i nord, og skiller seg klart ut som den mest dominerende terrengformasjonen i landskapet. I øst ligger Stjørnfjorden og starten på Trondheimsfjorden, mens Norskehavet strømer i vest. I nærheten av borgen finnes store trær, og mange av dem har en historie. Flere eldre plantede asketrær vitner blant annet om et utstrakt bruk av landskapet fra tiden allerede før den østre hagen ble anlagt. Hagen er særlig frodig, men gjennom de siste hundre årene har den forfalt fra sin opprinnelige form. I dag er det lite som tyder på at det engang har vært en parterrehage her. Mye vegetasjon har gått ut og kun biter av den historiske hagen er igjen.

I tidligere tider da Austrått var en anstendig herregård, var den mektige adelskvinnen Ingerd Rømer Ottedatter bestyrer og godseier. I dag er hun godt kjent fra Ibsens skuespill "Fru Ingerd til Austrått", men også som forkjemper for systemskiftet i overgangsperioden fra den katolske kirken til den lutherske kirken. Omkring 1655 bygget adelsmannen og tipoldebarnet til fru Ingerd, Ove Bjelke, deler av den karakteristiske borgen vi kjenner i dag, men den innvendige strukturen er opprinnelig Austråttgårdens gamle kapell fra omkring 1100-1200-tallet. Mange ulike eiere har satt preg på borgen og den østre hagen på 1800-tallet. Om Ove Bjelke også anla en hage på 1600-tallet vet vi lite om, men det er nærliggende å tro det basert på kildematerialet og pågående forskning.

Områdene rundt har enda eldre historier å fortelle. Her er det gjort funn fra jernalder og bronsealder,

SØR-TRØNDELAG FYLKE

Figur 1. Ørland kommune ligger vest i Sør-Trøndelag fylke.

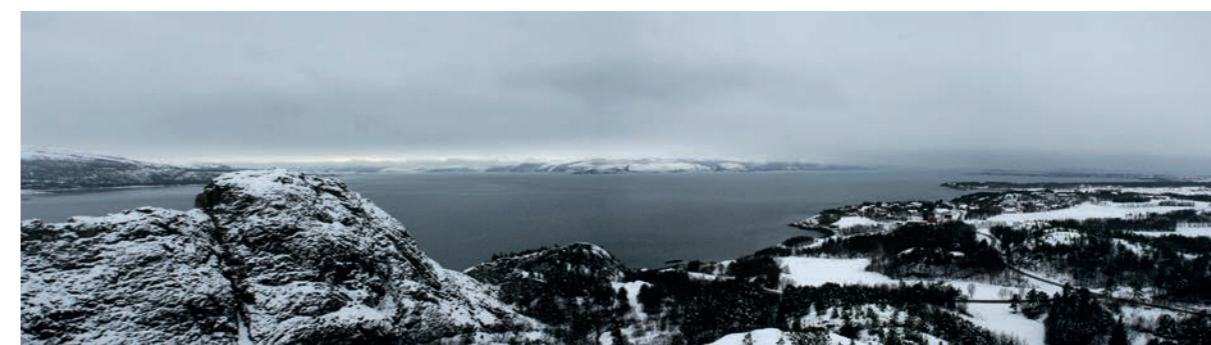
og fra vikingtiden var Ørlandet en viktig plass, noe de store gravhaugene bekrefter. Like i nærheten ligger også Borgklinten (400-600 e.Kr.), en bygdeborg som kunne forsvare folket mot fiender.

I dag eies Austråttborgen av staten og med Nordenfjeldske Kunstindustrimuseum og Statsbygg som forvaltningsorgan. Jorda rundt eies av Ørland kommune med Sør-Trøndelag fylkeskommune som forvaltningsorgan. I sommersesongen driver museet daglige guidede turer i borgen som ble fraskilt Austrått gård i 1912. Gården befinner seg fortsatt like nord for borgen. Austråttborgens østre hage er i dag sikret som landskapsvernområde sammen med Austråttlunden lengre vest. Hagen er også del av en større hensynssone for vern av herregårdslandskapet i Ørland kommune.

I forbindelse med utbygging av ny kampflybase på Ørlandet, kartlegger fylkeskommunen i Sør-Trøndelag viktige historiske kulturminner. Som følge av utbyggingen vil det bli behov for flytting av ulike funksjoner, og det må regnes med tilflytting i sam-

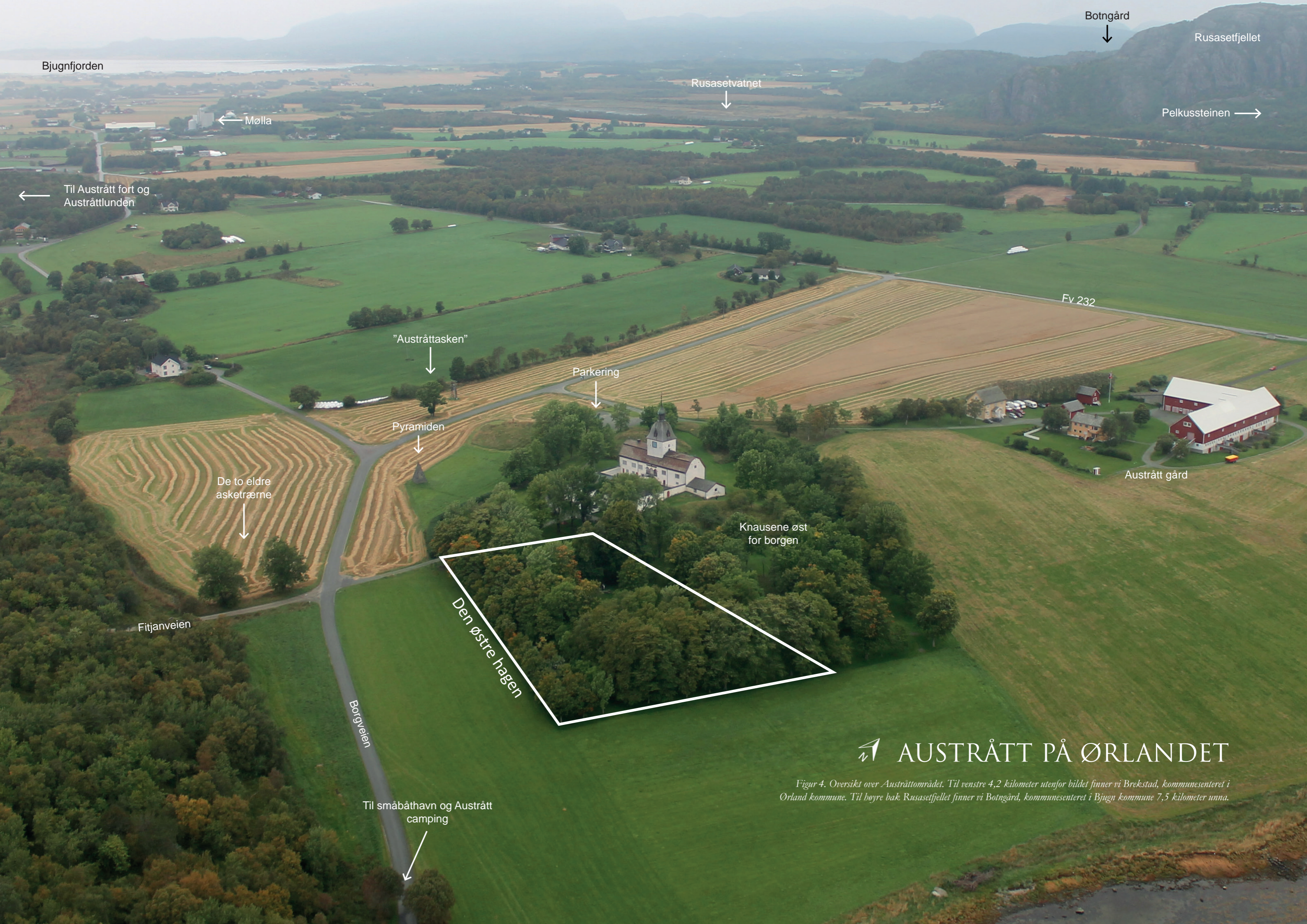
menheng med flere arbeidsplasser. En tilflytting og relokalisering vil kunne bety bebyggelse i kulturminneområder. I den anledning er det viktig å sitte med oversikt over kulturminnene og sikre at ingen går tapt i prosessen.

Ørlands kommuneplan (2014-2026, 10), oppgir i samfunnsdelen at Ørland kultursenter skal være en viktig brikke i forbindelse med natur- og kulturutvikling. Blant annet holder kultursenteret på med Reformasjonsprosjektet Austrått 1537. Her vil blant annet Austråttområdet med sin rike historie bli prioritert som et hovedsatsingsområde de kommende årene. Samtidig driver Norges miljø- og biovitenskapelige universitet i samarbeid flere aktører et hagearkeologisk prosjekt som kartlegger Austråtts herregårdslandskap fra 1600-tallet. Fokuset ligger på å forstå den historiske utviklingen i landskapet og å fremme gode strategier for en helhetlig forvaltning (Forskningsrådet). Austråtts østre hage er en del av dette landskapet, og denne oppgaven vil derfor kunne være en liten, men viktig brikke i det store bildet.

Figur 3. Borgklinten er trolig fra folkevandringstiden år 400-600 e. Kr. God oversikt ga et godt forsvar. Trondheimsfjordens innløp er rett frem.

Bjugnfjorden

Mølla

Rusasetvatnet

Botngård

Rusasetfjellet

Pelkussteinen

Til Austrått fort og Austråttlundén

Fv 232

"Austråttasken"

Parkering

Pyramiden

De to eldre asketrærne

Austrått gård

Knausene øst for borgen

Fitjanveien

Den østre hagen

Borgveien

Til småbåthavn og Austrått camping

AUSTRÅTT PÅ ØRLANDET

Figur 4. Oversikt over Austråttområdet. Til venstre 4,2 kilometer utenfor bildet finner vi Brekstad, kommunesenteret i Ørland kommune. Til høyre bak Rusasetfjellet finner vi Botngård, kommunesenteret i Bjugn kommune 7,5 kilometer unna.

Figur 5. Den østre hagen sett mot sørvest fra knausene øst for borgen. Legg merke til det gamle kirsebærtreet som ligger i hagen.

AUSTRÅTTS ØSTRE HAGE

Den østre hagen ligger ved Austråttborgen som er den eldste og kanskje best bevarte adelsborgen i Norge. Den siste adelige eieren forsvant med Oberst von Marschalk i 1716 (Andersen & Bratberg 2011, 208). Siden har borgen hatt flere borgerlige eiere, blant annet Holtermann-slekten som på 1700- og 1800-tallet eide borgen nesten sammenhengende i hundre år. Mye vet vi om eierne og den herskapelige bygningen, men langt mindre kjent er den østre hagen. Like utenfor hovedinngangen ligger det som skal ha vært en parterrehage, men i dag er den fragmentert til det ugjenkjennelige. Hagen skal ha blitt anlagt engang på 1800-tallet, og gradvis har den utviklet seg til det vi ser rester av i dag. Likevel oppleves leplantingens innramming rundt den opprinnelige parterrehagen nokså lik i formen som den vi finner på kart fra 1800- og 1900-tallet.

Tidligere undersøkelser viser at Johannes Heftye var en av eierne som i stor grad var med å sette preg på hagen i sin eierperiode fra 1882-1906 (Karlsvik & Skålnes 2014, 4). Et foto fra 1907 viser blant annet at han utvidet hagen og endret veien. Selv om Heftye antakeligvis var en stor bidragsyter i hagen var det mest sannsynlig Ove Bjelke Holtermann som anla den i sin helhet, uten at det finnes konkrete kilder på det. Det er nemlig under hans eierperiode (1808-1856) den første tegningen av hageanlegget på dagens plassering dukker opp. Trolig bygget han på rester han fant i terrenget. Tidligere prospekter viser en inngjerding og mulig hage rundt knausene i øst, men tegningen fra 1853 viser for første gang en hage på flaten ved siden av.

Hyppe eierskifter og dårlig vedlikehold førte til at

hagen forfalt utover 1900-tallet. I 1916 ble bunnivået nådd da Austråttborgen brant ned. Staten overtok anlegget i 1919 og det ble etter hvert bestemt at det skulle igangsettes restaurering. Det skulle gå helt frem til 1961 før restaureringen var over (Andersen & Bratberg 2011, 432). I løpet av disse årene, inkludert de to verdenskrigene, skal hagen ha forfalt ytterligere. Senere skal det ha vært flere oppryddinger i hagen, og lag på lag har historien forsvunnet under jorda.

Fra begynnelsen har hagen åpenbart vært en nyttehage (Dietze 2017). Eldre kart viser blant annet rekker av trær som i senere tid har vist seg å være kirsebærtrær. Men også kilder fra 1700-tallet nevner kirsebær i Austrått området. Erling Njøs fortalte i forbindelse med artsregistrering i 1962/63 at disse

trærne kunne være så gamle som 150 år (Njøs 1963, 33). Et av disse trærne er fremdeles synlig i hagen i dag. Den østre hagen har også vært diskutert flere ganger blant annet av Andersen og Bratberg (2011), Magne Bruun (2007) og Schnitler (1916).

I den stadige kampen om arealer er det viktigere enn noen gang at hagen får mulighet til å hevde sin rett i landskapet. Videre undersøkelser i denne oppgaven sett i lys av ny kunnskap, vil kunne utrede hagen ytterligere og gi et tydeligere svar på hvordan den kan ha sett ut i sin helhet. Kanskje en dag vil den kunne tilbakeføres til sin opprinnelige stand.

Sommeren 2017 skal det foretas hagearkeologiske utgravninger, og denne oppgaven er høyst relevant i forbindelse med dette.

Figur 6. Den østre hagen sett mot øst fra borgens sentralakse.

EN MULIG 1600-TALLS HAGE

Opprinnelig tror man at det også har vært en vestre hage, men i dagens landskap er det lite som vitner om dette. Det finnes likevel et tydelig spor. Vest for borgen er det nemlig en pyramide antakelig reist i årene 1655-1665. Kildegrunnlaget er ellers lite konkret og langt mere vagt enn det som finnes for den østre hagen.

Schnitler mener det er godt mulig det har vært både pryde-, kjøkken-, og frukthage i forbindelse med et så herskabelig byggverk som det Ove Bjelke oppførte i sin tid (Schnitler 1916, 139). Flere flyfotoer viser også at det var en synlig karrusdam her frem til 1960 tallet (figur 70). Allerede i 1532 forteller kilder at fru Ingerd hadde en karrusdam hvor gjenstander av tinn ble gjemt bort (Andersen & Bratberg 2011,

437). Det er mye mulig at det her er snakk om den samme dammen som ble gjenfylt på 1960-tallet.

Allikevel er det et kart fra 1859/60 som danner rammene og antydningene etter det tapte hageanlegget. På kartet (figur 42) finnes flere stisystemer og dreneringsgrøfter som naturlig knytter Austråttborgen til landskapet i større grad enn det man kanskje hadde trodd.

Opp gjennom årene har mange oppdagelsesreisende besøkt Austrått, og i 1774 nevner Gerhard Schøning askealléer som på dette tidspunktet stod eller var forfalt. Ettersom asketrær kan bli flere hundre år, viser dette at de kan ha vært plantet på 1600-tallet. Schøning nevner også ville kirsebær som vokste

i forbindelse med en "Dyrehave" (Schøning 1979, 302). Denne dyrehagen blir i nyere forskning sett på som en jaktpark der det ble holdt hjort. Slike jaktparker ble vanlige på 1600-tallet (Dietze 2017). Ove Bjelke var på denne tiden også kjent for sine gode jaktferdigheter. Dessuten skal Austrått ha blitt brukt av ulike jaktselskaper (Dietze 2017). Alt i alt vitner dette om utstrakt bruk av herregårdslandskapet på 1600-tallet.

I skrivende stund er det pågående forskning rundt 1600-talls hagen i vest. I denne oppgaven skal jeg først og fremst konsentrere meg om den antatte nyere hagen i øst, men man kan heller ikke her utelukke et enda eldre hageanlegg. I tråd med Firenze Charterets artikkel 10 (1981), vil jeg gjøre en helhet-

lig historisk undersøkelse av Austråtts hageanlegg fra 1600 og frem til i dag før den historiske avgrensningen blir satt. På den måten unngår man å gjøre beslutninger som går på bekostning av eventuelt eldre og skjulte hagelag.

Figur 7. Austrått sett fra nordvest. Her må det ha vært god oversikt over hvilke skip som seilte inn og ut Trondheimsfjorden.

FYSISK AVGRENSING

Figuren under viser oppgavens fysiske avgrensning. I sørvest og sørøst langs den gule stiplede linjen, gir grensen seg naturlig mot åkerlandskapet, mens den i nordvest og nordøst er mer uklar. Dette henger sammen med hagens historiske utvikling (figur 79). En tegning fra 1853 (figur 59) viser for første gang en hage på flaten innenfor det gule området. Denne hagen må forstås som en egen del, da den virker å ha blitt anlagt samtidig som en helhet. Sånn sett hører den ikke direkte sammen med området markert i rødt. Allikevel må det antas ut fra prospekter fra før 1853, at det har vært en innhegning og muligens et hageanlegg i området på knausene øst for hovedbygningen (rød markering), og at dette anlegget i en viss periode har overlappet noe med hagen på flaten i gult. Videre innebærer dette at man ikke kan utelukke elementer eller forbindelser som inngår i begge områdene. Et eksempel kan være stier eller andre tilpasninger som eksisterte eller oppstod mellom de to områdene da hagen på flaten ble anlagt.

De to ulike områdene gis i dag naturlig av topografiske forhold. Rødt område har flere knauser som sammen utgjør terrasser (figur 102). Området i gult er stort sett flatt med en svak helning mot sjøen i øst. Når man står på flaten oppleves avgrensningen tydelig mellom de to områdene. Allikevel flyter terrassenes flater (rød markering) over i hagen på flaten (gul markering). Rundt borgens hovedinngang mot sør viser dessuten pågående forskning at det på 1600-tallet kan ha vært en bosquet eller inngier-

ding rundt en forplass (figur 28). Det er viktig å være klar over dette for å unngå at den østre hagen kommer i konflikt med et tidligere hagelag. Derfor avsettes det plass til dette. Det må understrekes at dette ikke går utover den østre hagens opprinnelige plassering.

Innrammet i hvitt er den opprinnelige parterrehagen som flere eldre kart viser. Den er tilnærmet rektangulær og følger prinsipper fra renessansens stilepoke. Parterrehagens størrelse har variert gjennom tiden. Antakelig var den noe mindre enn det som vises på figuren under. Utenfor parterrehagen ser vi en leplanting som i hovedsak har kommet til i senere tid. Leplantingen virker mer tilfeldig og buk-tende slik landskapsstilen var. Denne plantingens tas også med i avgrensingen fordi den må anses å være et viktig element for beskyttelse mot vær og vind, et prinsipp som skriver seg tilbake til Christian Gartners hagebok utgitt i 1694.

Kort fortalt: Elementer som overlapper både gul og rød markering vil bli utredet i oppgaven for helhetens skyld. Når det er sagt, vil denne oppgaven ha hovedfokus på den østre hagen, markert i gult. Det er området innenfor gul markering som til slutt skal interpreteres og visualiseres. Jeg kommer ikke til å interpretere området i rødt fordi det krever mer omfattende undersøkelser. Det finnes heller ingen hagekart fra rødt område som viser menneskelig bearbeiding i særlig grad.

PROBLEMSTILLING

Denne oppgaven dokumenterer funn fra Austråtts østre hage slik den fremstår i dag samt i historisk kildemateriell, og undersøker videre hvilket tidsrom som kan gi grunnlag for tilbakeføring.

MÅL

I en tid da fortetning forekommer i økende grad er det viktig å tilrettelegge for bevaring av synlige og usynlige kulturminner. Dette gjøres for å berike vår kulturarv og identitet i tråd med norsk kulturminnelovgivning. Ørland kommune er for tiden under sterk vekst blant annet på grunn av byggingen av ny kampflybase. Mange nye arbeidsplasser vil komme, og med det følger blant annet behovet for nye boliger. Fra før sliter kommunen med arealknapphet. For å sikre at ingen kulturminner går tapt forsøker denne oppgaven besvare følgende mål:

Øke hagens verdi og viktighet som historisk kulturminne og natuminne.

Legge grunnlag for tilbakeføring av hagen til et historisk tidsrom som kan gi en bedre og mer helhetlig historieformidling for besøkende og andre interesserte.

På sikt gjøre hagen til et yndet rekreasjonsområde som en del av det større herregårdslandskapet i Ørland kommune.

Opgavens hovedmål er å gjøre arbeidet med hagearkeologiske undersøkelser sommeren 2017 mer oversiktlig, og i forbindelse med det belyse viktige områder i hagen som bør studeres nærmere.

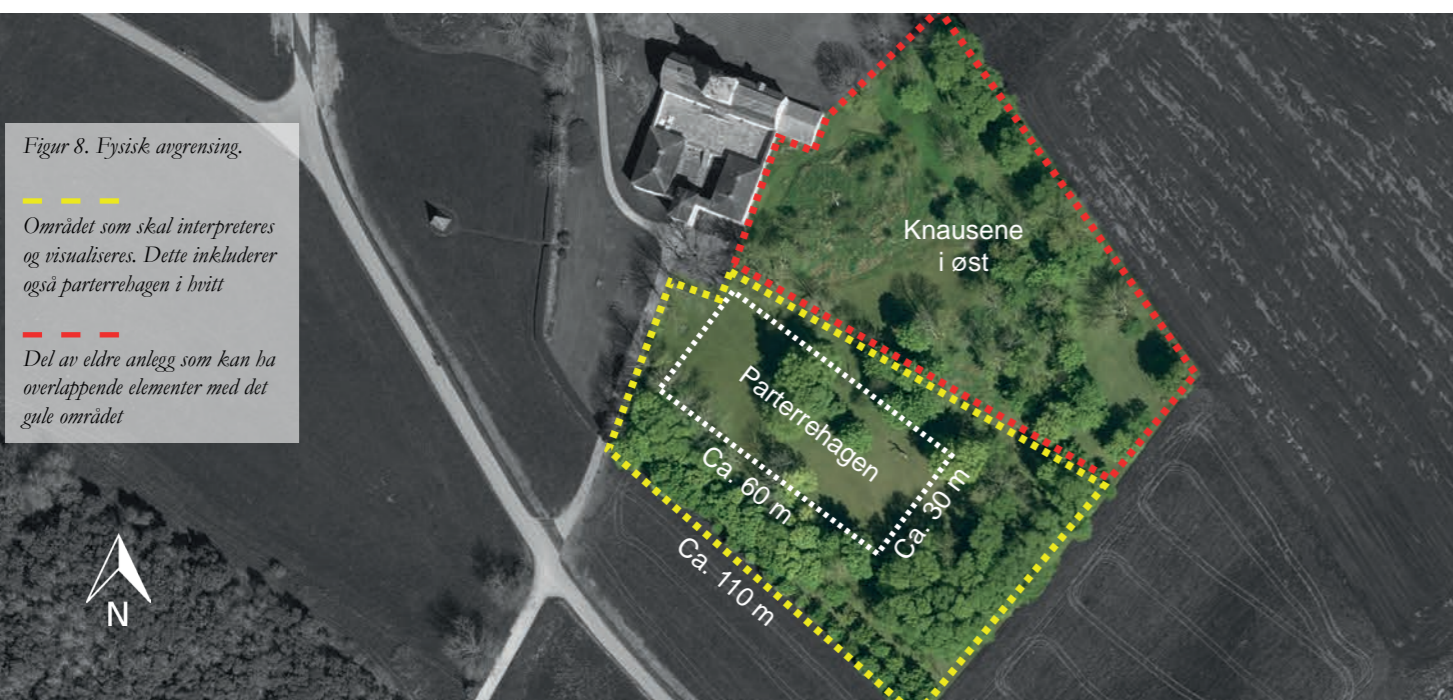
METODE

Det historiske bildet av hagens utvikling dannet seg underveis i arbeidet. Fra starten har jeg jobbet med en åpen historisk avgrensning som til slutt har blitt fastsatt etter gjennomgang av kjent historisk kildemateriell, supplert med egne målinger fra feltarbeid.

Det historiske kildematerialet har bestått av tekst, kart, prospekter og fotografier. Det har blant annet blitt gjort en gjennomgang og tolkning av bilder og kart som kan gi et klarere perspektiv på hagens utvikling. Her har kronologisering vært til stor nytte for å skaffe oversikt. Mange prospekter kan ikke dateres nøyaktig, men baserer seg på gitte årstall av andre fagpersoner ved blant annet Fakultet for landskap og samfunn ved NMBU og Ørland kultursenter. Det må også påpekes at mesteparten av materialet har vært kopier, noe som har gjort det mer utfordrende å tolke. Dette gjelder spesielt for

de eldste kartene og prospektene der originalen ikke lengre finnes. I denne oppgaven har det ikke vært prioritert å gjøre ytterligere arkiv søk enn det materialet som foreligger, på grunn av tidsbegrensninger og arbeidsmengde. Arkiv søk er svært tidkrevende arbeid. Dessuten foreligger allerede det viktigste kildematerialet, men det kan ikke utelukkes at det finnes mer, men da i form av den mer private art som for eksempel fotografier.

Som del av den historiske sammenstillingen har hagelag fra forskjellige tider blitt sett i sammenheng for å spore mindre og større endringer i anlegget. I praksis betyr dette at kart med ulik datering har blitt lagt oppå hverandre. Faste gjenstander som for eksempel bygninger har vært den tidløse referansen og sørget for riktig plassering av kartene. I denne sammenheng må man ta høyde for at unøyaktighe-

Figur 8. Fysisk avgrensning.

— — — — —
Området som skal interpreteres og visualiseres. Dette inkluderer også parterrehagen i hvitt

— — — — —
Del av eldre anlegg som kan ha overlappende elementer med det gule området

ter kan forekomme, da eldre kart er mer upresise enn de vi har i dag. Metoden fungerer allikevel godt for å spore hovedtrekk i endringene. Blant kartmaterialet finnes det ulike kart fra 1859/60, 1884, 1915, 1916, 1963 og 1992. Av de mest interessante er 1884-, og 1916-kartet (se kapittel 5). Førstnevnte viser den østre hagen for første gang på dagens plassering, mens 1916-kartet er basert på faglige oppmålinger og er sånn sett det mest presise.

Eierhistorikken har også vært viktig for å forstå hvem som kan ha anlagt hagen, og dermed når den ble anlagt. Opphavspersonens motivasjon og realiseringsspross knyttet til hagen har i noen grad blitt drøftet. Kapittel to nevner generelt litt om de sosiale forholdene i Norge på tiden da hagen mest sannsynligvis ble anlagt. Ved å forstå de sosiale forholdene i den historiske konteksten, vil det bli enklere å kunne argumentere for når, hvorfor og hvordan hagen ble anlagt.

Naturligvis har også litteratur blitt undersøkt. Det finnes blant annet flere reiseskildringer, og den viktigste som nevner hage dukker opp på 1700-tallet. Dessuten er det to auksjonsplakater fra 1700-tallet, der den ene gir en god pekepinn på hva som fantes av hageelementer på Austrått. Ellers er det flere bøker fra 1900-tallet som omfatter Austrått generelt, men hageanlegget omtales i mindre grad enn hovedbygningen. I tillegg har det blitt studert generell litteratur om norsk hagekunsthistorie for å trekke paralleller til anlegget. Også generell litteratur rundt bevaring har blitt undersøkt i korthet for å gi innblikk i hvordan en historisk hage kan bevares i fremtiden.

Til slutt er kommuneplaner på overordnet nivå inkludert som en mindre del i studiet for lettere å kunne knytte denne oppgaven opp mot dagsaktuelle temaer i det politiske landskapet i Ørland kommune.

Light Detection and Ranging (LIDAR-undersøkelse) ble gjort i 2016 på bestilling fra Sør-Trøndelag fylkeskommune i forbindelse med kartlegging og sikring av kulturminner. Jeg var heldig og fikk studere disse dataene. Kort fortalt baserer metoden seg på laserscanning fra fly. Det ferdige resultatet gir gode bilder av terrenget uten vegetasjon. Dette gir videre en bedre mulighet for å oppdage skjulte forsenkninger og forhøyninger etter fundamenter, veier osv. Denne informasjonen har vært nyttig som utgangspunkt for å etterprøve historiske kilder i forkant av feltarbeid.

Feltregistreringer og feltanalyser har allikevel vært den viktigste delen av arbeidet. Etter å ha gjort en sammenstilling av kildene og LIDAR-data, ble det gjort feltarbeid for å etterprøve arbeidet i form av fotodokumentasjon og enkel innmåling i hagen. Til sammen ble det gjennomført tre befaringer. Første befaring ble gjort september 2016 for å gjøre seg kjent med stedet. På dette tidspunktet var Austråtts historie relativt ukjent for meg. Andre befaring fant sted i februar 2017. Da forelå betydelig mer kunnskap om hagen og Austrått generelt. Både funn i historiske kilder og LIDAR-data ble forsøkt påvist i hageanlegget og interessante funn ble gjort. Siste befaring foregikk i begynnelsen av april for å kontrollere funnene gjort på andre befaring, og samtidig undersøke ny informasjon.

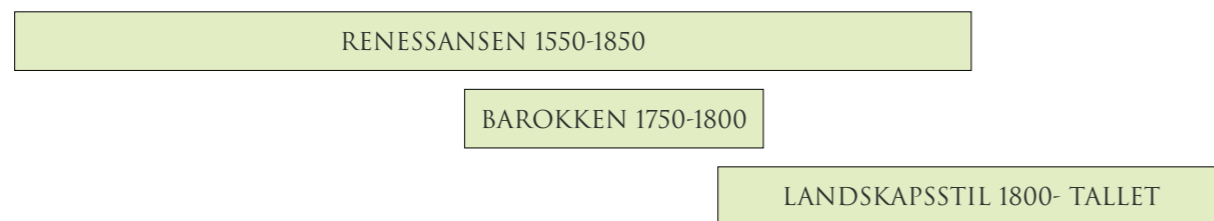
2. NORGES HAGEKUNSTHISTORIE

1600-talls hagen og 1800-talls hagen ved Austrått har begge elementer fra ulike hagestilepoker. En kortfattet undersøkelse av den norske hagekunst-historien vil gi en bedre forståelse av hagene på Austrått. For denne oppgaven presenteres stilepokene som er aktuelle for den østre hagen. Her er det renessansen og landskapsstilen som antas å være viktigst ut i fra det som kan spores i dag. I Norge overlapper de ulike epokene hverandre i stor grad. For eksempel var renessansen gjeldende helt til 1800-tallet. Dette gjenspeiles også i dagens østre hage. Når det gjelder barokken med sin mektige forankring i landskapet, kan denne i større grad knyttes til det eldste hageanlegget. Et overblikk over barokken blir gitt senere i forbindelse med dette hagelaget.

Før oppgaven går inn på hagestilepokene, presenteres sosiale faktorer som på noen punkter kan ha

vært aktuelle for Austråtts hageeiere. Dette er viktig kunnskap, da det sier noe om hva den bakenforliggende motivasjonen kan ha vært for å anlegge hagen. Sosiale forhold som er relevante for 1600-tallet blir presentert i kapittel fire.

For videre lesning anbefales Schnitlers *“Norske Haver – i gammel og ny tid”* skrevet i 1916, eller Magne Bruuns *“Norske hager gjennom tusen år”* fra 2007. Begge bøkene gir en kronologisk fremstilling av norsk hagekunst fra middelalderen og frem til landskapsstilen på 1800-tallet. Sistnevnte bok omhandler også norske hager i nyere tid på 1900-tallet. Når det gjelder hagekunstens utvikling i Norge som følge av sosiale, politiske og økonomiske faktorer, anbefales Annegreth Dietze sin doktorgradsavhandling *“Garden culture and the Bourgeoisie”* fra 2006 (engelsk versjon 2007). Her kommer borgerskapets hagekunst i Norge til uttrykk mellom 1750-1850.

Figur 9. Kortfattet hovedinndeling av Norges stilepoker innen hagekunsten. Basert på tabell (von Essen 1999).

SOSIALE, POLITISKE OG ØKONOMISKE FAKTORER

Mot slutten av 1700-tallet og starten av 1800-tallet hadde de borgerlige samfunnslag stor innflytelse på den norske hagekunsten. Den borgerlige samfunns-klassen var sammensatt av kjøpmenn, embetsmenn og skipsredere. Eksport til havs var en viktig inntektskilde. Dette ga dem gode inntjening som ble omsatt til store eiendommer med hager som igjen spilte en viktig rolle for hagekunsten (Dietze 2007, 26). I forbindelse med dette kan Austråtts taktiske plasseringen ved sjøen ha hatt en stor økonomisk betydning. På denne tiden regjerte den velstående Holtermann-slekten på Austrått. Den gode økonomien førte videre til at de norske hagene skilte seg ut i mengden blant Europas hager. Hagene var spesielle i den grad at det omtrent bare fantes borgerlige hager til forskjell fra i Europa, hvor slike hager havnet i skyggen av de adelige og kongelige hageanleggene (Dietze 2008, 164).

Norges handelspartnere på denne tiden var Tyskland, Holland og England, samtidig som man hadde nære forbindelser til Danmark og Sverige med bakgrunn unionstiden. En slik kontakt ga økende handel og økonomisk sikkerhet. Dette ga også borgerskapet muligheten til å reise rundt i Europa på forretningsbesøk. Ved slike besøk tok de med seg inspirasjon til hagene sine hjemme (Dietze 2008, 166-167).

Da Napoleonskrigen tok slutt i 1814, førte det til at Danmark var nødt til å overgi Norge til Sverige. Samtidig var det en sterk patriotisk bevegelse her til lands som krevde en egen grunnlov, noe som ble et faktum i mai 1814. Selv om Sverige bestemte over Norge, fikk man allikevel lov til å beholde grunnloven som et lokalt selvstyre (Dietze 2007, 27). Tiden etter grunnloven ble underskrevet kan bli sett på som en periode der regjeringen ble styrket og forenet. Det første stortinget ble samlet i 1815 og etter hvert ble borgerskapet mer involvert i politikken for utvikling av landet (Dietze 2007, 28). I disse patriotiske tider er det også grunn til å tro at hagekunsten kan ha vært en identitetsskapende kilde for Norge (Dietze 2008, 174).

Forretningspartnere kom også på besøk til Norge, og dermed ønsket borgerskapet å vise velstand og imponere dem med moderne hager. Snart førte dette nærmest til en konkurranse mellom de norske handelsmennene, og begrepet *demonstrativt konsum*

ble et faktum (Dietze 2008, 167). Uttrykket stammer fra det engelske begrepet *conspicuous consumption* og betyr enkelt sagt at man sløser en overflod av penger for å gagne oppmerksomhet og popularitet i de sosiale lag. Sløsing til en viss grad var det nok, men det førte til at handelsforbindelsene lot seg både overraske og imponere, og på den måten stadfestet man sin posisjon som suksessfull. Flere besøkende forteller om anlegg som overgikk forventningene (Dietze 2008, 170).

Et utbredt ideal på denne tiden var *Search of the Sublime*. Her handlet det om søken etter det storslåtte. Begrepet var gjeldene i Norge og Europa og førte med seg mange reisende som ga et godt omdømme til det norske landskapet (Dietze 2008, 175). Det var opprinnelig malerne som vekket interessen ved å male det norske landskapet. Vitenskapsmenn fulgte etter hvert etter og dokumenterte naturen (Dietze). De europeiske trendene ga de borgerlige mulighet til å etablere hager etter nyeste mote samtidig som tilpasninger etter lokale norske forhold ble gjort. De lokale forholdene satt begrensninger, men skapte også utfordringer og muligheter til å utvikle en ny type hagekunst med moderne elementer i kombinasjon med den tradisjonelle hagekunsten i Europa (Dietze 2008, 175). I Norge hadde man muligheten til å anlegge hagene i kombinasjon med det storslåtte landskapet, og dette ble i mange tilfeller gjort. Dette ga videre en spennende og god kontrast mellom den kunstige hagen og det omkringliggende naturlige landskapet som var viktig i datidens hagekunst (Dietze 2008, 171).

Under Napoleonskrigen førte sjøblokader til at det ble slutt på kornimporten fra Danmark. Det oppstod derfor store utfordringer med å dekke behovet her til lands. Begrepet *Ferme Ornée* oppstår og betyr *forskjønnet bondegård*. Behovet for forbedring av jordbruk og hagebruk var viktig slik at man ikke var avhengig av andre land for å overleve. Dette gjorde at hagekunstideer utenfra ble ført inn i landet. Dette kan også ha bidratt til å styrke de patriotiske tendensen som allerede var gjeldende i Norge (Dietze 2008, 175). Også i Trondheim skal kjøpmenn ha drevet jordbruk etter dette begrepet på deres lystgårder (von Essen 1997, 159). Kanskje var dette også motivasjonen for at Ove Bjelke Holtermann trolig anla den østre hagen som nyttehage.

STILEPOKER I AUSTRÅTTS ØSTRE HAGE

Innledningsvis skriver jeg at den østre hagen bærer preg av flere stilepoker, blant annet renessansen og landskapsstilen. Dette var heller ikke uvanlig i norsk hagekunst på denne tiden. Her i landet var for eksempel renessansens elementer gjeldende i kombinasjon med andre stilepoker til langt ut på 1800-tallet. En grunn var at renessansen kom senere til Norge samtidig som den holdt seg lengre (Skard 1963, 63). I det følgende skal jeg si noe mer om de ulike stilepokene som kan ha vært gjeldende i Austråtts østre hage.

Den første renessansehagen vi kjenner til i Norge er bispehagen i Bergen. Den ble i 1537 introdusert som en renessansehage (Bruun 2007, 31). Men hagene fra denne stilepokan ble først mer vanlige her til lands 150-200 år senere, og også langs kysten der kontakten med omverdenen var størst (Bruun & Eggen 1992, 352). Schnitler (1916, 100) skriver at hagekunsten i vårt land er "... *endnu langt mere seiglivet end noget andetsteds ...*", og at det først og fremst var tysk-hollandsk renessanse som preget Norges hagekunst. Dette var mye på grunn av handelsforbindelsene, særlig med Holland, "... *et av Europas sterkest havedyrkende land ...*" (Schnitler 1916, 103).

Da renessansen kom til Europa, videreførte den antikk-romerske tradisjoner som utviklet seg til å gjøre hagen til et viktig element i komposisjon med bygningen. Hagen skulle være en viktig brikke av bygningens helhet, og den skulle ikke ligge fritt eller tilfeldig plassert. Denne videreføringen innebar også avgjørende prinsipper med hensyn til geometri og symmetri, og hagen ble en fortsettelse av husets linjer (Schnitler 1916, 59). I Norge lå renessansehagene derimot ofte fritt og usammenhengende i forhold til bygningen, og de var av den enkle typen. Her ble hagene utformet på flat rektangulær mark, ofte kalt parterre, og siden oppdelt i kvarterer. Tidlige renessansehager i Norge var tenkt kun på flater, men terrasseringer ble etter hvert tatt inn som et viktig renessanselement slik som i Europa (Schnitler 1916, 63). Videre kunne hagen være delt inn i lyst-, nytte- og frukthage (Skard 1963, 82). Lysthagen eller prydhagen, som formålet jo var, lå ofte nærmest hovedbygningen til skjønt skue for besøkende og eieren selv (Fossbakk 2011, 21), mens hagens nytteplanter lå lengre vekk. De europeiske

renessansetendensene skjøt først fart i Norge rundt 1700-tallet (Bruun 2007, 67). Som vi har sett kan dette henge sammen med fattigdommen i landet som nå var i ferd med å slippe taket i forhold til den økonomiske oppgangen som følge av sjøfart og eksportnæring.

En meget viktig kilde til den første norske renessanse-hagekunsten kom med Christian Hansen Gartners norske hagebok, *Horticultura* (1694). Han var oppvokst i Tyskland i byen Flensburg, men flyttet senere til Trondheim i 1670 etter å ha praktisert som gartner – eller *urtegaardsman* som det den gang het – ved slottshager i Danmark, Tyskland, Holland og Frankrike (Balvoll & Weisæth 1994, 5). I Trondheim fikk Gartner utprøvd sine kunnskaper og samtidig tilpasset dem til det norske klimaet. Han drev også som frøhandler og gartner, blant annet hos amtmannen Peder Tønder, en velstående mann fra Trondheim med mange europeiske forbindelser (von Essen 1997, 50).

Gartners bok retter seg hovedsakelig til amatører med interesse for hage (Bruun 2007, 38), og man får et viktig innblikk i hagens utforming og de ulike plantene som ble brukt i Trøndelag på 1600- og 1700-tallet. En slik hagebok var i Norge på denne tiden helt unik, og den kan derfor tenkes å ha blitt brukt flittig i anleggelse av hager i norsk sammenheng. En studie av hagen på Stend i Fana viste at Gartners anbefalinger fremdeles var gjeldende på 1800-tallet (Dietze et al. 2017). Derfor er det mye mulig at dette kan ha vært en kilde til Austråtts parterrehage.

På siste del av 1700-tallet begynte nå barokken å gjøre seg gjeldende, men for Austråtts østre hage sin del er det få elementer fra denne stilen. Et utypisk barokt trekk er at hagen ligger uten sammenheng med borgen. Den eldre vestre hagen vitner derimot om flere barokke trekk. Dette kommer jeg mer innpå i kapittel fire.

1800-tallet var århundre med store omveltninger innen den norske hagekunsten. Den strenge symmetrien og de mange aksene ble nå brutt opp av mer naturlige former som passet til landskapet. Inspirasjonen kom i hovedsak fra England. Allerede

i 1780-årene kom landskapsstilen til Norge (Skard 1963, 94) med Peder Ankers park ved Bogstad. Schnitler sier følgende om landskapsstilen: "*Hittil hadde haven været et produkt av arkitektonisk aand og likesaa selvstændig i forhold til landskabet som den bygning, sen sluttet sig om. Nu gaar den over til at gi mere eller mindre vellykket efterligning av landskapet selv*". Landskapet ble nå trukket inn i hagen slik som barokken allerede hadde forsøkt (Schnitler 1916, 152). Det er tydelig at Schnitler var lite begeistret for denne hagestilen, noe som ved flere anledninger kommer til uttrykk i hans verk; *Norske haver – i gammel og ny tid* (1916).

En landskapsstilen måtte se naturlig og uberørt ut, og veiene måtte svinge seg i terrenget (Skard 1963, 95). Maleren William Kent opererte med grunnsetningen "*naturen avskyr den rette linje*" (Schnitler 1916, 151). Ofte måtte de buktende linjene i landskapet motiveres av vegetasjon i grupper eller enkeltvis, og all vegetasjon måtte få gro fritt etter sin egenart. Vannelementer var hyppig brukt både i form av dammer eller slyngende bekker, og broer ble laget for passering. Det ble satt ut en mengde utstyr som bygget på ideen bak hagen, og flere elementer fra tidligere stilepoker ble videreført (Skard 1963, 95). Et eksempel var lysthuset som nå fungerte som nærmest en "*staffage*" (Schnitler 1916, 156) eller en dekorativ rekvisitt. De enkle lysthusene hadde kvadratisk grunnflate, spist tak og var kledd med trebord (Skard 1963, 90). Andre hageelementer kun-

ne være eremitthytter, grotter, fuglehus, klokker, skulpturer også videre hvor funksjonsverdien stort sett kom i andre rekke, mens pryddverdien ble dyrket.

Disse prinsippene passet også godt inn i Norge som på denne tiden fikk nasjonalromantikkens impulser kastet over seg. Dette var en tid hvor man søkte tilbake til sitt folks historie (Snl 2016), og man må gå ut ifra at det ville og vakre landskapet i Norge gjorde inntrykk og ga inspirasjon. Utover 1800-tallet ble den engelske landskapsstilen etter hvert unngått og romantiske elementer som broer, grotter osv. ble fjernet. De slyngende veiene ble allikevel i mange tilfeller beholdt (Bruun & Eggen 1992, 366).

En overgang mellom anlegg med rette linjer og slyngende linjer var enten eller, og det ble sett på som umulig med en sammensmelting. Skard (1963, 98) skriver at det var tre måter å ta stilling til det skarpe skillet. En kunne beholde det man hadde uten å gjøre endringer, eller man kunne jevne det gamle med jorden og bygge noe nytt. Den siste muligheten var å utforme et anlegg med landskapsstil i tilknytning til det gamle. Tendenser til det siste finner vi på Austrått der parterrehagen ligger omsluttet av mer eller mindre tilfeldig beplantning i form av trær. Men her må man også huske på at trærne har hatt en leplantingsfunksjon med bakgrunn i det vindutsatte klimaet.

Figur 10. Sett fra sørøstre hjørne i den østre hagen mot borgen. Parterret lå i midten med lebeplantning fra 1800-tallet rundt.

HAGEKUNSTEN I TRØNDELAG

Man må anta at Christian Gartners hagebok, *Horticultura*, ga inspirasjon til mange trønderske hager med renessansepreg. Han skriver at det i nærheten av hagen skulle ligge en "Herres Gård", og rundt hagen ønsket han en tett innhegning som skulle beskytte mot vind (Balvoll & Weisæth 1994, 35). Hagen skulle anlegges flatt, og terrenget måtte jevnes ut. Det måtte hvert fall ikke helle mot nord, men istedenfor mot syd for at solen kunne varme (Balvoll & Weisæth 1994, 36). Hagen skulle deretter deles inn i kvarterer ut ifra hagens størrelse. Det betydde at en 100 alen lang hage (omtrent 60 meter) skulle ha 16 kvarterer. Rundt hvert kvarter i lysthagen kunne man bruke "Puurlog" eller gressløk. Et annet alternativ var kanter med torv (Bruun 2007, 37). I utlandet hadde man langt flere alternativer som for eksempel isop, salvie, tusenfryd og vinrute, men i Trøndelag var klima for brutalt for disse (von Essen 1997, 51). Man må tro at hagene var forenklet i tråd med Gartners prinsipper, sammenlignet med Europas hager der forholdene lå langt bedre til rette.

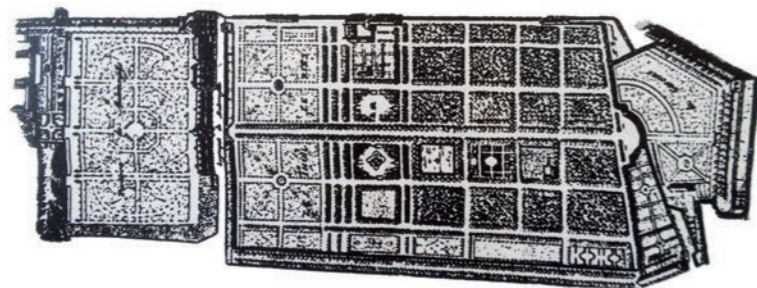
I 1772-1773 utga kancelliraad Christopher Hammer en bok kalt *Norsk Huusholdnings-Kalender*. Selv om boken er skrevet da barokken var gjeldende i Norge, holder forfatteren fast i prinsipper fra renessansen. Schnitler forteller fra den (1916, 112) følgende: "I Norge er oftest blomster-, træ- og kjøkkenhave blandet sammen ... De bør dog holdes adskilt ... blomsterhaven øverst ved hovedbygningen, dernæst kjøkkenhaven og nederst træhaven, fordi træerne ellers tar væk saften og solen fra kvarterene. Dog kan dvergtrær og espalietrær settes baade i prydhage og kjøkkenhaven...". Christian Gartner var også tydelig på skillet mellom kjøkkenhage og prydhage (Schnitler 1916, 107). En slik inndeling av

hagen passer godt med Austråtts østre hage jamfør tidligere kart (se kapittel 5).

Et "trønderske grundtrekke" fra renessansen er den typiske korsgangen som man ofte finner i enkle hageanlegg (Schnitler 1916, 134). Austrått er et eksempel på et stort korsakseanlegg, skriver Schnitler og legger til at grunntypen enda er slik i dagens hager (1916, 140). Slike hager fantes også i Kristiansund og Molde, men de opptrådte "særlig hyppig" i Trøndelag (Schnitler 1916, 253). Et korsakseanlegg må forstås som en vesentlig tverrakse som skjærer over hagens sentralakse og sånn sett danner et kors. Stilelementet fulgte etter hvert videre med inn i trønderske barokkanlegg der de utviklet seg i et større format (Schnitler 1916, 134).

Oppsummert kan vi si at Austråtts hager har elementer fra alle stilepokene i norsk Hagekunst. Den østre hagen har et klassisk parterre inndelt i kvarterer med korsgang imellom. Slike elementer var vanlig i renessansens periode, men på Austrått ble denne hagen trolig ikke anlagt før på begynnelsen av 1800-tallet, antakelig inspirert av "rester" etter noen eldre spor.

Selv om hagekunstens stilepoker kan ha vært forende for hagens realisering, er det viktig å huske på at norske hager helt klart var påvirket av topografiske og klimatiske forhold (Dietze 2007, 32). Dessuten kan det også tenkes at hagens byggherre lot seg inspirere av rester etter tidligere anlegg. Derfor kan man ikke utelukkende tolke hagene ifra den generelle historiske utviklingen. For Norges del hang dette som vi har sett også sammen med sosiale-, politiske- og økonomiske samfunnsfaktorer.

Figur 11. Ved denne hagen i Tuileriene i Paris skal Christian Gartner ha jobbet. De norske hagene var neppe så storslåtte. (Balvoll & Weisæth, 1994, 19).

AUSTRÅTTTS EIERE

Her presenteres en tidslinje for å gi bedre oversikt over hvem som har eid Austrått. For enkelthetsens skyld nevnes kjente personligheter som må antas å hatt betydning for anlegget. Det må understrekes at Austrått har hatt flere eiere enn det som presenteres her. En fullstendig eierekke presenteres i *Austrått*

- *En norsk herregårds historie* (Andersen & Bratberg 2011, 18-19). Innrammingene viser de personene som mest sannsynlig har preget hagen i størst grad. Ove Bjelke har trolig jobbet med 1600-talls hagen, mens Holtermann og Heftye har satt sitt preg på 1800-talls hagen.

FRU INGERD OTTESDATTER RØMER

Eierperiode:
Ca. 1523-1552

Figur 15.

Inger Ottesdatter Rømer (1473-1555), eller bedre kjent som *Fru Inger til Austrått* fra Henrik Ibsens stykke, var i sin tid den fremste kvinnen i Norge og eide og bestemte over store landområder. Austråttgodset opplevde sin storhetstid under hennes eierperiode på 1500-tallet. Hun var også politisk aktiv og spilte en stor rolle under reformasjonen i 1537. Den katolske kirken ble da avskaffet (Andersen og Bratberg 2011, 103). Selv var hun forkjemper for det nye systemet protestantismen.

OVE BJELKE

Eierperiode:
1659-1674

Figur 16.

Ove Bjelke (1611-1674) var eldste sønn til Jens Ågesønn Bjelke, og tippoldebarn til Ingerd Ottesdatter Rømer. Han fulgte i sin fars fotspor som rikskansler og var sterkt involvert i Austråttborgen. I årene 1654-1656 skal han ha reist borgen slik den fremstår i dag (Andersen & Bratberg 2011, 154). I tillegg reiste han minnepyramiden. Det er usikkert om han også anla en hage på dette tidspunktet, men det er nærliggende å tro at det hørte med et slikt "... herskabelig anlag ..." (Schnitler 1915, 139).

OBERST VON MARSCHALK

Eierperiode:
1699-1716

Figur 17.

Oberst von Marschalk var siste adelige eier av Austrått. Dårlige avlinger og dermed dårlige inn-tjeninger gjorde at flere kreditorer meldte interesse. I 1699-1700 gikk han i underskudd, og i 1703 slo lynet ned og forvoldte store skader på hovedbygningen. Dette i tillegg til høye lån gjorde at han ikke lengre klarte å styre med en akseptabel økonomi, og i 1716 ble godset overført til Kvesthuskassen (Andersen & Bratberg 2011, 208). Med hans økonomiske vansker er det lite sannsynlig at han gjorde noe med hagen.

Abraham Drejer overtok godset fra Kvesthuskassen i 1723. Drejer var en person av rang, og den første eieren fra borgerskapet. Med god økonomi gjorde han forbedringer på bygningene. Til sammen eide han borgen i 13 år frem til sin død i 1736 (Andersen & Bratberg 2011, 336-337). Han skal aldri ha bodd på gården (Holtermann 1901, 36). Allikevel må man anta at han også satt preg på hagen, da en auksjonsplakat i forbindelse med salget til Søren Dass i 1736 nevner "... en vel indrettet Frugt og Kjøkken-Hauge, saa og 3de Fiske Parker." (Nøvik 1901, 94).

ABRAHAM DREJER

Eierperiode:
1723-1736

Figur 18.

Søren Dass overtok eierskapet i 1736. Han var sorenksriver, men ingen rangsperson. Dermed mistet Austrått setegårdsrettighetene. Senere fikk han rangtittelen kanselliråd, uten at han søkte om å få setegårdsfriheten tilbake. I 1752 døde Dass og ble stedt til hvile i Austrått gravkapell ved siden av Ove Bjelke og hans hustruer. Dette viser at han må ha vært knyttet til Austrått (Andersen & Bratberg 2011, 337), men ingen kilder nevner noe om hans hageinteresse.

SØREN DASS

Eierperiode:
1736-1757

Hans Holtermann var den første fra Holtermann-familien som overtok Austrått etter Dass sin enke i 1760. Som kommerseråd var han rangsperson og skaffet dermed tilbake setegårdsrettighetene i 1767, etter at de forsvant i 1736 (Andersen & Bratberg 2011, 338-339). Gjennom nesten 100 år var Holtermann-familien eiere. En lang eierperiode må ha betydning affeksjon til stedet. Det må antas at Ove Bjelke Holtermann som overtok i 1808 anla den østre hagen. Gjennom disse årene ble setegårdsprivilegiene avskaffet for siste gang (Andersen & Bratberg 2011, 342) og leilendingene ble etter hvert selveiere.

HOLTERMANN-SLEKTEN

Eierperiode:
1760-1773

Figur 19.

Anders Eilertsen Gravrok stod allikevel for et avbrekk i Holtermann-familiens eierperiode. Han var av bondeslekt og hadde tjent opp mye penger. I 1863 overtok han Austrått, men han slet med finansieringen og tok opp lån. I 1869 var tvangsauksjon et faktum og godset kom igjen inn i Holtermann-familien (Andersen & Bratberg 2011, 361). Hans eierperiode har vært omstridt, og han skal ha hugget ned trær i de gamle alléene (Bruun 2007, 45). Historien skal også ha det til at han innredet gravkapellet som potetkjeller. Det virker derfor lite trolig at han var særlig opptatt av hagen.

ANDERS EILERTSEN GRAVROK

Eierperiode:
1863-1871

OLE RISE

Eierperiode:
1873-1882

Ole Rise overtok Austrått i 1873 etter Holtermann-familiens andre periode som eier. Som godsforvalter hadde han tidligere eid Storgården Ree. Frem til 1882 ble han sittende med eiendommen, og i ettertiden ble det påstått at han kun var ute etter penger som eier på Austrått. Andre kilder avkrefter dette (Andersen & Bratberg 2011, 362). Han skal ha gjort flere forsøk på meieridrift, men ga opp da meiereiet brant ned for andre gang (Yrjar Heimbygdslag).

JOHANNES THOMASSEN HEFTYE

Eierperiode:
1882-1908

Figur 20.

Johannes Thomassen Heftye overtok Austrått etter Ole Rise i 1882. Heftye var fra en velstående Christiania-familie, og han ønsket å forme borgen slik den opprinnelig hadde sett ut. Derfor ble mange nyere deler fjernet. Mange mente at han ødela borgen og forsømte jordbruket. Lokalmiljøet var skeptiske til den eksentriske mannen, og han ble ikke akseptert. Dette gjorde ham til drapsmann visstnok ved et uhell (Andersen & Bratberg 2011, 363-368). Som vi skal se bekrefter flere kilder at han var aktiv i hagen. I 1906 dør han ugift og borgen forblir i hans dødsbo til 1908.

FLERE EIERE

Eierperiode:
1908-1919

Peder Rinde var stortingsmann og overtok borgen etter Heftye. Det var han som fraskilte gården fra borgen og hageanlegget. Det ble spekulert i om Rinde ønsket å selge dette for å tjene penger. Han mente selv at han tok godt vare på anlegget, men media mente noe annet. Frem til brannen i 1916 hadde Austrått flere eiere. Samtidig begynte fokuset på kulturminner å danne seg. Blant annet uttalte fortidsminneforeningen seg om det dårlige vedlikeholdet ved Austrått, og i 1916 slo lynet ned og borgen ble totalskadet (Andersen & Bratberg 2011, 369-370 & 394).

STATEN

Eierperiode:
1919-D.D.

Figur 21.

Staten overtar eiendommen i 1919 etter at tidligere eier først tilbød den ødelagte borgen til fortidsminneforeningen, men de hadde ingen økonomi til gjenreising (Andersen & Bratberg 2011, 403 & 407). Riksantikvaren er senere blant initiativtakerne til gjenreising av borgen. I 1961 var restaureringsperioden endelig over. Hagen skal ha forfalt under 2. verdenskrig (Njøs 1963, 17). I dag eier og forvalter Statsbygg borgen og hageanlegget, mens kommunen eier jorda rundt. Sør-Trøndelag fylkeskommune er også forvaltningsorgan for jorda. Det Nordenfjeldske kunstindustrimuseet i Trondheim driver museet i borgen.

Figur 22. Situasjonsskart fra Orland kommune. Austråttborgen med Gnr.: 82 og Bnr.: 51.

4. KILDER TIL 1600-TALLS HAGEN

Dette kapitlet tar for seg kildene som kan si noe om den eldste 1600-talls hagen fra Ove Bjelkes tid. I det følgende fremheves noen analyser fra et pågående forskningsprosjekt om en mulig eldre 1600-talls-hage. Dette vil gi oss kunnskap om hvor den eldre hagen kan ha ligget i landskapet. Analysene baserer seg hovedsakelig på et mulig hagelag i vest i forbindelse med pyramiden, men det kan tenkes at det også fantes et anlegg østover ved dagens hage.

Vest for den østre hagen i området rundt pyramiden, og videre om lag 100 meter, dannes den historiske grunnen for den vestre hagen ved Austrått (figur 23). Hagen vises i følge eldre kart som et kvadrat (figur 42). Det antas at dette anlegget er fra Ove Bjelkes tid, altså 100-150 år før den østre hagen ble anlagt. Austråttborgen er "... den flotteste privatbolig i vårt land ..." (Coldevin 1950, 406) og Schnitler (1916, 139) mener at det "... ved et saa her-skabelig anlag ..." ikke er usannsynlig at det har vært en hage fra starten av. Undersøkelser rundt dette hageanlegget samt elementer som pyramiden, ka-

rusdammen og ulike akser i landskapet, gjør at det antakelig skjuler seg noe mer enn det som synes i dagens landskap (Dietze 2017b).

Den første kilden som kan knyttes til dette anlegget eller nærliggende områder er en auksjonsplakat fra 1736. Der er det nevnt "... en veld indrettet Frugt og Kiøkkenhave". Deretter omtales tre fiskedammer og en "Eenemark Skoug" kalt Lunden (Nøvik 1901, 94). To av de tre fiskedammene fantes faktisk helt frem til 1960-tallet (figur 60) og skal siden ha blitt gjenfylt. Når det gjelder Lunden, skal den ha bestått "... dels af Frugt Træer og ellers af andre Træer vel Bevæxet". (Nøvik 1901, 94). I dag må man anse Lunden som Austråttlunden med plassering noe lengre vest enn vesthagen.

Før vi går videre inn på 1600-tallets hageanlegg skal vi bli bedre kjent med Ove Bjelke som var den mest sentrale aktøren knyttet til herregården på denne tiden.

Figur 23. En sammenstilling av 1859/60-kartet, Sejersteds 1884-kart og dagens flyfoto, antyder hageanleggets plassering.

OVE BJELKE

Ove Bjelke ble født i 1611 og var nært tilknyttet Austrått gjennom hele sitt liv. Han var sønn av Jens Bjelke som må sies å ha vært en av de beste representantene for 1600-tallets adel i Norge (Andersen & Bratberg 2011, 198). Austrått var Jens Bjelkes beste setegård som Ove Bjelke etter hvert overtok (Andersen & Bratberg 2011, 199).

Opprinnelig vokste Ove Bjelke opp på Ellingård i Onsøy sammen med sine søsken. Dette var et kjært hjem og oppholdssted for faren. Oves to brødre, Jørgen og Henrik Bjelke ble etter hvert utdannet i det militære, mens Ove ble lært opp i versekunst for han ble rimsmeslik slik hans far var. Som 18 åring reiste han til Sorø akademi i Danmark og hans studier ble avsluttet ved universitetet i Padua i Italia (Ree & Wallem 1916, 26). Det er mye mulig at han der ble påvirket av hagekunsten i Italia og Europa generelt. Dette var tiden da unge adelsmenn begynte å dra på dannelsesreiser til Europa, en praksis som faktisk holdt seg frem til midten av 1900-tallet (Dietze 2007, 31).

Senere da han fylte 25 år, gikk han inn i statstjeneste som junker for det Danske Kanselli, hvilket fungerte som forvaltningsmyndighet for Danmark-Norge. Der fikk han viktig erfaring i diplomatisk tjeneste, og han fortsatte å reise mye rundt i Europa. Da han ble 30 år gammel, fikk han sin første forlening på Bakke Kloster. Fra og med da ble Ove Bjelke betrodd viktige og ansvarsfulle stillinger. Med dette fulgte han etter sin far som en verdig mann i kanslerembedet (Ree & Wallem 1916, 26) som Norges kansler.

Ove Bjelke var gift 3 ganger. Hans første kone var Maren juel (gift 1643-1644) som døde allerede etter ett år, 33 år gammel etter å ha født en datter. I 1647 giftet han seg med Regitze Gedde. Sammen fikk de to døtre. I 1657 døde hun, og i 1660 ble Bjelke gift for tredje gang, denne gangen med Hedvig Lindelow. Sammen levde de til Ove Bjelkes død i 1674 uten å få barn (Ree & Wallem 1916, 27). Av hans tre koner er det kanskje Regitze Gedde som skilte seg ut. Ryktene skal ha det til at hun fikk ham til å bygge borgen etter å ha uttalt seg nedlatende om Austrått gård. Hun skal visstnok ha sagt at fjøset på Sem hovedgård hadde bedre standard enn Austråtts herrestue. Farens gård på Sem var på denne tiden

Figur 24. Ove Bjelke.

nemlig en av landets fineste boliger (Bruun 2007, 43). Vi får aldri vite om dette stemte. I bestefall kan kanskje historien fortelle oss at Regitze Gedde var en pådriver i byggeperioden (Andersen & Bratberg 2011, 202).

Det sies at Bjelkefamilien var en lattermild, munter og jovial adelssekt (Ree & Wallem 1916, 27). Dette bekrefter forsåvidt italieneren Francesco Negri da han under sin reise til Nordkapp i 1664-1665 stoppet innom Austrått og besøkte Ove Bjelke: "Igaar sagde Hs. Excellence i Spøg til mig, at jeg ganske sikkert ville omkomme paa denne Reise; thi jeg drager i Kamp mod to mægtige, allierede Fiender, nemlig den barske Vinter og den kolde Zone, og hvis ikke jeg er stærk og tapper nok, saa er jeg deres sikre Bytte ... Han anser mig som fortabt; men saa trosterhan mig igjen med, at han vil ære mitt Minde..." (Daae 1887, s. 122).

Det er ingen tvil om at Ove Bjelke i sin tid reiste et særdeles spesielt byggverk som et viktig element i vår kulturhistorie. Ree og Wallem (1916, 28) påpeker at: "Han Bygger i pakt med en kulturstrømning som særkjender tiden". Det er trolig at han også kan ha gjort lignende når det kom til hagen, uten at man kan si det sikkert. I dag er det få minner etter adelens herregårder i Norge, og et borganlegg som Austrått må sies å være "... den vakreste bygning i vort land fra denne tid." (Ree & Wallem 1916, 28).

BAROKKEN VED AUSTRÅTT

I overgangen mellom 1600- og 1700-tallet var det en velstående handelsstand i Trondheim som drev med blant annet handel av fisk og trelast (von Essen 1997, 50). Samtidig var slutten av 1600-tallet preget av krigføring mot Sverige, noe som gjorde det vanskelig med eksport og kornimport. En følge av dette var økt skattelegging, og mange i Trøndelag var svært fattige (Balvoll & Weisæth 1994, 12). Som rikets kansler må Ove Bjelke (1611-1674) definitivt vært en av de velstående. En slik tittel medførte stor politisk innflytelse og et nært samarbeid med kongen (Snl 2010). Hagen ble et statussymbol og forbildene for norsk hagekunst nådde Norge da handelspatrisiatet reiste på studieturer til Europa (von Essen 1997, 50). Som vi har sett utvekslet Ove Bjelke til blant annet Italia (Holtermann 1901, 20), og han må ha fått mange impulser derfra. Det er mye mulig at inspirasjonen ble omsatt i egen hage.

Hovedsakelig regnes den norske barokken fra 1750. Her i Norge var barokken parallell med renessansen, men i Europa hadde den for lengst opphørt (Bruun & Eggen 1992, 359). Stilen kom opprinnelig fra Frankrike gjennom den storslåtte parken i Versailles under Ludvig XIV. Her ble kjente elementer fra renessansen som sentralakse og symmetri videreført (Bruun 2007, 173). Et viktig poeng var at sentralaksen nå skulle knyttes til bygningen i større grad, deretter fortsette ut i hagen, og til slutt videre ut i landskapet (Skard 1963, 86). De virkelige betydelige hagene ga perspektivet sjansen til å fortsette ut i landskapets uendelighet, og alléer ga ønsket virkning av dette. Av og til kunne også akse-ene ende opp i noe "uøynefallende" som for eksempel

lysthus (von Hessen 1997, 100). Ofte ble barokkhagene anlagt i hellende terreng fra hovedbygningen. Dette kunne medføre terrassering med trappeløp mellom hvert platå (Skard 1963, 86), men aller helst forsøkte man å unngå slike terrasseringer (Bruun & Eggen 1992, 359). Anlegget kunne avgrensnes i enden med hekker, gjerder eller "aba-er". Dette var for å hindre innsyn eller inntrengere i anlegget (Skard 1963, 86).

Det viktigste innslaget av fransk hagekunst finner vi igjen i alléene, som også ble det viktigste elementet fra barokkens stilart her til lands. Ellers var de norske barokkhagene antakelig enkle og gammeldagse, og det finnes ingen særlige kilder som tyder på at man fant kompliserte elementer som for eksempel broderiparterer og klipte hekker (Bruun & Eggen, 358) slik som i Frankrikes praktanlegg. Bruun (2007, 175) skriver at dette var elementer som selv de velstående ikke hadde muligheter til. I Trondheim utviklet det seg en lokal gruppe med trønderske barokkanlegg (Schnitler 1916, 134).

For det er i Trøndelag at de barokke anlegg har fått mye oppmerksomhet. Schnitler (1916, 136) skriver at trønderne hadde en enestående evne "... til at gruppere virkningsfullt med enkle midler ...". Særlig var det stilelementet allé som kom til uttrykk med sine store linjer og aksegivende egenskaper i det barokke trøndelag (Bruun & Eggen 1992, 362). Sammen med symmetriske prinsipper ga dette monumentalitet og forankring i landskapet, men fokuset på enkle utformingsprinsipper ble fulgt i tråd med Christian Gartners intensjoner (Bruun 2007, 209). Stilen passet også godt til den monumentale trønderske byggestilen, og nesten alltid ble alléene anlagt slik

at akseretningen passet til bebyggelsen (Schnitler 1916, 134). En annen grunn til at barokkens plasskrevende anlegg slo an i Trøndelag kan være at det flate landskapet tillot det i større grad (Schnitler 1916, 133).

Et av de mest nevnte eksemplene på trønderske barokkanlegg er et nettverk av alléer planlagt i samarbeid mellom Havstein og Munkvold gård for å skape en "kunstnerisk totalvirkning". Slike store og kraftfulle beplantninger ga et inntrykk av makt (Schnitler 1916, 137). Fra Havstein gikk alléens sentralakse gjennom hagen og videre i rett linje over jordene helt frem til gårdsanlegget på Munkvold. En andre allé fulgte jordene vestover fra Havstein. Det er mye som tyder på at det også var planlagt en sørlig diagonal allé, men denne ble aldri anlagt. Store deler av allénettverket ble dessverre fjernet tidlig, og i dag er det lite å spore i forhold til det storslagne som engang var (Bruun 2007, 210). Allikevel blir minnene etter dette anlegget stående som et praktkeksemplar på trønderske barokkanlegg. Med tanke på alléene i trøndelag finner vi her en meget god parallell til Austrått, men som vi skal se senere

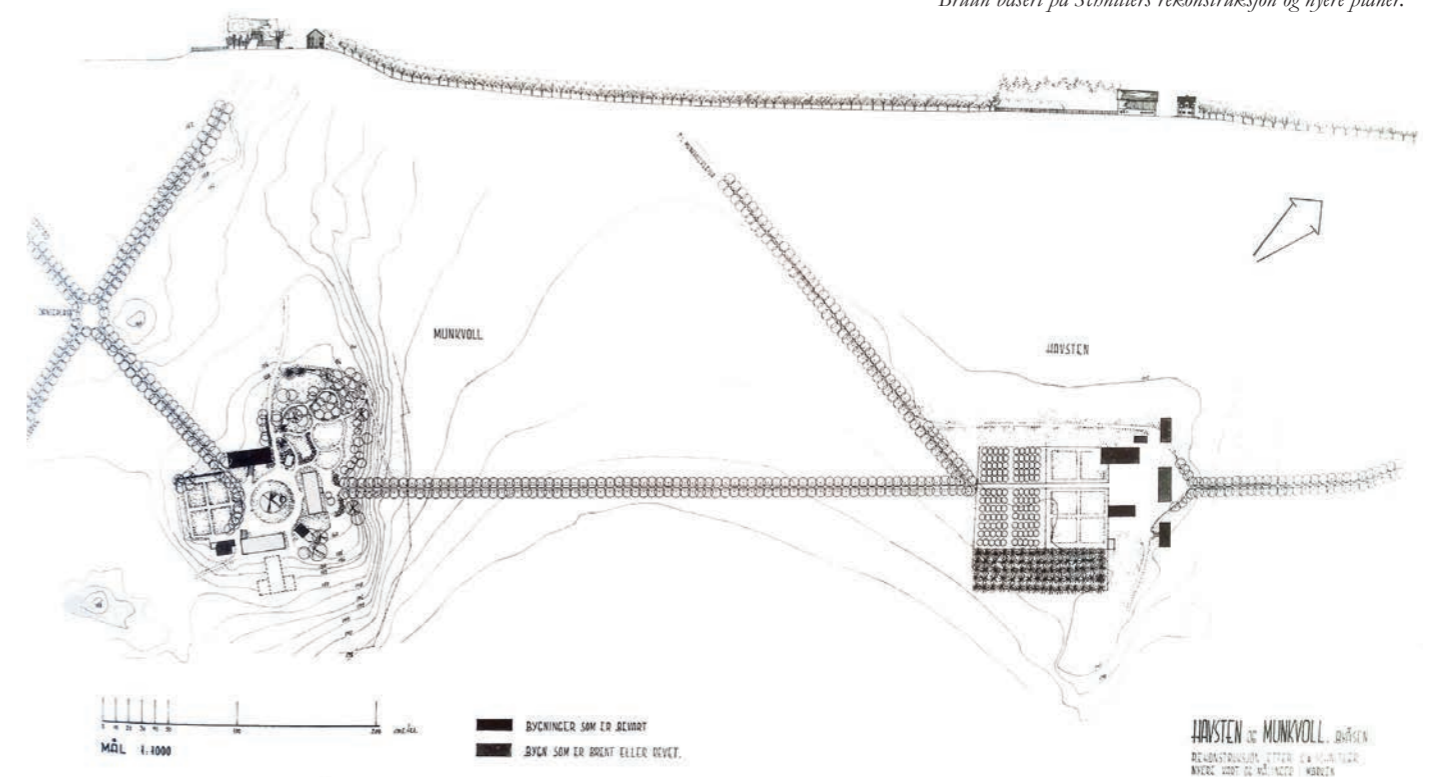
i oppgaven var alléene her ute antakelig enda eldre enn ved Havstein og Munkvold.

De mye eldre alléene ved Austrått, var muligens anlagt så tidlig som på 1600-tallet av Ove Bjelke, omtrent samtidig med påbygget til borgen. På denne tiden var renessansen gjeldende i Norge, men Schnitler (1916, 139) skriver at borgen med "sin sammenbyggede gaardsfirkannt med høi terrasse og dobbelttrapp op til indgangsløggjaen ..." er en tydelig barokk perspektivvirkning. Hvis man ser dette i forhold til de gamle alléene, kan det tyde på at den gamle hagen bestod av flere barokke elementer. I denne sammenheng er det bemerkelsesverdig at Austrått hadde store alléer allerede før barokken kom til Norge rundt 1750. Ove Bjelke må ha vært tidlig ute med denne trenden, og det var kanskje ikke så rart med tanke på den omfattende kontakten han hadde med omverdenen. Austrått var den gang stor på fiskeeksport og annen eksport til sjøs (Andersen & Bratberg 2011, 202). Som vi vet var barokken gjeldende i Europa på denne tiden, først i Italia og deretter i Frankrike (Schnitler 1915, 7). På starten av 1700-tallet kan muligens Abraham Drejer ha bygget videre på levningene etter Ove Bjelkes hage.

Figur 25. Første halvdel av 1800-tallet. Mange alléer med allerede store trær kan tyde på at barokke elementer var usedvanlig tidlig ute ved Austrått. Legg også merke til en allé eller trerekke i bakgrunnen.

Figur 26. Munkvold og Havstein. Rekonstruksjon av Magne Bruun basert på Schnitlers rekonstruksjon og nyere planer.

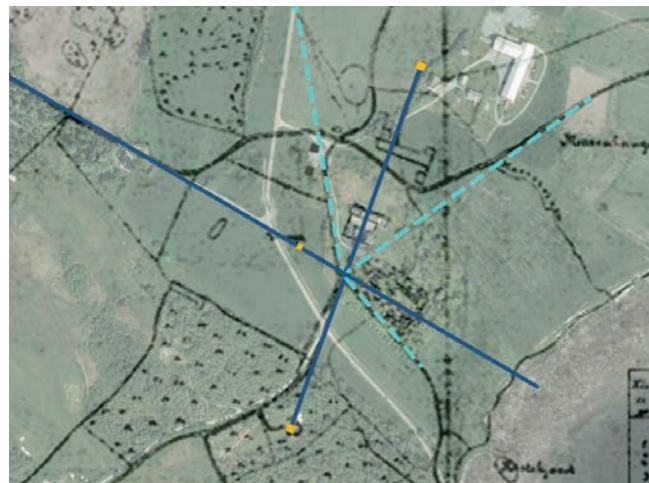
VEIER & AKSER

Som nevnt innledningsvis taler nyere undersøkelser for at Ove Bjelke hadde et langt større anlegg enn det vi opplever i dagens østre hage. Det er godt mulig at Bjelke også hadde ambisjon om et storslått hageanlegg øst for borgen slik at han kunne følge symmetriske prinsipper og ta utgangspunkt i borgens sentralakse. Allikevel kan terrenget ha begrenset dette (Dietze 2017b). Kvadratet som nedtegner vesthagen i et kart fra 1859/60 var antakeligvis inndelt i flere deler, slik flere referanseanlegg fra Holland, Sverige og Norge viser (Dietze 2017).

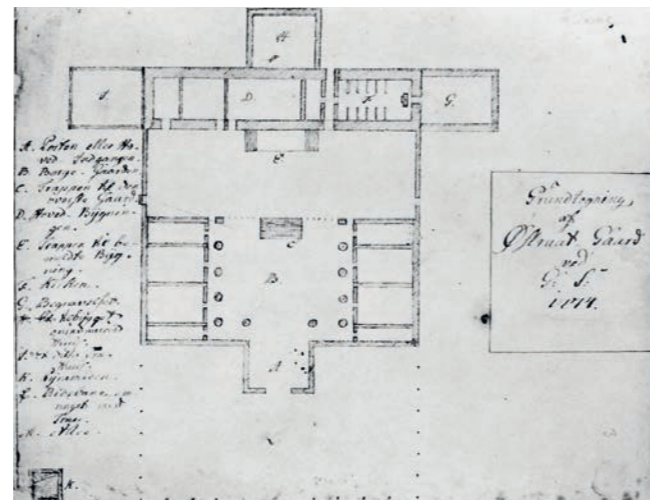
På kartene fra 1859/60 og 1884 vises en sentralakse i nord-sør retning gjennom anlegget, samt flere tverraker. Sentralaksen kan slutte i en plass eller et

lite hus i nord, mens den i syd slutter på toppen av en høyde (Dietze 2017). En tverrakse er muligens tilknyttet den østre hagen og pyramiden før den går videre vestover langs veien mot Austråttlunden.

Andre linjer som lar seg spore på de historiske kartene er for eksempel adkomstveien fra sjøen. Dessuten danner en dreneringsgrøft i forbindelse med gårdsdammen i nord en linje i retning avslgårdens Rusaset. Ved denne gården bodde jegerne. En tilsvarende speilvendt linje går mot avslgårdens Ottersbo der Bjelkes fiskere bodde. Linjen dannes av noe som kan se ut som rester etter et stisystem. Disse sporene bygger opp om betydelig bruk av 1600-talls landskapet (Dietze 2017b).

Figur 27. Kartgrunnlag med 1859/60-kart, 1884-kart og dagens flyfoto viser nord-sør og øst-vest aksene i blått. Nord-sør aksene fanges opp av to punkter, mens øst-vest aksene er mer uklare. Stiplede lyseblå linjer viser drenering- og stisystem mot gårdene Rusaset og Ottersbo.

Figur 28. Gerbard Schønning sin grunnplan fra Austrått 1774. Legg merke til forplassen (1 merket som ridebane) inntegnet med 24 prikker. Kanskje er det en bosquet av ask inngjerdet med stakitt.

BOSQUET OG RIDEBANE

I 1774 skriver historikeren Gerhard Schønning en reiseskildring fra sitt besøk på Austrått. Der kommer mange interessante beskrivelser frem: "... uden eller sønden for Hoved Indgangen til Gaarden, har været en Ridebane, inhæget med et Stakket-Værk, og omsat med 24 anseelig store Aske-Træer, af hvilke nu endeel ere udgangne. Herfra have gaaet 2de Alleer, af samme Aske-Træer, den ene, liige for bemeldte Indgang og Porten, derfra hen til hosliggende Skov, mod Sønden, hvor Veien falder til Veklem; den anden imot S.O. omtrent, ned til Soen og de der staaende SøeHuuse." (Schønning 1979, 312).

Plassen utenfor hovedinngangen kaller Schønning for ridebane og merker den også slik på sin grunnplan (se figur 28). Schønning skriver i fortid, og på den måten forstår man at den ikke lengre er synlig i anlegget. Derfor må man være kritisk til hans konkrete plassering. En annen tolkning av plassen knytter seg til det arkitektoniske prinsippet Cour d'honneur (Dietze 2017b) der bygningen omfavner plassen og danner en forplass foran hovedinngangen slik som ved slottet i Versailles. En slik forplass kan i dette tilfellet ha vært omsluttet av stakitt eller asketrær. Et eksempel på dette kan finnes i flere hollandske anlegg som for eksempel Huis Honse-laarsdijk. I forhold til de beskrevne aksene passer en Cour d'honneur godt med Austråtts situasjon (Dietze 2017b). Det finnes ellers ingen andre referanseanlegg med en ridebanes plassering foran hovedinngangen, og dette må bero på en feiltolkning fra Schønning side hevder Andersen og Bratberg (2011, 444).

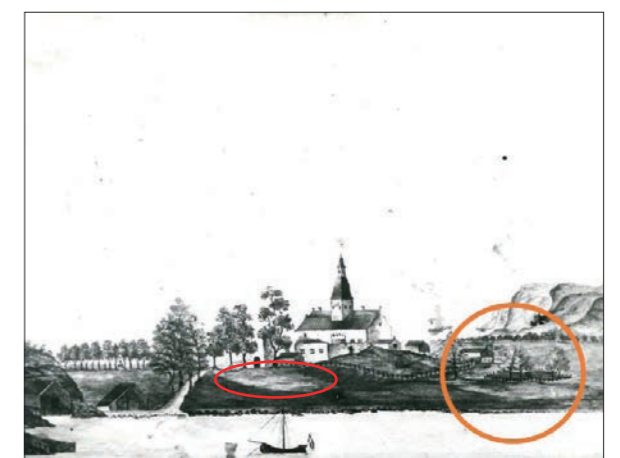

Figur 29. Sejersted 1884. Karlsvik og Skålnes viser til mulig ridebane markert i oransje sirkel.

En annen mulig plassering av ridebanen kan være der den østre hagen i dag ligger. Tørud og Nilssen antar i sin rapport (1993, 7) at dette stemmer. De baserer det blant annet på Schønning's reiseskildringer og beretning om alléene. Videre ser de for seg at alléene kan ha rammet inn ridebanen og at man fra en altan skal ha hatt utsikt til den. Schønning skriver: "Facaden vender mot Sør, og er 55 Alne lang. Liige for den er Hoved-Indgangen, gjennom en Forbygning og en Port, der foruden Taarn og Spir, har tilforn, rundt om, paa de 3 Siider, havt en Altan, ud mod den her værende Røde-Bane, til Soen og de her værende alleer" (Schønning 1910, 304-305).

Magne Bruun foreslår også at dagens østre hage ligger på ridebanens grunn, eller at de har ligget side om side (2007, 44). Det siste er nok lite sannsynlig siden Schønning burde ha nevnt hagen ved siden av ridebanen, noe han ikke nevner i det hele tatt. Et prospekt fra tidlig 1800-tallet (figur 30) viser ingen østre hage, men antyder slitasje ved dagens plassering av hagen. Som vi skal se senere viser også andre prospekter noe lignende. Kanskje er det rester etter ridebanen som i alle tilfeller må undersøkes nærmere.

En siste teori eller mulighet er at ridebanens plassering var øst for den østre hagen mot sjøen (Karlsvik & Skålnes 2014, 6). De viser til Sejersted's kart fra 1884, samt eldre prospekter der det ved to ulike plasseringer vises en mulig innhegning (se figur 30 og 55).

Figur 30. Første halvdel av 1800-tallet. Karlsvik og Skålnes viser til mulig ridebane markert i oransje sirkel. Rød ellipse viser et grøtt felt der dagens østre hage ligger. Kanskje er det slitasje etter ridebanen.

DAMMER

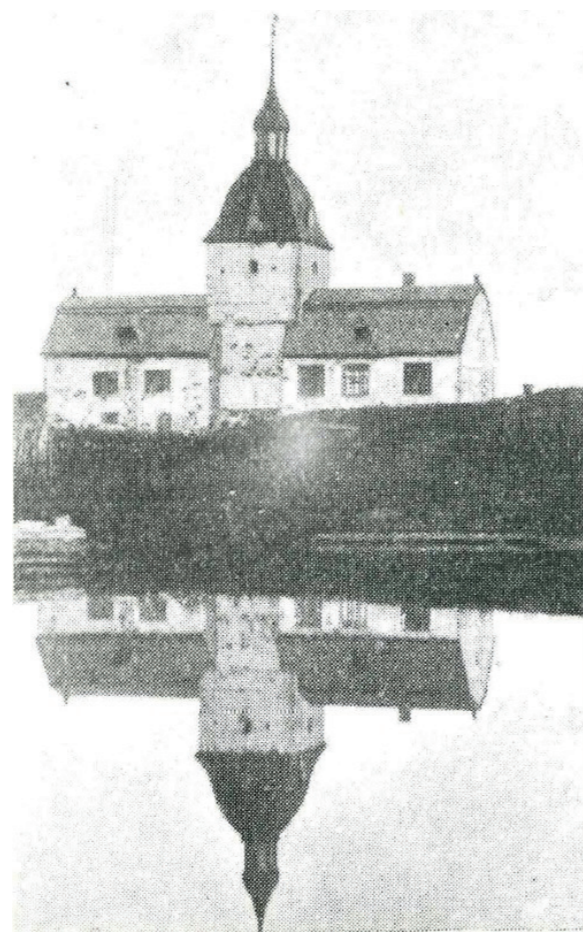
I alt skal det ha eksistert tre fiskedammer eller karussdammer ved Austrått ifølge auksjonsplakaten i 1736 (Nøvik 1901, 94). Den ene lå om lag 100 meter vest for pyramiden, mens den andre har ligget omtrent 100 meter nord for borgen (figur 31). Den nordlige dammen har også trolig ligget i tilknytning til bekkefaret Mærrabækken som ikke lenger er synlig. Begge dammene eksisterte frem til 1960-tallet, da de ble gjenfylt. Et skråfoto fra omlag 1960 (figur 70) viser dammene. En kilde fra 1532 skal også ha det til at fru Ingerd skal ha gjevt tinnjenstander i den ene dammen (Andersen & Bratberg 2011, 437). Dette kan ha å gjøre med at Austrått på denne tiden ble plyndret (Coldevin 1950, 321). Derfor kan man anta at de har eksistert i flere hundre år. Den ene dammen i vest lå dessuten i samme vinkel som pyramiden innenfor rektangelet som danner den mulige 1600-talls hagen. Kanskje har de vært to vesentlige elementer i den gamle hagen.

Det er ikke overraskende at det lå dammer ved Austrått. De var vanlig blant adelige eiere i middelalderen, og på 1500-tallet skal kjennskap til Europas hagekunst ha ført til at karussfisker ble en motefisk. Dessuten ble dammer ofte brukt i 1600- og 1700-tallets hageanlegg med inspirasjon fra antakeligvis Holland. Ved lystgården på Stend i Fana markerte også en lengre dam hagens ende (Dietze 2017a). Kanskje ble antall dammer utvidet under Ove Bjelkes periode på 1600-tallet (Andersen & Bratberg 2011, 437).

Når det gjelder den tredje dammen har vi få eller ingen spor, men trolig har den ligget i forbindelse med den nåværende østre hagen (Andersen & Bratberg 2011, 437). På Schnitlers kart publisert i 1915 (figur 40, 45) kan man skimte en organisk form som på mange måter kan minne om en dam i den østre hagen. Andre kart fra både før og etter viser derimot ingen slik form.

Figur 31. Sejersted 1884. Karlsvik og Skålnes viser to dammer i blått.

Figur 32. Ree & Wallem 1916. Den nordre karussdammen speiler borgen.

Figur 33. De gamle asketrærne syd for borgen kan stamme fra de tidligere alléene. Fitjanveien fortsetter til venstre.

ALLÉER

Den hollandske sjøoffiseren Cornelius de Jong forteller fra sitt besøk i 1795 at borgen var overskygget av trær (Holtermann 1901, 33-34). Noen år for det, i 1774, skriver Schøning som tidligere nevnt om to alléer som skal ha gått fra plassen, eller det han omtaler som ridebanen. En allé har gått fra inngangen mot skogen i sør. Mest sannsynlig er dette samme retning som dagens Fitjanvei har (figur 33). Den andre skal ha gått sydøst mot sjøen og båtnaustene. Flere prospekter fra første del av 1800-tallet viser også disse alléene på samme plass som Schøning beskriver. Derimot er det vanskelig å se om alléen fra sjøen fortsetter videre vestover mot Austråttlunden, men man kan anta det ettersom Schøning også nevner en nedhugget og forfallen allé som dukker opp når man nærmer seg Austrått fra Balsnes i vest (Schøning 1979, 302). Det må påpekes nok engang at han skriver i fortid når han snakker om alléene nær borgen, noe som igjen kan bety at de hadde

forfalt da han gjetet Austrått. Hvis de viser seg å ha vært forfalt da Schøning besøkte Austrått, må vi tro at de var nokså unge på Ove Bjelkes tid. Kanskje var de til og med plantet før Bjelke overtok.

Også i dag kan vi spore gamle asketrær på de angitte alléers plass. Blant annet finner vi to stykker langs Fitjanveien (figur 33) eller borgens sentralakse mot sør. De virker meget gamle, men er neppe fra Ove Bjelkes tid. Njøs omtaler i 1963 asketrærne som gamle. Videre sier han at oppsynsmann Nesset skal ha fortalt ham at det var Johannes Heftye som hadde plantet nye asketrær (Njøs 1963, 16). Ut i fra hans fremstillingsmåte virker det som Heftyes nyplantinger ikke har noe med de gamle asketrærne det her er snakk om. Derimot kan de være replantinger fra en forhenværende tid. Om de allikevel stammer fra Bjelkes tid, vil de være de eldste innen norsk hagekunst (Bruun 2007, 44).

Figur 34. Ca 1820. Bildet viser en allé i borgens sentralakse, men ingen østre hage

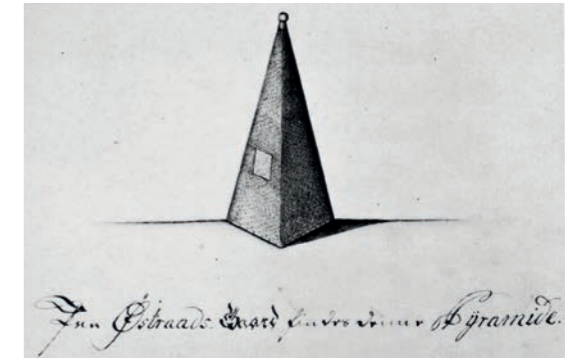
PYRAMIDEN

Like sørvest for Austråttborgens inngang, anslagsvis 60 meter, befinner det seg en pyramide som skal stamme fra Ove Bjelkes tid. I dag har pyramiden liten logisk forankring i landskapet, men den har tilknytning til veien i vestover mot Austråttlunden. Den fremstår også til en viss grad som et fokuspunkt når man kommer fra sjøen i øst. På pyramiden finnes en minnetavle med inskripsjoner som forteller at den skal ha vært reist i 1665 som et minne om hans far, rikskansler Jens Bjelke. Under kan det leses på dansk:

*Her bær den Sted nu Korn som fordum haffuer baaren
Den dyre Rigens Mand af Herren sielff udkaaren
Jens Bielcke, som i Fem och Fyrretiffue aar
Rett Landsens Fader och To Kongers Kandzler waar*

Flere har tolket pyramiden som en markering på den gamle gårdens beliggenhet med bakgrunn i den danske teksten, men den latinske teksten som også er innskriftet forteller at det kun er et minnesmerke for Bjelke-slekten som ikke viser til bygningers tidligere plassering. Pyramidens alder har også vært oppe til diskusjon siden lignende pyramider ikke var vanlig før overgangen mellom 1700- og 1800-tallet. (Andersen & Bratberg 2011, 450).

Forskningen som går på bruken av pyramider i landskapsarker fra 1700- og 1800-tallet trekker ofte paralleller til gravpyramiden Caius Cestius i Roma som stammer fra egyptisk byggekunst. Denne godt bevarte pyramiden har også vært et viktig mål på dannelsesreisen for overklassens, *Grand Tour* (Dietze 2017b). Som vi vet var Ove Bjelke en be-

Figur 36. Gerhard Schöning tegnet pyramiden slik i 1774

reist mann, også i Italia.

Patriotisme kan ha vært en videre årsak til at pyramiden ble en mote innen europeisk hagekunst på 1700-tallet. Fokuset på slekt og etterkommere, særlig blant adelen, skulle demonstrere makt og adelssetets tilkjenneivelse i landskapet. Dette ble spesielt viktig dersom adelslekten stod uten etterkommere (Dietze 2017b). En teori rundt oppføringingen av Austråttpyramiden som styrkes av dette, var at Ove Bjelke kun hadde kvinnelige etterkommere. Derfor ønsket han muligens å synliggjøre slektens maktde-monstrasjon i landskapet (Dietze 2017b).

Schöning beskriver pyramiden i sin reiseskildring fra besøket i 1774. Samtidig nevnes pyramiden i Jonas Ramus sin reiseskildring fra 1710 (Dietze 2017b). Når man ser alle kildene i sammenheng, kan man med stor sannsynlighet trekke slutningen at pyramiden har vært en del av 1600-talls anlegget, og at inskripsjonenes årstall sannsynligvis stemmer.

Figur 37. Til og med Christian Gartner nevner pyramider i sin bok *Horticultura* fra 1694 (Schnitler 1916, 108).

5. KILDER TIL 1800-TALLS HAGEN

Det er få eller ingen skriftlige kilder som forteller om et østre hageanlegg ved dagens plassering. De skriftlige kildene er mer generelle og lite konkrete i plasseringen. Derfor kan man tro at de dreier seg om det eldre hageanlegget fra 1600-tallet. Når det gjelder den østre hagens kilder, har vi derimot flere kart som forteller om hagens utvikling. Et felles-trekk er at de alle er fra 1800-tallet og 1900-tallet.

Dessuten er det flere prospekter og fotografier som viser hagen. Disse blir presenter i neste kapittel. I det følgende presenteres eierrekken som var gjeldende på 1800-tallet, da hagen skal ha eksistert i sin helhet. Som vi har sett er dette viktig kunnskap som kan fortelle oss om hvem som mest sannsynlig preget hagen. Til slutt i kapitlet gjengis kjente kart som foreligger i dag.

1800-TALLETS EIERE

OVE BJELKE HOLTERMANN

Ove Bjelke Holtermann må ikke forveksles med den antatte byggherren av Austrått, Ove Bjelke. De er ikke engang i samme slekt og levde med ca. 200 års mellomrom. Den Bjelke jeg her skal skrive om overtok gården av sin mor, enke etter Kanselliråd Eiler Hagerup Holtermann, i 1808 (Holtermann 1901, 45). Samme år fikk han embedet kansellias-sessor som sikret ham en rangtittel slik at han fikk utbytte av Austråtts setegårdsprivilegier (Andersen & Bratberg 2011, 340 & 342).

Gjennom Ove Bjelke Holtermanns eierperiode dukker det opp to interessante prospekter av Austrått. Det første er en tegning av politimester Henrik Lysholm fra rundt 1820-tallet (figur 56). Her vises borgens sørside og en allé fra syd. På plassen til høyre foran bygningen er det ingen spor etter hagen slik vi kjenner den i dag, men kun et gjerde rundt knausen i øst. Det neste bildet er tegnet av Peter Høier Holtermann i 1853, en av Oves sønner (figur 59). Her vises første tegn på den østre hagen på flaten. Disse prospektene kan muligens fortelle at hagen kom til i Ove Bjelke Holtermanns periode. Det er lite forsvarlig å basere seg på to kunstneriske prospekter, men om disse prospektene skulle vise seg å være riktige, vil det bety at hagen ble realisert engang mellom 1820 og 1853. På den annen side ble av og til elementer i bilder utelatt til fordel for andre, men et slikt viktig element som en hage, ble nok lite trolig utelatt fra 1820 bildet. Kanskje kan Ove Bjelke Holtermanns bakgrunn fortelle mer.

The Grand Tour innebar at mange norske studenter fra velstående familier reiste sydover, og ofte til Danmark (Dietze 2007, 31). Her brakte de med seg inspirasjon utenfra som kan ha blitt brukt og videreutviklet. Ove Bjelke Holtermann ble som åtteåring sendt på skole i Danmark, nærmere bestemt Bornholm, men han skal ha tatt artium i Trondheim (Holtermann, 1902, 38). Som åtteåring ble han neppe inspirert av hagekunsten, men han må likevel ha fått verdifulle erfaringer. 11 år senere i 1801, skal han som student ha deltatt i Kjøbenhavns beleiring (Holtermann, 1902, 38), et sjøslag som førte til at Danmark-Norge måtte trekke seg ut av nøytralitetsforbundet i starten av Napoleonskrigen (Wikipedia 2015). Dette viser at han var sterkt politisk engasjert.

Da han styrte på Austrått skal han ha vært en streng, men respektert mann som hele Ørlandet så opp til. Hans barn ble oppdratt strengt slik at de ble herdet til fysisk arbeid senere i livet. Totalt hadde han 12 barn. Han skal også ha vært en nevenyttig og praktisk mann som var glad i å snekre, og hans sønner fikk lære det samme (Holtermann 1902, 38-39). I 1843 skal han også ha påtatt seg arbeidet med å sette opp bygdas første skole på Håberg (Yrjar Heimbygdslag 2017). Dessuten skal han ha gjort mange bygningsmessige endringer på Austråttborgen (Andersen & Bratberg 2011, 371). Derfor er det ikke usannsynlig at en mann som ham, kanskje var initiativtaker til realisering av hagen.

På hans tid var også norsk hagekunsthistorie i full blomst blant de borgelige på grunn av politiske og sosiale endringer (Dietze 2007, 13). Som nevnt førte Napoleonskrigen til sjøblokader slik at det ikke ble tilgang til kornimport fra Danmark (Diet-

ANDERS EILERTSEN GRAVROK

Anders Eilertsen Gravrok overtok Austrått i 1863, men Per Eiler Hagerup Holtermann hadde fortsatt verdier innestående i eiendommen. Gravrok var fra bondeslekten og hadde gjort gode penger. Derfor var han overbevist om at han skulle klare å sitte som eier av Austrått. Snart gikk ikke dette helt etter planen og han måtte ta opp lån. I tillegg ble en rekke eiendommer fradelt Austråttgodset i hans periode (Andersen & Bratberg 2011, 361). Av enkelte ble han sett på som stormannsgal (Yrjar Heimbygdslag).

Kanskje så ikke Gravrok verdien i å ta vare på

ze 2008, 175), og dette ga igjen behovet for selvberging gjennom begrepet *Ferme Ornée*. Det er stor sannsynlighet at Holtermann var en pådriver for et slikt mønsterbruk (Dietze).

Austråtts rike historie fremfor å tjene sine penger. I løpet av hans tid på Austrått skal han nemlig ha hogd ned rester etter de praktfulle alléene (Bruun 2007, 45) som har blitt omtalt i kilder fra 1700-tallet. Selv ikke inventaret skal ha fått stå i fred (Holtermann 1902, 48). Likkistene i gravkammeret ble flyttet da eieren ønsket å bruke gravkammeret til potetkjeller (Bruun 2007, 45). Videre fortelles det at Gravrok engang skal ha truet med å ta oppe eikegulvet i selveste riddersalen, men dette ble aldri gjennomført (Holtermann 1902, 47). Ut fra dette kan vi slutte at han mest sannsynlig ikke var særlig opptatt av hagen, verken da det kom til bevaring eller fornyelse.

OLE SIVERTSEN RISE

Ole Rise overtok i 1873 etter å ha eid storgården Ree i Stjørdal (Andersen & Bratberg 2011, 362). I mellomtiden hadde Holtermann-familien igjen eid Austrått i noen år etter Gravrok. Han skal ha hatt rykte på seg for kun å være ute etter penger i eiendommen, men dette stemte trolig ikke (Andersen & Bratberg 2011, 362). I 1877 bygget han opp det

gamle meieriet ved gården etter brann, men dessverre brant det ned på nytt bare to år etterpå (Yrjar Heimbygdslag). Gjennom årene skal han også ha satt i stand flere bygninger, men det er ellers ikke mye man vet om Rises forhold til den østre hagen.

JOHANNES THOMASSEN HEFTYE

Etter Ole Rises tid på Austrått tok Johannes Heftye over anlegget i 1882. Han beholdt det til sin død i 1906, og hans dødsbo rådet over det helt til 1908. Denne mannen var annerledes og utstikkende sammenlignet med de foregående eierne, og mye skal ha blitt sagt om ham. Han skal i hvert fall ha gjort seg bemerket på Austrått på godt og vondt. De lokale ørlendingene aksepterte nok ikke hans originalitet, og de fant det ofte for godt å gjøre narr av mannen. Heftye skal også ha opplevd flere tyverier både fra vinkjelleren og grønnsakhagen. Den største hendelsen fant sted i forbindelse med omleg-

ging av gamleveien rundt borgen. Tidligere hadde veien gått gjennom tunet, men nå ønsket Heftye å sette en stopper for det. Dette førte til dårlig forbindelse og infrastruktur for lokalbefolkningen, og veiene rundt forfalt. Mange Ørlendinger stod allikevel fast på å benytte den gamle veien, men da Ove Postmyr i 1899 skal ha havnet i konflikt med Heftye, gikk det så langt at han ble skutt og drept. Hendelsen førte nok til at han ble enda mer forhatt, selv om rettsaken konkluderte med at han hadde handlet i nødverge og derfor ble frikjent (Andersen & Bratberg 2011, 364-366).

Når det er sagt, var han blant annet en pioner innenfor norsk fjellklatring (Andersen & Bratberg, 363), og han skal ha hatt et romantisk syn på stedet (Karlsvik & Skålnes 2014, 5). Kanskje var ikke dette så rart med tanke på de nasjonalromantiske landskapene han fikk se på sine reiser i den norske naturen. Han har også blitt beskrevet som idealist og naturvenn, og han skal ha vært glad i dyr (Coldevin 1950, 412-413). I motsetning til mange andre skriver Coldevin om hans positive innsats i arbeidet med det nye veianlegget.

Andersen og Bratberg skriver om riksantikvar Harry Fett sitt besøk på Austrått i 1901. På denne tiden skal alle påbygg ha vært fjernet fra hovedbygget, "slik at aldersverdiene ... virket nesten påtrengende", sa han (Andersen & Bratberg 2011, 367). Heftye skal ha virket oppslukt i borgromantikken og jordbruket skal ha blitt forsømt. Han var overbevist om at han hadde med en eldgammel borg å gjøre (Andersen & Bratberg, 363) og forsøkte å tilbakeføre den til det opprinnelige. Kanskje hadde han rett i dette, men muligens tok dette fokuset vekk fra å vedlikeholde den eksisterende bygningsmassen. Dessuten var Heftye begynt å bli en eldre mann, og hans helse skal ha sviktet da han levde sine siste år på Austrått (Coldevin 1950, 413).

Det er vanskelig å si noe eksakt om hageanlegget under Heftyes periode, men Morgenbladet skrev i 1894: "Haven og Parken - en sjeldenbed i dette træfattige Egn - er smukt og vedligeholdt" (Njøs 1963, 16). Som naturens mann skulle man hvertfall tro at han tok vare på hagen så godt han kunne. Ole Holtermann skriver avslutningsvis i sin bok: "Den af de senere Eiere, der viste mest Sans for at bevare de gamle Minder, var Proprietær Riise, der lod flere Gjenstande restaurere. Den nuværende Eier har vist ogsaa fuld Sans for at bevare de historiske Minder og har til dels paabegynt Restaurationsarbejder." (Holtermann 1902, 48). Den "nuværende eier" må her være Johannes Heftye.

Som vi skal se senere har prospekter og fotografier også vist ulike sider av Heftyes vedlikehold. Likevel viser kart fra 1884 og 1916 at hagen har utvidet seg mye i Heftyes periode. Med Heftyes naturvennlige og romantiske holdning til Austrått er det derfor nærliggende å anta at han var opptatt av hageanlegget.

Etter Heftyes periode var det mange hyppige eierskifter, og stedet skal ha forfalt utover 1900-tallet. I 1916 brant borgen ned, men ble siden restaurert. I likhet med borgen skal hagen også ha forfalt, og man må anta at dens opprinnelige form som parterrehage begynte å hviskes ut. Erling Njøs hovedoppgave fra 1963 viser fotografier som bekrefter dette.

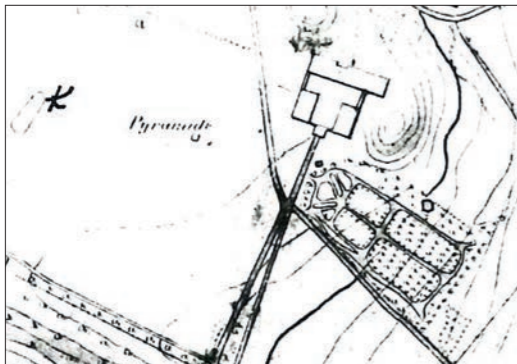

Figur 38. Foto: Reiseter 1958. Institutt for Dendrologi og Planteskoldrift. Gjengitt (Njøs 1963). Fylkesgartner Alfnes er avbildet til venstre. Kirsebartrærne og hagen fremstod forfalle på midten av 1900-tallet.

VIKTIGE KART

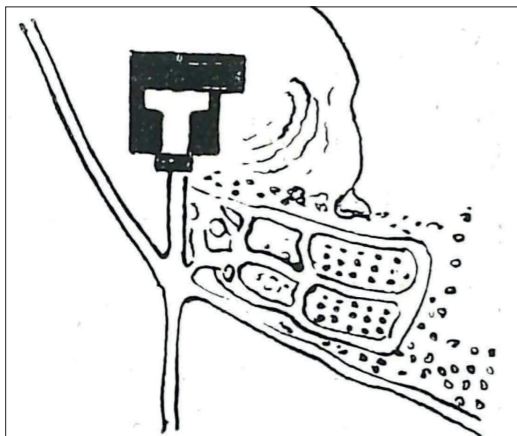
UNDER VISES TRE VIKTIGE HAGEKART FOR DEN ØSTRE HAGEN:

Figur 39. Sejersted 1884

SJERSTED 1884

Dette er det første kartet som viser en østre hagen. Det skiller seg klart fra dagens situasjon blant annet med tanke på veisituasjonen.

Figur 40. Schnitler 1915

SCHNITLER 1915

Schnitlers kart ligner nokså mye på Sejersteds kart, bortsett fra at det virker mer upresist og "bølgede". Hans delvise rekonstruksjon (figur 46) viser derimot en renessansepreget hage med strammere linjer.

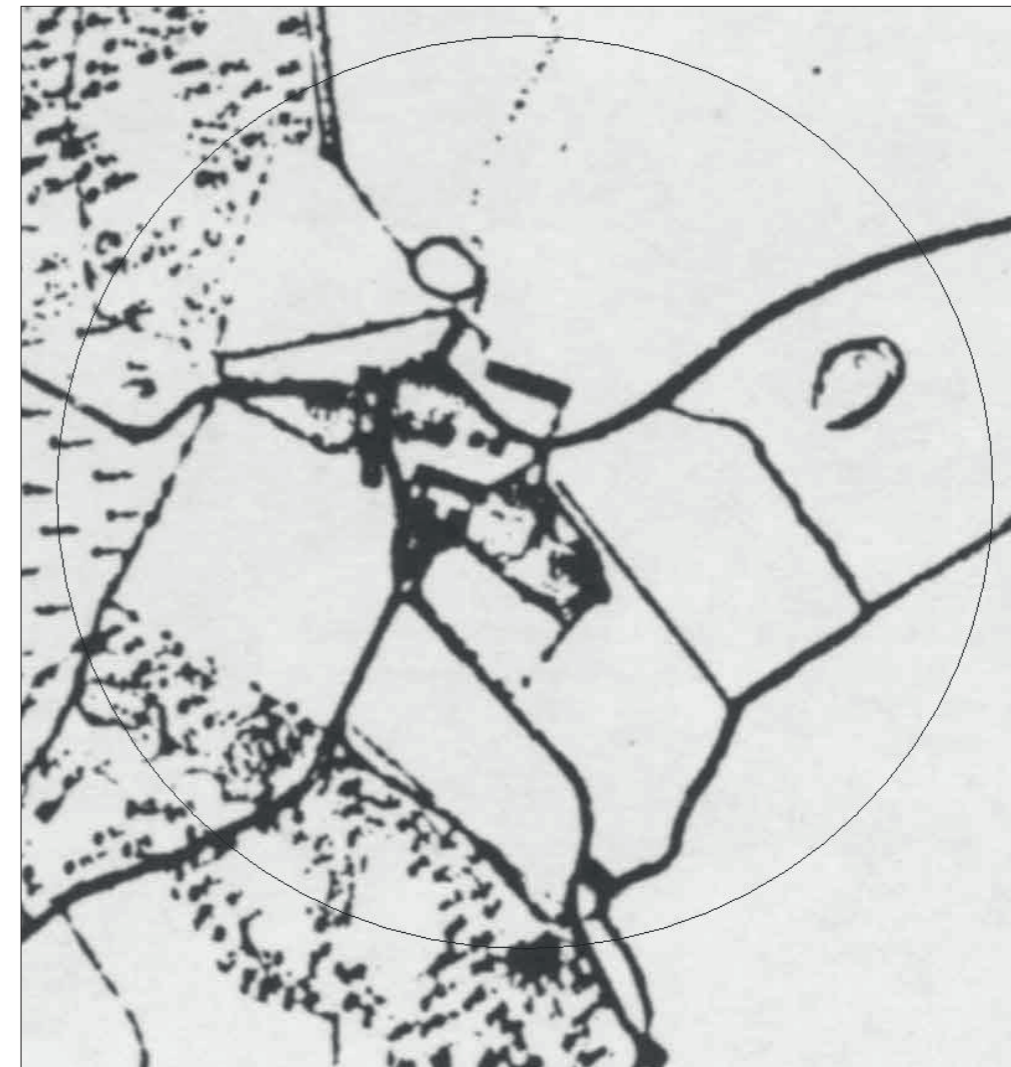

Figur 41. Ree & Wallem 1916

REE & WALLEM 1916

Ree og Wallem sitt kart regnes for å være mer pålitelig enn Schnitlers kart, da det er basert på reelle oppmålinger fra stedet i 1915.

1859/60-KARTET

Figur 42. Utsnitt av kopi av foto av kart fra tilsynskomiteen for Austråttborgen. Ellers ukjent opphav. Dette er det eldste kartet man kjenner til. Ingen hage vises der dagens hage ligger, men en svak strek ser ut til å krysse mot veien. Dette danner ramme for en hage. Et mulig opparbeidet område kan skimtes like til høyre for borgen antakelig i forbindelse med knausene. I nord ser vi karrusdammen i forbindelse med Marrabekken. Ingen karrusdam vises i vest slik som på Sejersteds kart fra 1884. Derfor er kanskje den nordre karrusdammen eldre.

SJERSTED 1884

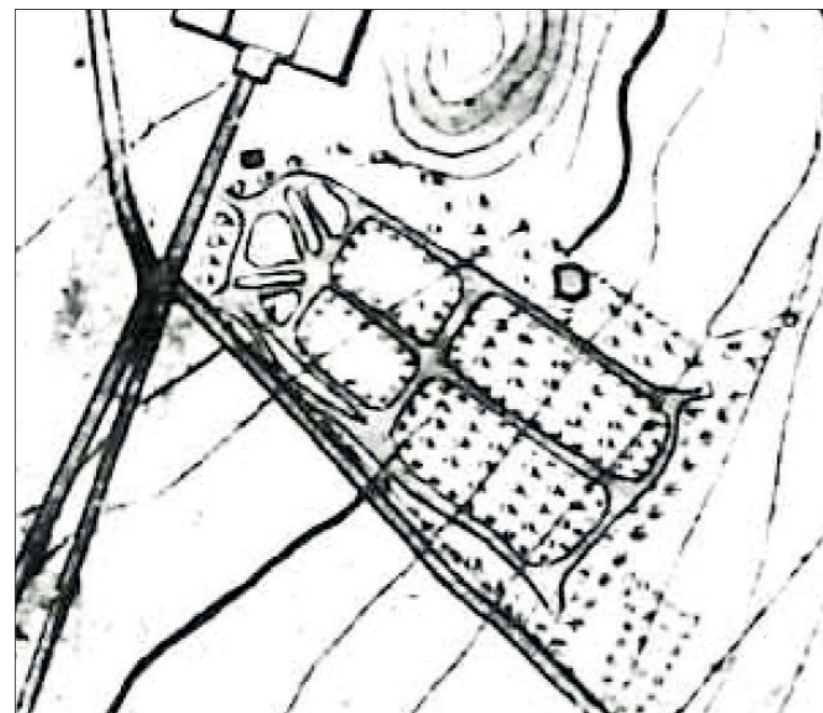
Dette er det første kartet som viser hagen på dagens plassering. Det er vanskelig å vite eksakt når kartet er tegnet, og originalen finnes ikke. Vi ser at hagen ligger sørøst for borgen i helningen mot sjøen. En sentralakse deler hagen på langs i to, mens en annen tverrgående akse deler hagen motsatt vei. Dette grepet gjør hagen til en korsaksehage lik de man fant i Trøndelag (Schnitler 1916, 253). Til sammen skapes det et parterre med fire kvarterer der de to største ligger nærmest sjøen og lengst vekk fra borgen. I de største kvarterene kan det se ut som det er plantede rekker med trær. Rundt kvarterene er veinettet nokså stramt, men allikevel svakt bølgende i formen, noe som er typisk 1800-tallets landskapsstil i Norge. Dermed bryter det med en eventuell renessansehage der linjene er strammere (Andersen & Bratberg 2011, 439).

Langs hagens yttergrensen i sørøst er det plantet trær. I sørvest ser det bare ut til å være plantet lengst sør. Mest sannsynlig er dette gjort for å skjerme mot vind og vær i det utsatte kystlandskapet akkurat slik Christian Gartner ønsket det i 1694 (Balvoll & Weisæth 1994, 35). For den østre hagens del antas det at leplantingen ble gjort på 1800-tallet (Fredriksen 2014). Antakelig ble mye plantet av Heftye

(Njøs 1963, 16). Utenfor hagen yttergrense i sørøst ser man langs veien en slags rammeplanting med trær. Dette gjentar seg på Schnitlers kart, mens det på Ree & Wallem sitt kart virker inkludert i leplantingen.

På kartet ser vi også antydninger til det som kan være et lysthus markert som en sirkel nordøst for hagen mot knausene. Denne plasseringen finner vi igjen på Njøs sin situasjonsplan i 1963 (figur 50), men verken Schnitler eller Ree og Wallem har tegnet den på sine kart. Andersen & Bratberg (2011, 440) hevder at det har vært et lysthus på knausen øst for borgen, men vi får ikke vite noe mer enn dette. Nederst i øst ser det ut til at hagens gangveier forsvinner ut i ingenting. I dag er det et lysthus i enden av den ene gangveien.

Et annet viktig moment som dette kartet viser, er at veien fra sjøen i sin tid har ligget inntil hagen i sør. I dagens situasjon er veien flyttet lenger sør. Dette beror på Heftyes aktiviteter i sin tid som eier (1882-1906).

Figur 43. Utsnitt fra Sejersteds kart fra 1884.

Figur 44. Kartets informasjon forteller at det er opplag fra sommeren 1884.

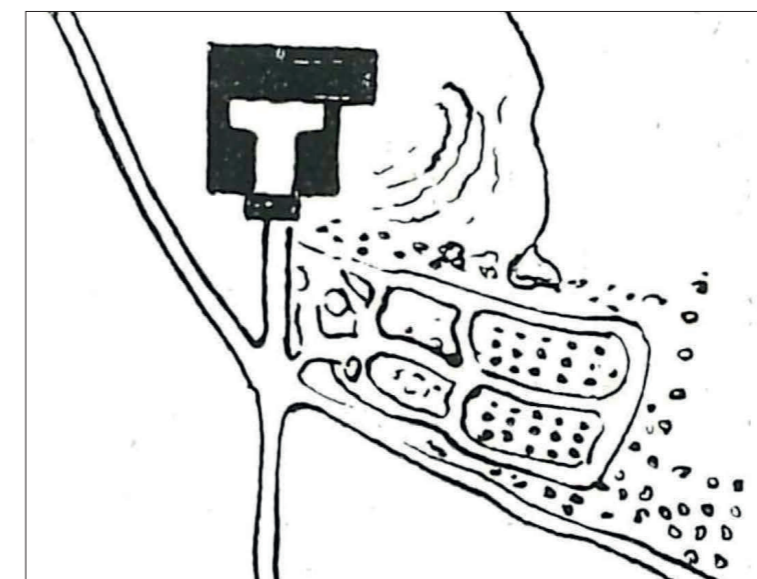
SCHNITLER 1915

Kunsthistorikeren Carl Wille Schnitler har gjennom Norske haver i gammel og ny tid (1916) opparbeidet verdifull dokumentasjon av hager rundt omkring i landet vårt. Dette gjorde han gjennom feltarbeid og andre kildeundersøkelser. Videre typologiserte han hagene ut fra bestemte fellestrekk og så dem i forhold til Europas hagekunststiler (Fredriksen 2012, 21). Om Austrått skrev han for eksempel: "Den hoveddelingen ved en korsgang, som spores i havene ... synes særlig hyppig at optræde i Trøndelagen og at danne grundtrækket i en egen Trondhjemsgruppe, som ... tidligere paavist ved Østraat." (Schnitler 1916, 253). Når det er sagt, var det ikke alltid Schnitler tegnet kartene presist. For eksempel viste hans rekonstruksjoner av hagen på Stend i Fana at bygningenes proporsjoner var feil (Fossbakk 2011, 37). Videre vet vi at han ikke besøkte alle hagene han tegnet, og noen ganger siterte han ordrett hva andre hadde skrevet (Dietze). Vi må derfor stille oss kritisk til hva kartene hans forteller om Austråtts østre hage, og fremst av alt se dem i sammenheng med andre kart. De kartene som presenteres under er første gang utgitt i 1915.

Som vi kan lese av situasjonskartet hans under, virker det veldig raskt skissert. Formene i parterret er merkelige og umotiverte. For å sette det litt på spissen, virker det nesten som han har tegnet av

Sejersted sitt kart fra 1884, men dette kan man ikke si for sikkert. Akkurat som Sejersted viser Schnitler også fire kvarterer der de største og lengste ligger lengst mot sjøen i øst. Han har også tegnet de tre rekkene med trær i vært kvarter slik vi ser på Sejersted sitt kart. Det pussige er som vi snart skal se, at Ree & Wallem gjorde oppmålinger i hagen sommeren 1916 (Andersen & Bratberg 2011, 395) kun ett år etter Schnitlers publikasjon. Deres kart viser at mange av trærne har forsvunnet. Dette bekrefter at Schnitlers kart i så fall må ha vært tegnet flere år i forveien, ettersom det er lite sannsynlig at trærne kan ha forsvunnet så brått. Et annet synspunkt som kan svekke påliteligheten til hans kart er at veisituasjonen fremdeles er lik Sejersted sitt kart. Vi vet med stor sikkerhet at Johannes Heftye la om veien i sin tid (1882-1906), da både fotografier, kart og skriftlige kilder bekrefter dette. Som nevnt førte omleggingen til flere konflikter (Andersen & Bratberg 2011, 364-367). Derfor er Schnitlers 1915 kart i bestefall utdatert, eller i verstefall en ren kopi av Sejersted sitt kart fra 1884.

Til Schnitlers forsvar har han allikevel hatt fokus på enkelte detaljer som andre kart ikke viser. I tilknytning til midten av hagens "kors" eller i krysningspunkt mellom de to gangveiene, ser vi inntegnet noe som kan se ut som to svarte prikker, og like

Figur 45. Carl W. Schnitlers Situasjonskart

nord i hagens grense virker det som om det er tegnet inn en organisk form med en sti som fører videre nordover. Hva angår rekkene med kirsebærtrær skriver han under sin delvise rekonstruksjon at "... kun træraden nærmest veien ..." står igjen. Dette viser at han allikevel var oppdatert til en viss grad.

Schnitler sier selv om hagen at det er vanskelig å vite om den nåværende hagen er den opprinnelige, men at "Den nåværende have kan i sine enkelte grundtræk delvis være oprindelig ..." (1916, 139-140). Det er usikkert om Schnitler med "oprindelig" mener en eventuell hage fra Ove Bjelkes tid, men hans rekonstruksjon har stramme linjer, noe som var vanlig i de første renessanshagene. Videre beskriver han at hagen "... neppe under noen under nogen omstændighed ..." har hatt den samme stilistiske holdningen som borgen (Schnitler 1916, 139). Han nevner også at det finnes fire kvarterer som skal være kantet med hekker, og at to av dem skal være fylt med frukttrær som er plantet snorrett (Schnitler 1916, 140). Den karakteristiske hjerteaktige formen vi finner igjen på Sejersteds kart, og særlig på Ree og Wallem sitt kart, mener han er en "nyere tilsætning" (Schnitler 1916, 140).

Han utarbeidet også det han kaller en delvis rekonstruksjon. Figuren under viser at det i all hovedsak dreier seg om en oppstramming av veiene og formene. Hans illustrasjon har et renessansepreget (Andersen & Bratberg 2011, 439). Her ser vi også tydelig "de fire hovedpartier". I de minste partiene mot vest står det skrevet "Nytt buskanlæg" og "Grønsaker". Mot øst finner vi de største partiene med frukttrær, og nærmest borgen i vest står det skrevet blomster, roser og syrener.

Det er her snakk om kun en delvis rekonstruksjon som han selv skriver under kartet, og man må tro at han har fornyet ganske så fritt etter hvordan han så for seg hagen. Det er ingen konkrete kilder meg bekjent som for eksempel bekrefter hans tydelige plassering av blomster, busker og grønnsaker. Kun frukttrærne vet vi stod der. Allikevel stemmer plasseringen av hagens elementer ut fra hva som var vanlig plassering. Som nevnt tidligere skulle eksempelvis prydhagen med blomster ligge nærmest hovedbygningens inngang.

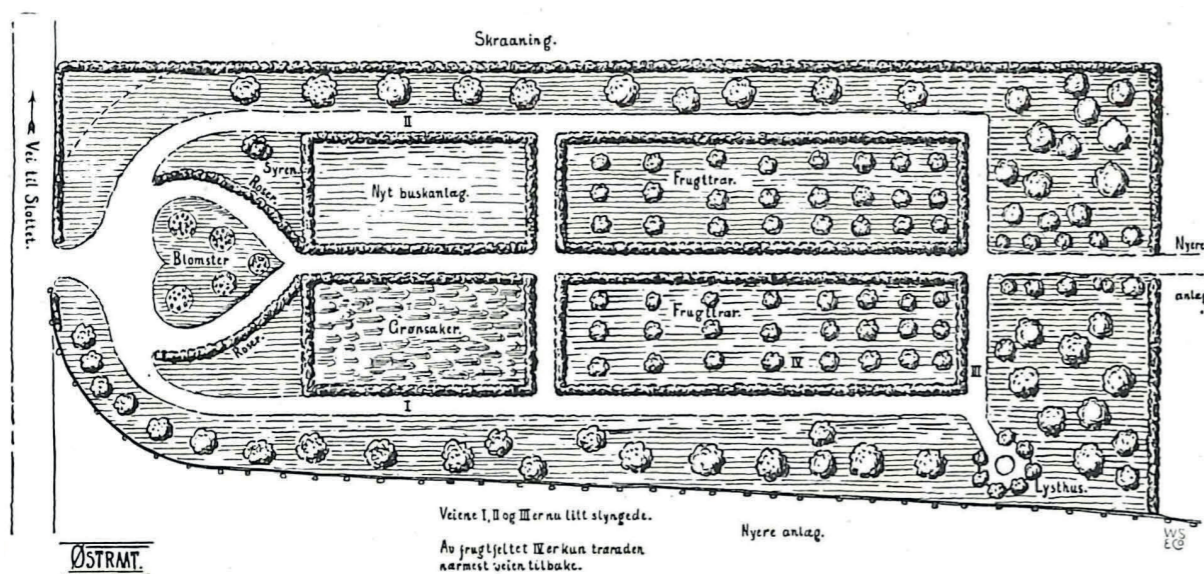
REE OG WALLEM 1916

Sommeren 1916 kom Lorentz Harboe Ree og Fredrik Barbe Wallem til herregården. Bakgrunnen for deres besøk var Fortidsminneforeningens økte fokus på kulturminner fra middelalder og nyere tid (Andersen & Bratberg 2011, 394). Allerede i 1910 og muligens før dette, hadde bygningene på Austrått blitt i relativ dårlig forfatning. Dermed ble det søkt om bidrag til forbedring. På sikt så man for seg å skaffe nasjonale midler slik at Austrått kunne bli nasjonal eiendom. Ree og Wallem ble de som forfattet hovedverket om Austrått. Det inneholdt oppmålinger av arkitekt Ree og øvrig tekst ble skrevet av kunsthistorikeren Wallem (Andersen & Bratberg 2011, 395).

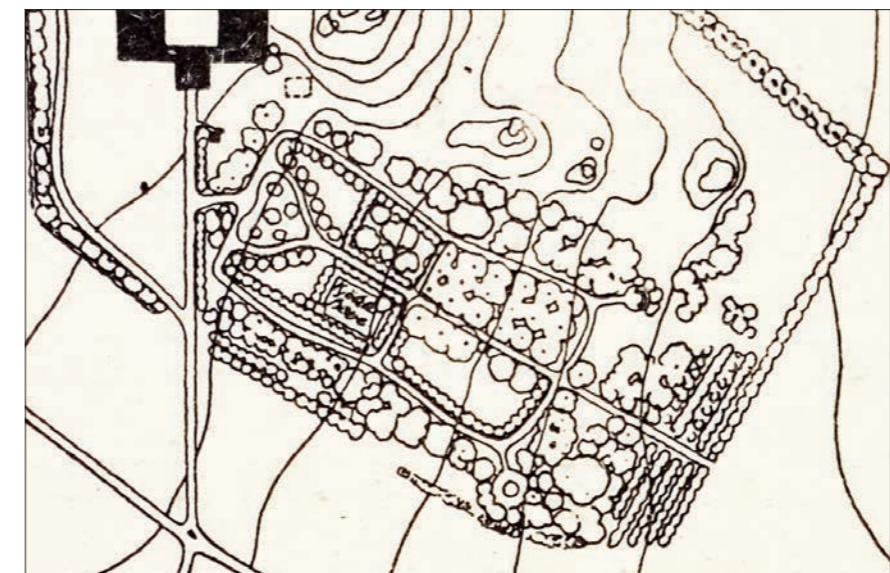
I forbindelse med sitt besøk ble det utarbeidet kart over herregårdens østre hage samt området rundt. Vi må anta at dette er de mest presise oppmålingene som er gjort av hageanlegget på denne tiden sammenlignet med Sejersted og Schnitler sitt kart. På kartet ser vi at veien fra sjøen er flyttet lengre sør og ligger nå for seg selv uten sammenheng til hagen, akkurat slik vi kjenner den fra i dag. Den gamle veien over tunet er fortsatt der.

På Schnitlers delvise rekonstruksjon så man rader med frukttrær i de østre kvarterene. Den ene raden skimtes også på Ree og Wallem sitt kart, men noen rader er borte. Videre bekrefter dette kartet at Schnitler hadde rett da han på sin delvise rekonstruksjon skrev "Grønsaker". På samme plass viser nemlig dette kartet "Kjøkken-have". Nederst i hagen mot øst ser man også et lysthus på søndre hjørnet til. På motsatt side ser det ut til å være en plass med benker.

Man ser også her at hagen har utvidet seg betraktelig i forhold til de tidligere kartene. Hagens gangveier virker å "buke" seg mer enn på Sejersteds kart. Den opprinnelige parterrehagen har også fått en betydelig leplanting rundt seg. I øst ser det ut til å være flere hekker eller sammenhengende felt med beplantning. Denne utvidelsen har altså skjedd engang mellom 1884-kartet og dette kartet. Som nevnt tidligere viser fotografier fra 1875 og 1907 (figur 63 og 64) at hagen utvidet seg. Derfor kan man mest sannsynlig si at dette er spor etter Heftyes aktiviteter engang mellom 1884 og 1906. Som tidligere nevnt skriver Njøs (1963, 16) at oppsynsmann Nettet antar at Heftye plantet trærne i hagen i tidsrommet 1882-1890.

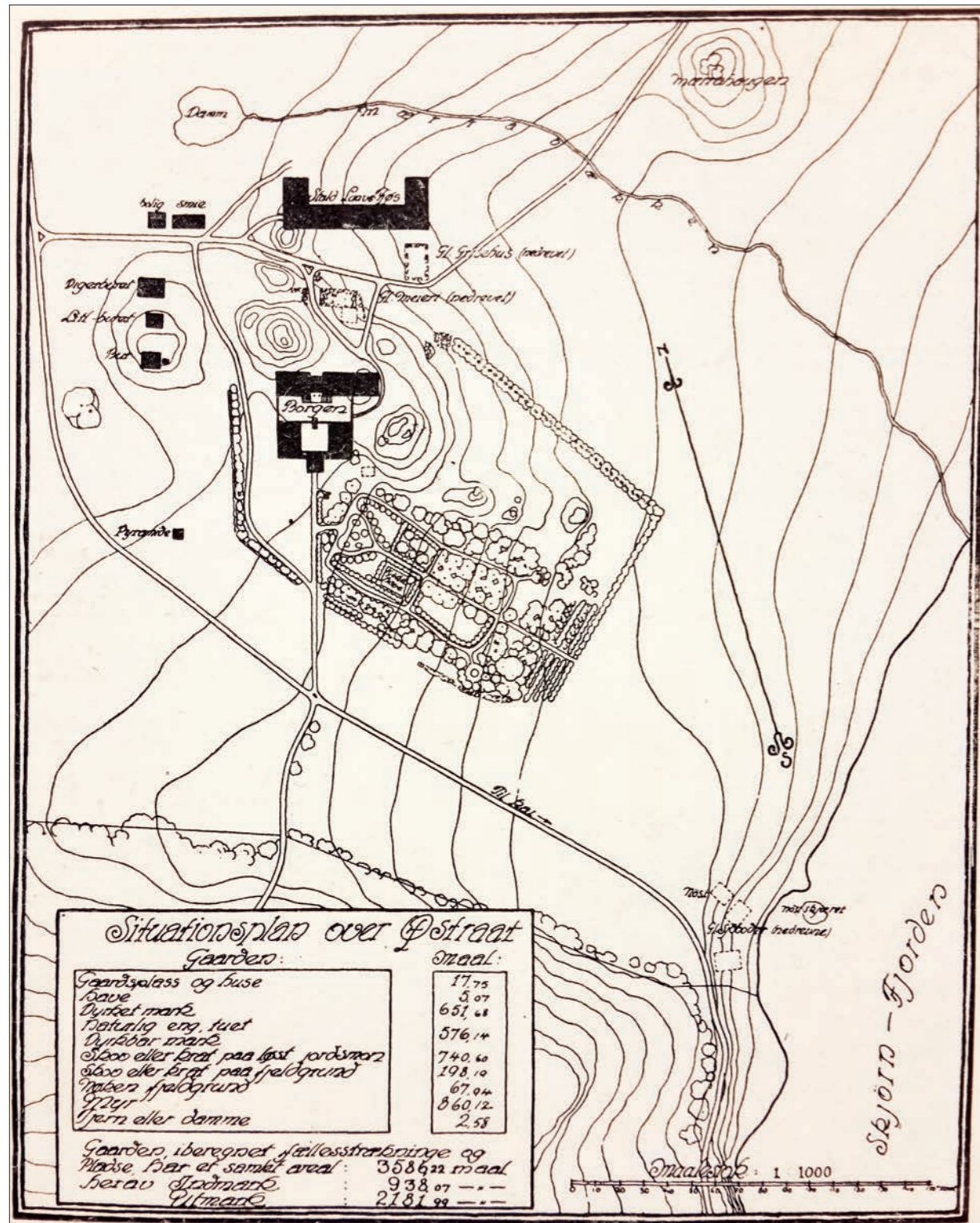

Figur 46. Schnitlers forsøk på en delvis rekonstruksjon av hagen i 1915. Hageanlegget er tydelig oppstrammet i tråd med prinsipper fra renessansen.

Figur 47. Utsnitt fra Ree og Wallems oppmåling i 1916

Figur 48. Ree og Wallems oppmåling fra 1916 er en av de sikreste oppmålingene vi har fra hagen på denne tiden. Det viser blant annet at Johannes Heftye har preget anlegget i stor grad når det kommer til vei og hage. Legg også merke til de tidligere bygningene nordvest for borgen. Disse forsvant på 1960-tallet. Stiplede linjer antas å være nedrevne bygninger. Legg derfor merke til det stiplede rektangelet mellom borgen og hagen. Her må det ha stått et bus slik vi ser på eldre prospekter.

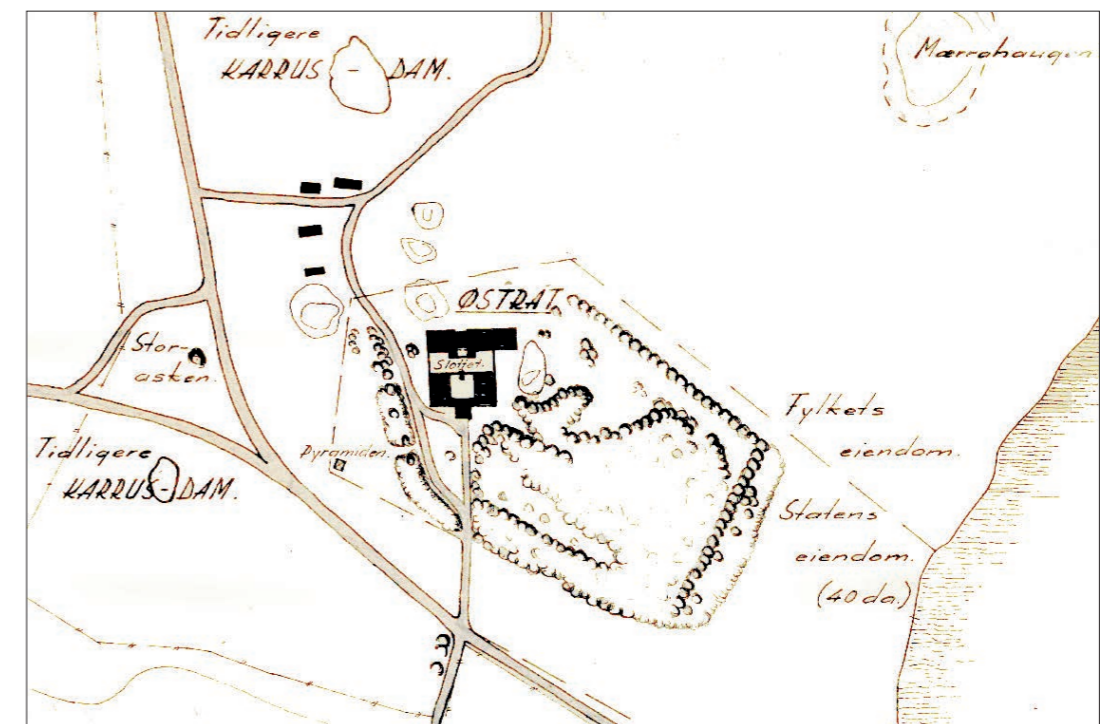
NJØS 1963

Erling Njøs sine oppmålinger i forbindelse med hans hovedoppgave i 1962/1963 er et viktig arbeid i kartlegging av hagen. Oppmålingene innebærer blant annet den eneste vegetasjonsregistreringen vi har (se figur 50 og 51). Dette gir videre et godt grunnlag for etterprøving av arter i dagens hage. Samtidig viser kartene hvordan hagen gradvis forfalt gjennom to verdenskriger og borgens lange restaureringsperiode. Han produserte flere oversiktskart i tillegg til hagens situasjonsplan.

Under ser vi oversiktskartet som viser den overordnede situasjonen på Austrått den gang. I hagen virker nordøstre del av parterret kraftig overgrodd, og det er lite som minner om parterrehagen på Ree & Wallems kart fra 1916.

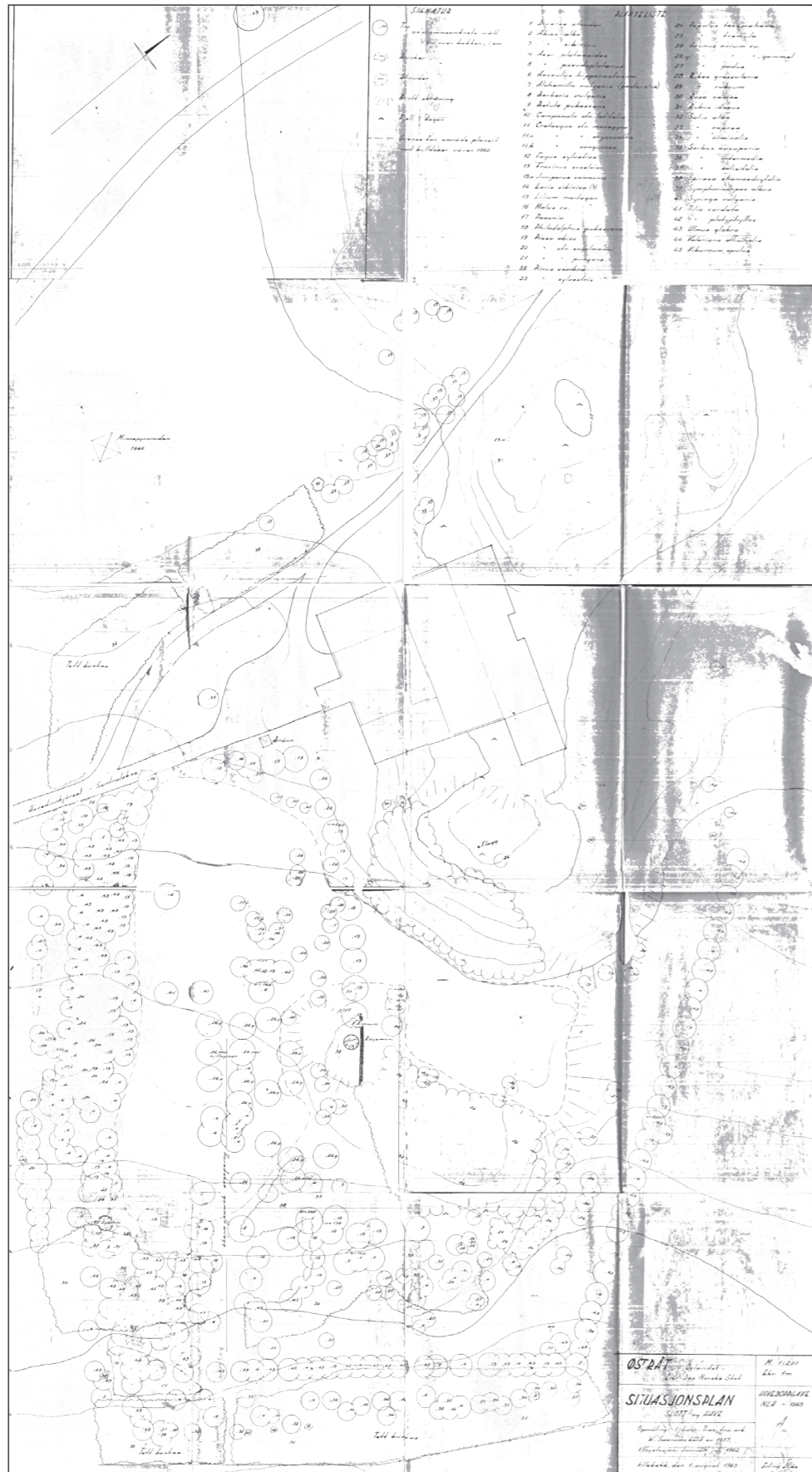
På neste side er hagens situasjonsplan og artsregistrering. Her ser vi antydning til en sentralakse, men mange kirsebærtrær har dødd ut. Utenfor hagen i sør er det fortsatt et utvidet område som i dag er borte. På kartet har han merket det som tett buskas. Innimellom vokser det trær. Ellers viser planen en overgrodd hage hvor fortidens spor er i ferd med å hviskes ut.

Njøs har også tegnet inn lysthus på kartet, og han skriver at disse antakeligvis ble anlagt av Johannes Heftye (Njøs 1963, 16). Det ene står på samme plass som på Ree og Wallems sitt kart. I tillegg har han tegnet et til omtrent midt på kartet ved den gamle roysmuren. Dette stemmer med Sejersted 1884.

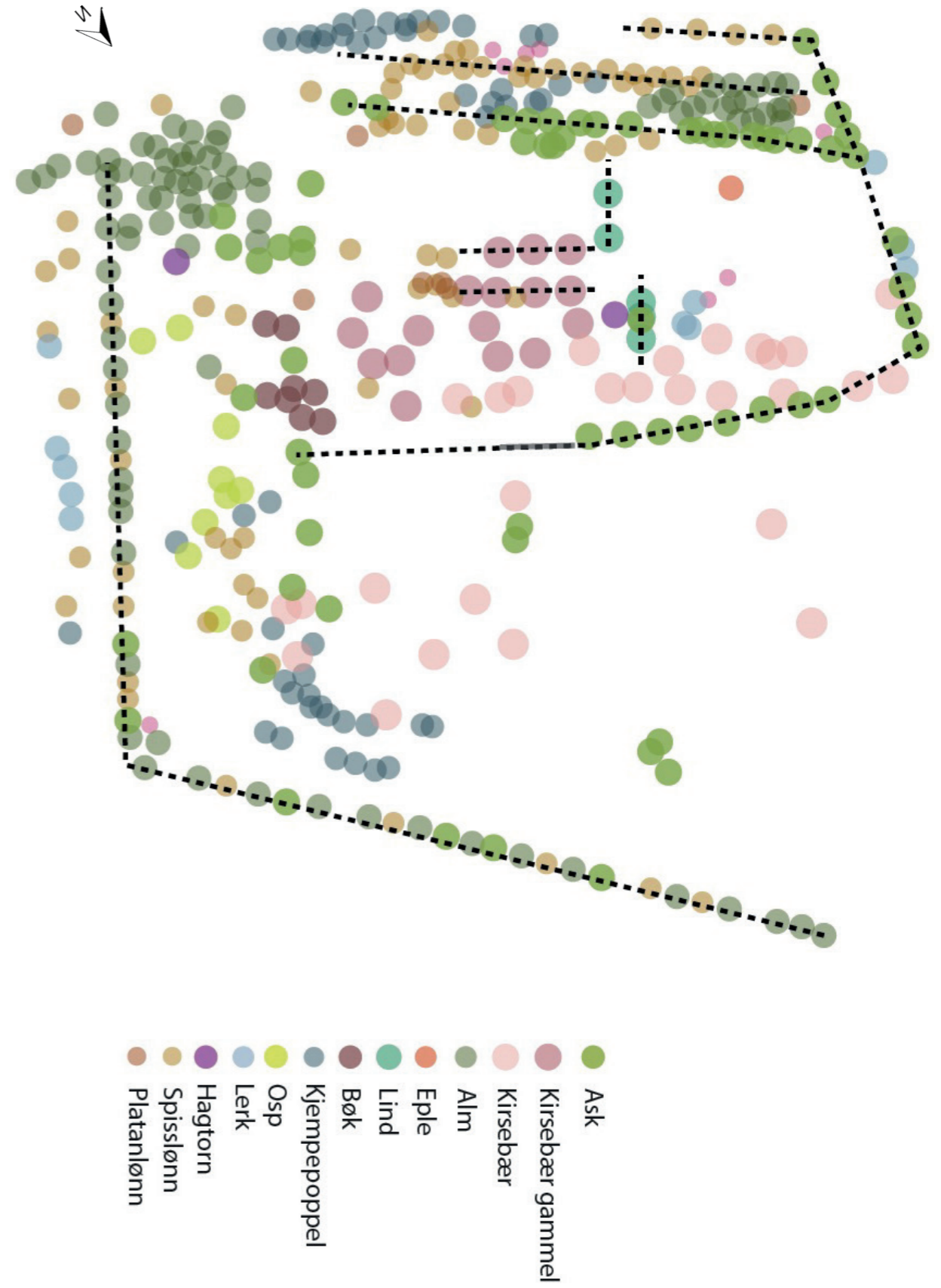

Figur 49. Njøs sin oversiktsplan over Austråtteiendommen fra 1963.

Figur 50. Scannet versjon av Njøs sin originale situasjonsplan fra 1963 viser en kraftig reduksjon av kirsebærtrær langs hagens sentralakse sammenlignet med tidligere kart. Nordpil øverst til venstre. Merk: Skarpe horisontale striper er merker fra scan.

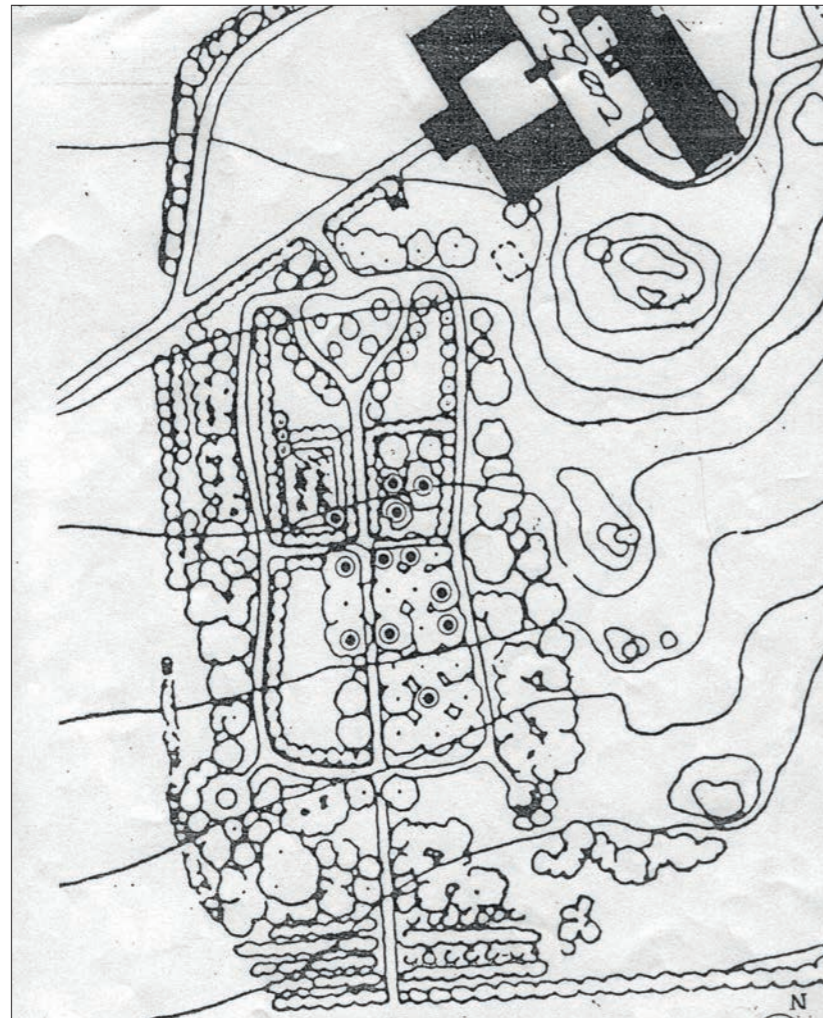
Figur 51. I kurset LAA 321 - 3D Visualisering av historisk landskap i 2014, laget Tine Karlsen og Ingeborg Skålnes en nyttig digitalisering av Njøs sine oppmålinger. Denne viser vegetasjonsmønsteret tydeligere.

TØRUD OG NILSSEN 1993

Tørud og Nilssen A/S gjør i 1992 en registrering av hagens eksisterende situasjon. Formålet var å kartlegge skadeomfanget etter en nyttårsorkan. Under befaringen fremgikk det et behov for rehabilitering av anlegget. Dette resulterte videre i et planarbeid med flere faser (Tørud & Nilssen 1993, 4). Kartet

under er fra første fase og baserer seg mest sannsynlig på Ree & Wallem sitt 1916-kart, men forskjellen er de svarte markeringene i noen trær. Disse indikerer hvilke trær som fantes i 1992. Sammenlignet med dagens situasjon er det nokså likt bortsett fra at antallet kirsebærtrær er redusert.

Figur 52. Tørud og Nilssen sine registreringer fra 1992. Trær med svart innvendig markering er påviste trær fra Ree & Wallem's oppmåling 1916.

6. PROSPEKTER OG FOTOGRAFIER

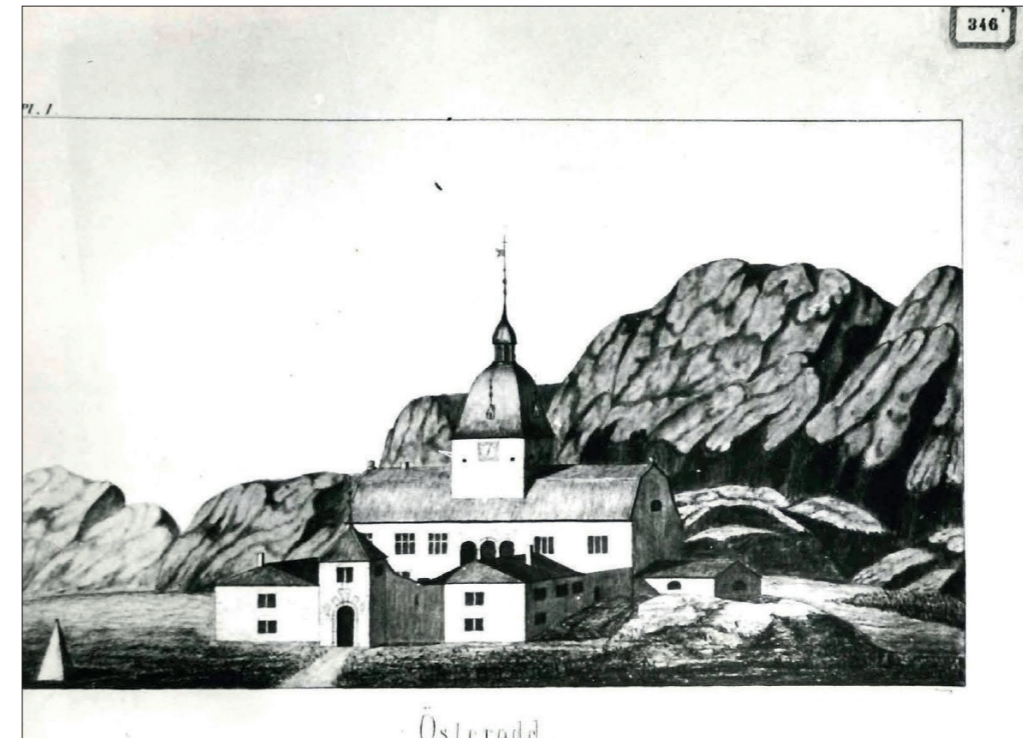
I dette kapitlet gjennomgås prospekter og fotografier som er relevante for den østre hagens utvikling. Kildematerialet vil bli fremstilt kronologisk fra starten av 1800-tallet og frem til idag. Sammenstillingen vil lettere kunne plassere den østre hagen i en historisk kontekst.

Som vi har sett gir kartene god informasjon om hagens utforming på flere tidspunkt, men de nok så upresise i fremstillingen. Både når det gjelder plassering og tegnetekniske aspekter. Dessuten er flere kart kopier med redusert kvalitet. Prospekter og fotografier kan derfor supplere kartene. Mange av dem forteller mye om hvordan ting kan ha vært, men de forteller vel så mye om hvordan kunstneren opplevde stedet.

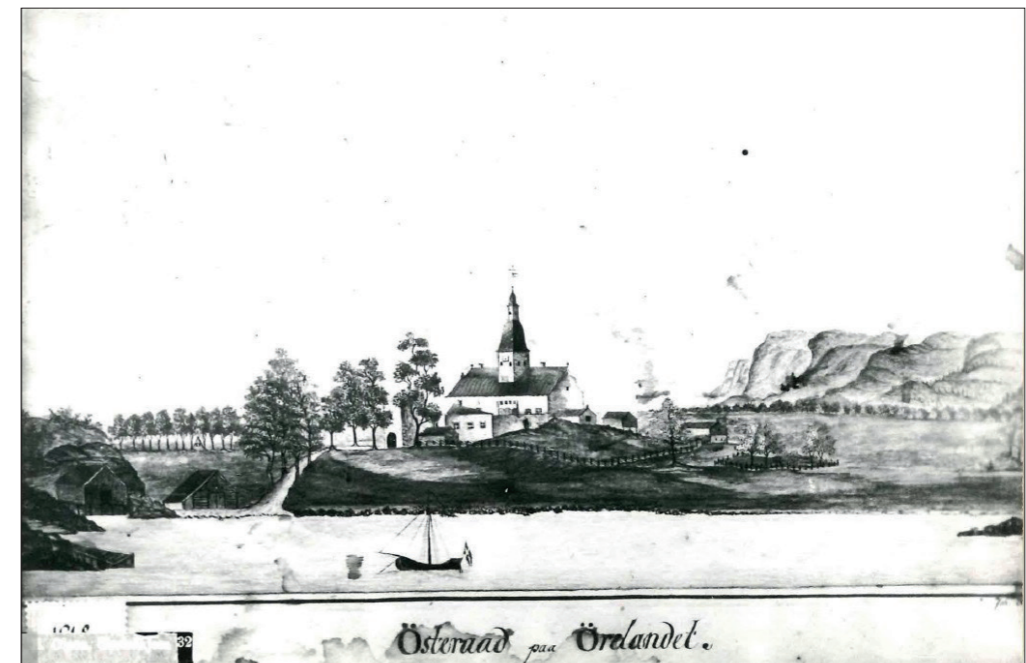
Kildene som nå skal presenteres er ikke sikre og langt fra nøyaktige, men de kan sammen vise oss tendenser og sammenhenger til hvordan ting kan ha vært. Videre kan tidens forhold og landskapets mest fremtonende elementer ha påvirket kunstneren til å tegne det som var aktuelt. Borgen er for

eksempel ofte fremstilt med større detaljrikdom. Også kunstnertalentet kan ha avgjort om bildene ble gode eller dårlige. Retusjeringer var heller ikke uvanlig (Andersen & Bratberg 2011, 441). Fotografierne er på sin side mer til å stole på, men her er kvaliteten dårlig etter dagens standard. Dessuten er det ingen kjente fotografier av hagen fra før 1875. Det finnes en omtrentlig felles vinkel for dem alle, og det er fra sjøen. Dette viser at besøkende antakeligvis kom sjøveien. Slik sett får også borgen den naturlige forsiden mot syd.

I denne fremstillingen tas det forbehold om at flere årstall ikke kan bekreftes som nøyaktige. Særlig de eldste er vanskelig å tidfeste. Årstall er satt med bakgrunn i annet kildemateriale, men også ut i fra fagpersoners uttalelser. I oppstartsarbeidet med denne oppgaven ble jeg forespeilet at de eldste prospektene var fra 1750, men senere undersøkelser viser at dette antakelig ikke stemmer. Dette er et eksempel på hvor usikre disse kildene kan være, særlig med tanke på datering. De formidler likevel kunstnerens opplevelse på en god måte

Figur 53. Ukjent opphav. Ingen hage vises på bildet. Det ser heller ikke ut til å være noen form for inngjerding rundt knausene ved borgen. Pyramiden sees godt i venstre forgrunn, men ligger i virkeligheten lengre vest. I bakgrunnen ser man det karakteristiske Rusasetfjellet.

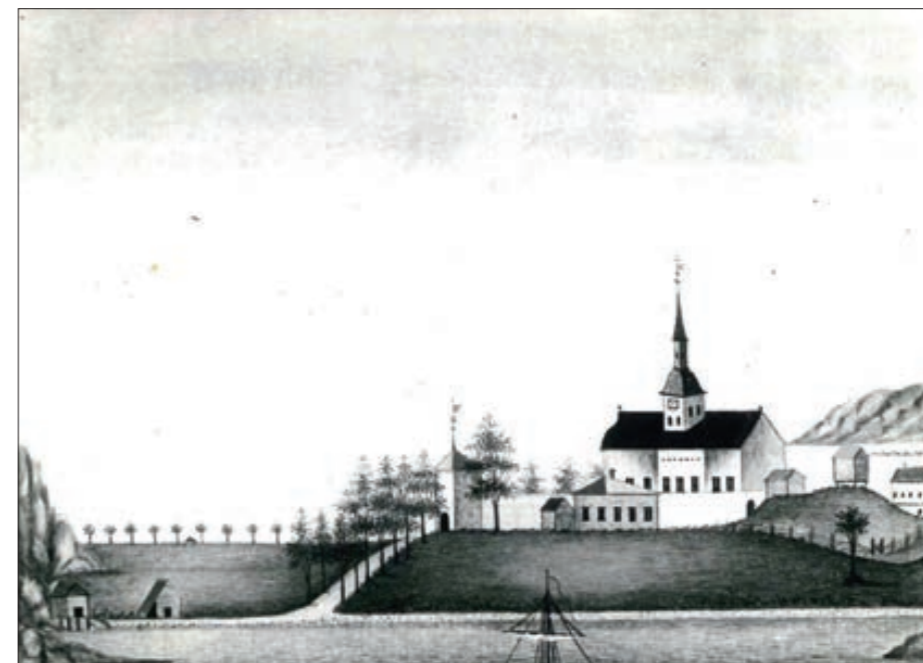

Figur 54. Fra første del av 1800-tallet. Ingen hage ved dagens plassering. Det finnes derimot et gjerde rundt knausen øst for borgen. Nedenfor knausen finnes noen trær med egen inngjerding rundt. Man ser også tydelige alléer fra sjøen og fra vest jfr. Schönings reise gjennom Norge i 1774 (Schöning 1979). Dette tyder på omfattende bruk av landskapet. På flaten der dagens hage ligger, virker det å være slitasje i bakken. Kanskje er dette rester etter ridebanen. Legg også merke til det vesle huset til høyre for borgens inngang (se s. 122).

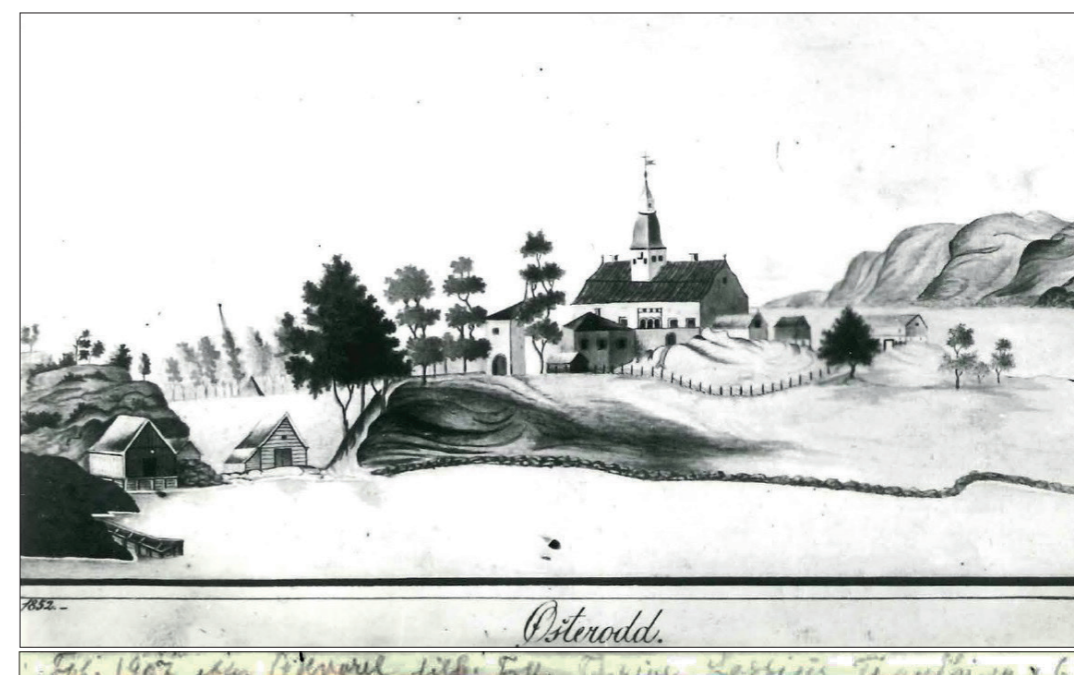
Figur 55. Ukjent oppbar. Fra antatt tidlig på 1800-tallet. Tilb: E. Olsen (markert nede til høyre?). Ingen hage vises på bildet i forhold til dagens plassering. Kun gjerdet rundt knausen kan gi signaler om en eventuell hage. Man ser også tydelig et trebus sørst for borgen innenfor gjerdet akkurat som på forrige bildet. Til høyre bakfor ser vi en annen inngjerding. Kanskje er dette den samme inngjerding som på forrige bildet. Her kan det tenkes at det kunne ha vært en "... vel indrettet Frugt og Kiøken-Hage ..." slik auksjonsplakaten fra 1736 lød (Nøvik 1901, 94).

Figur 57. 1850 Akvarell av J. Aas. Motivet virker stilisert. Oppbevares på Reins kloster ifølge Njøs (1963). Det kan virke som et skipsvrak i forgrunnen. Kanskje er det et skipsvraket fra Hamburg som strandet høsten 1645 (Andersen og Bratberg 2011, 202). Her viser aleen fra sjøen seg tydelig. Pyramiden skimtes i bakgrunnen bak alléen fra syd eller vest. Perspektivet er urealistisk og veisystemet forenklet. Heller ikke her er det tegn til en hage på dagens plassering, men inngjerdingen rundt knausen øst for borgen er fortsatt å finne i tillegg til det lille huset. På knausen i øst står det nå et nytt hus.

Figur 56. Tegnet av Politimester H. Lysholm rundt 1830-1840. Gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 342). Her er alléen fra sør tydeligere enn på de forrige bildene. I forgrunnen har Lysholm avbildet seg selv. De to lengre bak sies å være muligens godseier Ove Bjelke Holtermann med en av sine sønner (Andersen & Bratberg 2011, 342). En skigard innrammer bergknousen i bakgrunnen, og det vesle trehuset skimtes fortsatt. En allée følger dagens Fijamvei i borgens sentralakse. Alléen fra sjøen ser ut til å være borte. Kanskje har kunstneren utelatt den for å få frem borgen. Legg også merke til de to trærne som står for seg selv på flaten ved dagens hage (se s. 108).

Figur 58. Foto: 1907 av akvarell tilb: Frk. Lossius, Trondhjem. Opprinnelig malt i 1852, gjengitt i (Njøs 1963). Perspektivet er tilnærmet likt forrige bildet, men veien fra sjøen er mer realistisk. Den østre hagen finner vi heller ikke her, men veien svinger rundt og legger ramme for en potensiell hage. I tillegg virker terrenget bearbeidet. Kanskje er det gamle rester etter ridebanen e.l. Ut fra borgens inngang sees en mulig grøft eller renne som virker å ha plassering på samme sted som sentralaksen til dagens østre hage.

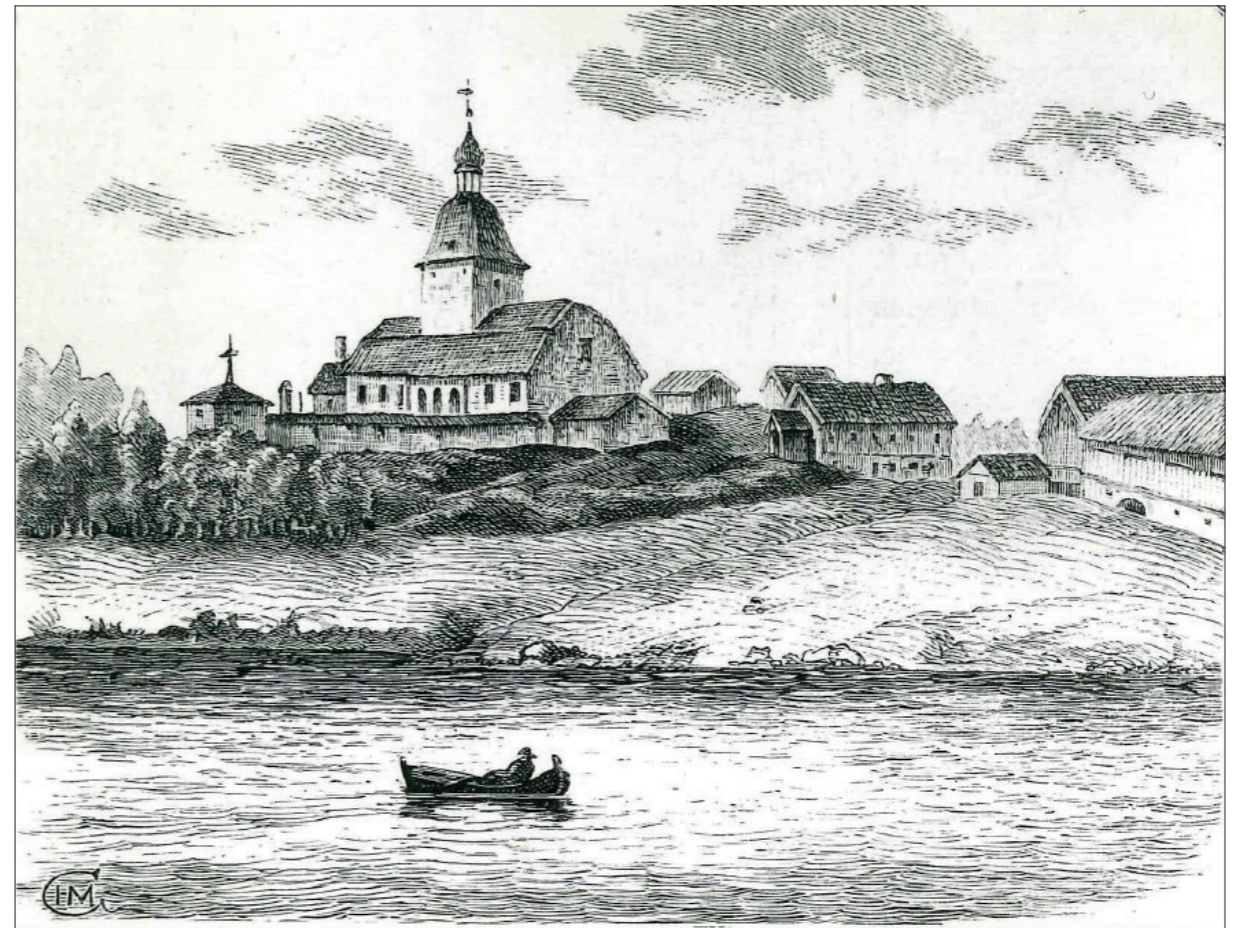
Figur 59. Tegning: ca 1853 av Peter Hoier Holtermann (Ove Bjelke Holtermanns sønn). Dette er første tegn på dagens østre hage. Her har inngjerdingen rundt knausen utvidet seg mot syd. Et stakittgjerde rammer nå inn den delen vi kjenner som dagens østre hage. Vi skimter en port i gjerdet mot plassen foran borgen. Det kan også se ut til at det er en slags port i gjerdet nederst i øst. Det vesle trehuset vi har sett på tidligere bilder er her utelatt, men flere andre hus er synlige. Blant annet står et hus oppe på knausen øst for borgen slik som på bildene på forrige side (figur 57 og 58). I hagen ser vi mindre trær som antakeligvis er kirsebær. Askealeene på utsiden finnes også her, men de går ikke helt frem til borgen slik de gjør på tidligere bilder.

Figur 60. Litografi: ca 1870 av Christian Tønsberg etter tegning av Peter Hoier Holtermann. (Andersen & Bratberg 2011, 442). Her er det lagt til mennesker og gjort små justeringer, men ellers fremstår det likt som forrige tegning.

Figur 61. Foto ca. 1870. Ukjent opphav. Legg merke til borgens tilbygg. Dette ble senere revet av Hefstye i hans periode (1882-1906) Ved borgens inngang er et lite brønnhus. Trehuset fra tidligere prospekter er også med. Hagen er rammet inn med et kraftigere plankegjerde enn det som fremstår på tegningen fra 1853, men ingen trær synes. Bygningen til venstre for borgen må være deler av den gamle gården.

Figur 62. Tresnitt fra rundt 1870-tallet. Ukjent kunstner, men initialene er IMC. Gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 276). Vi ser påbygget i borgens vestende, altså må dette være fra før Hefstyes tid. Trærne har vokst siden Peter Hoier Holtermann tegnet hagen i 1853 ca 30 år tidligere. Perspektivet er kraftig forvridd. Til høyre sees de gamle bygningene tilknyttet Austrått gård.

Figur 63. Foto: ca 1875. Gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 438). Fotografiet er tatt før en rekke bygninger ble revet etter 1885. Dette er det første fotografiet vi har fra denne vinkelen. Trehuset som vi finner på mange tidligere prospekter, men som ikke santes på tegningen fra 1853 er nå tilbake. Hvis man ser veldig godt etter kan man se en stige og muligens redskaper i nærheten av buset (se s. 122). Et mulig lysthus vises i hagen (se s. 114). Brønnhuset er fremdeles ved inngangen til borgen (figur 61). Det høye plankegjerdet gjør at det hele virker midlertidig. Enkelte plasser er det et lavere stakittgjerdet. En skigard rammer inn den østre kanten. Vi ser også at trærne har vokst endel, og uttrykket er frodigere enn på tegningen til Peter Hoier Holtermann fra 1853. Veien fra sjøen går langsmed bagens søndre del før den svinger inn på tunet (slik Sejersteds 1884-kart viser). I tillegg er påbygget på borgen i vest fremdeles der. Det betyr at bildet er tatt før Heftyes tid. Pyramiden er utenfor venstre bildekant og alléene er borte. Trolig bygget ned av Gravrok da han eide borgen i perioden 1863-1869 (Bruun 2007, 45).

Figur 65. Foto ca 1900. Austrått noen år før brannen. Vi ser rester etter påbygg på venstre side som Heftye rev i sin tid som eier (1882-1906). I inngangspartiet står Johannes Heftye selv i følge (Andersen & Bratberg 2011, 399). Hvis det er Heftye i porten, betyr det at han må ha plantet trærne rundt hagen ved borgen, da ingen synes på dette tidspunktet. I hagen til høyre skimtes en lys lav bygning. Denne virker nyere og er nok ikke den samme som det gamle trehuset på de eldste prospektene. Bak denne står et høyt tre som muligens er det samme asketreet som står der i dag (figur 140). Ingen gjerdet ser ut til å ramme inn hagen. Brønnhuset er muligens bak det vesle treet i forgrunnen.

Figur 64. Foto 1907. Bildet er tatt året etter Johannes Heftyes død. Muligens er dette tatt fra en plass nærmere sjøen. Verken trehus eller lysthus synes. Vi ser at hagen har utvidet seg mot syd, og særlig mot øst fordi beplantningen langs kanten er lavere. Antakelig er det Heftye som har utfoldet seg i hagen under sin eierperiode. Vi ser også at veien er flyttet lengre sydover og går nå rundt pyramiden istedenfor gjennom tunet og langsmed hagen.

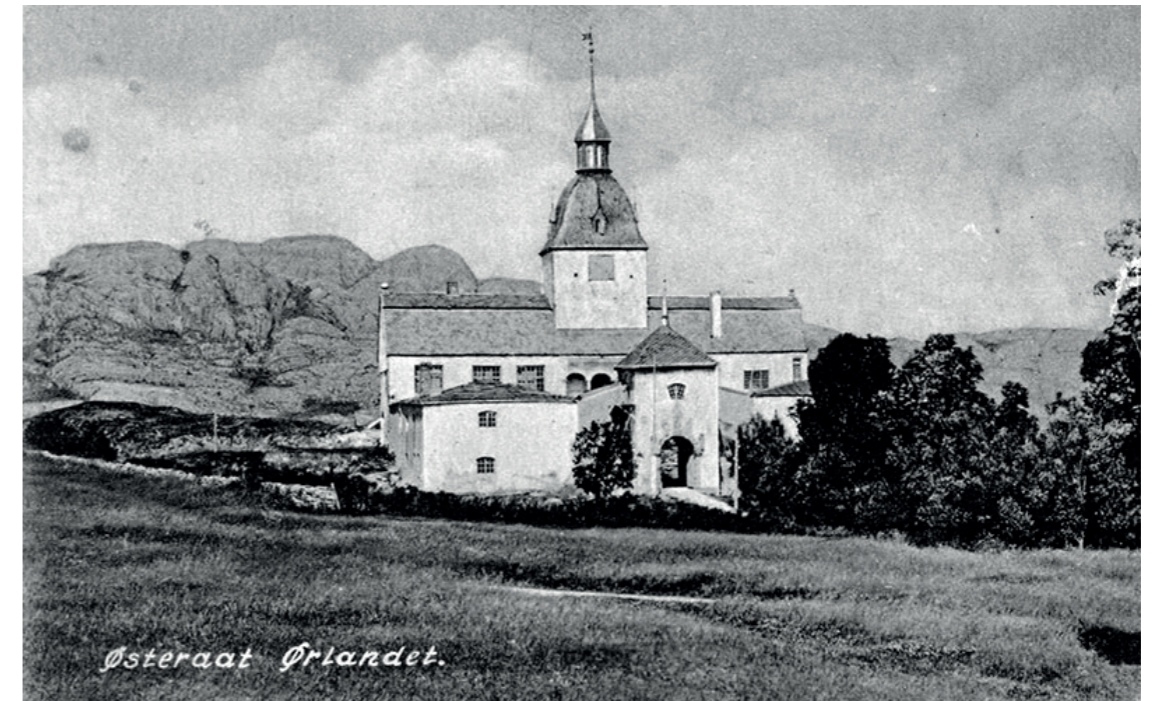

Figur 66. Foto ukjent (antatt fra før brannen i 1916 og etter 1884) gjengitt i (Njøs 1963). Vekstene er lave i hagen på denne tiden. Merk også at veien frem til borgen går på venstre side av asketrærne likt som på Sejersteds kart fra 1884. Veien ble senere lagt om til høyre side. To av de tre asketrærne står fortsatt den dag i dag.

Figur 67. Foto ca 1900. Borgen ser noe forfallen ut, men bildet sier lite om bagens tilstand. Det markante gjerdet forteller oss at veien er lagt om. Brønnbuset vises som svart siluett til høyre for borgens inngang.

Figur 69. Foto Hans Aune. Trærne virker noe større øverst i bagen sammenlignet med fotografiet på forrige side. Antas å være fra før brannen i 1916.

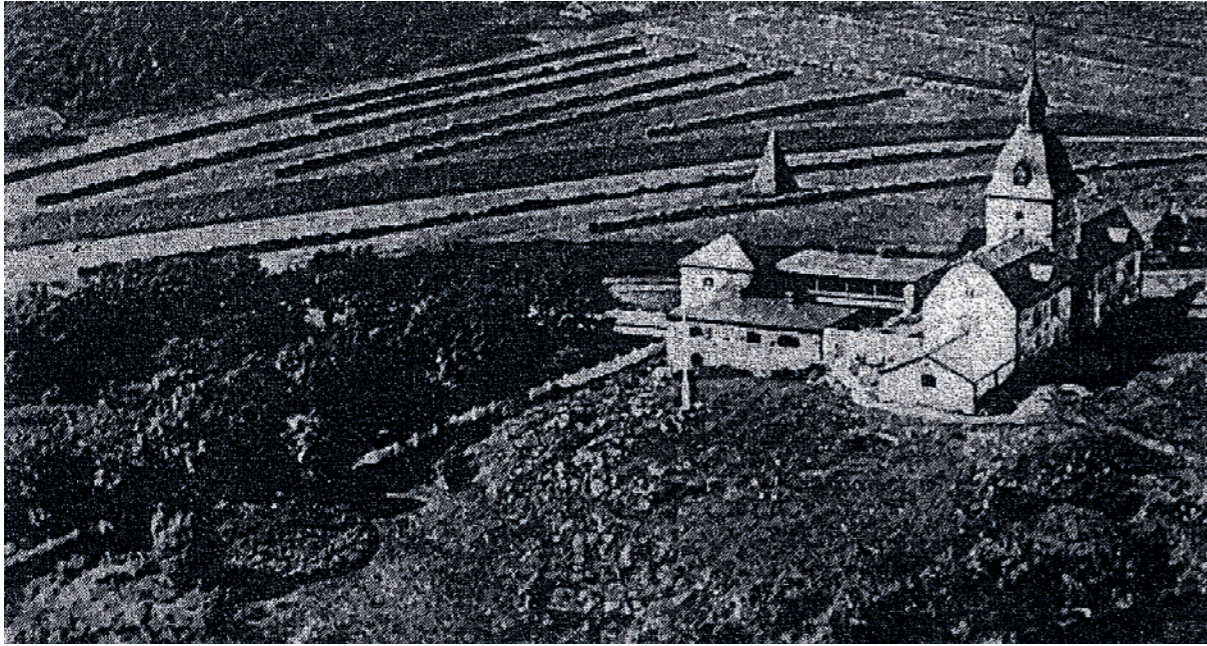

Figur 68. Foto 1913 av Wilse. Gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 439). Til høyre skimtes begynnelsen på østre bagen, og en liten sti inn er så vidt synlig. Det gamle lerketreet sees til høyre for adkomstveien slik Njøs plasserte det på sin situasjonsplan i (1963). Et penere stakittgjerde skimtes også. I forgrunnen mot venstre ser man tydelige spor etter tråkk. Antakelig er det rester etter den opprinnelige veien som Hefbye la om. Brønnbuset synes fortsatt bak buskene eller trærne.

Figur 70. Flyfoto fra cirka 1960. Bildet viser muligens flere elementer fra den eldste bagen på 1600-tallet som for eksempel karrusdam på åkeren i forgrunnen, dreneringsgroft til venstre for dammen, samt pyramiden og de tre askene til høyre. Legg også merke til "Austråttasken" nord for dammen (figur 35).

Figur 71. (Coldevin 1950, 401). Ukjent når bilder er tatt. Antakeligvis fra slutten av restaureringsperioden 1940-1950 (?). Flyfotoet gir oss en etterlengtet vinkel av hagen. Vi ser at stakittgjerde følger hagen også på denne siden, men det er usikkert om det alltid har vært slik. Dette understreker hagen som helhet. I forgrunnen er knausene og flaggstangen på "Flagghaugen". En sirkulær planting skimtes foran gjerdet, omtrent der Schnitler sitt 1915-kart (figur 45) viser den "merkelige" formen som ser ut som en dam. Dette er trolig et blomsterbed utfra dette bildet å domme.

Figur 73. Antatt 1960-tallet. Karrusdammen skimtes vest i venstre bildekant. Før Nilsen og Torruds lebeplantning på 1990-tallet. Hagen buer seg i sør mot øst. Rett foran borgen, svakt til venstre fra flaggstangen, skimtes noe som ser ut som et sort og spisst tak? I forkant vises en mulig rest etter bekkbeplantning med åpning, som går igjen på senere foto (figur 120). Hekkene kjenner vi også igjen fra Ree & Wallems kart fra 1916.

Figur 72. Ukjent opphav. Samme vinkel som over. Den sirkulære formen synes så vidt. Legg merke til at kirsebærtrærne i hagen er markant lavere enn leplantingen rundt.

Figur 74. Foto: Erling Njøs 1962. Her er veien flyttet på høyre side av asketrærne i forhold til figur 66. I bakkeant til høyre i hagen, ser vi at trærne har vokst betraktelig i forhold til tidligere fotografier. Gjerdet rundt hagen er også fjernet.

Figur 75. Flyfoto 1969. Man ser tydelig tre striper i sørvestlige leplanting. Leplantingen i sør virker langt mer tilfeldig. Det er også tendenser til kirsebærrekker i parterrebagen.

Figur 76. Dagens flyfoto viser godt dagens situasjon. Hagen er utvidet sydover og østover. Ny rekkebeplantning av lønn sees i sørøstre del av hagen som spor etter Tørud og Nilssens restaureringsarbeid på 1990-tallet. Nederst til høyre skimtes fjorden og alléene er forlengst borte, bortsett fra de to gjenværende asketrærne ved Fijjanveien sørøstover (figur 33). Disse kan ha vært endel av allé-nettverket. Det er også få spor etter de gamle rekkene med kirsebær i parterrebagen.

7. DEN ØSTRE HAGEN GJENNOM TIDENE

Kildematerialet har gitt oversikt over den østre hagens utvikling fra 1600-tallet og frem til i dag. Felles for mange av prospektene er perspektivet fra sjøen i sørøst. Dette tyder på at besøkende ofte kom sjøveien. På de fleste prospektene er borgen det sentrale elementet, og på de eldste prospektene fra før 1853 skimtes det ingen hage. Likevel danner alléene fra sjøen mot borgen rammer rundt en fremtidig østre hage.

Det er lite vi vet om tilblivelsen av den østre hagen, men kildematerialet har vist at det trolig var Ove Bjelke Holtermann som anla den i første halvdel av 1800-tallet, og man må anta at det var en nyttehage basert på tidens forhold og funn av blant annet kirsebærtrær. Dessuten kom prydhagene ofte senere ved gårdsbruk enn i byene fordi formålet med hagens funksjon var ulik (Skard 1963, 358). De patriotiske tendensene på denne tiden kan ha ført til behov for selvstendighet og selvberging. Det er også mye mulig at Holtermann-familien ønsket å drive mønsterbruk slik som var vanlig blant den høyere middelklassen på denne tiden (Dietze). Da var det essensielt å ha muligheter for å dyrke frukt, bær og grønnsaker.

Det er nok lite sannsynlig at hagen som helhet ble anlagt før Ove Bjelke Holtermanns periode, da in-

gen skriftlige kilder eller bilder tyder på en slik hage. Allikevel må man kunne forvente at Holtermann bygget videre på rester eller avgrensinger i terrenget som allerede var der, ettersom kvarterene på Sejersted 1884-kartet virker å være for "stramme" til å være bygget som "nytt" på 1800-tallet (Dietze). Antakelig gjorde han endringer i tråd med landskapsstilens oppblomstring på denne tiden. Kilder fra perioden før nevner også frukthage, ridebane og alléer, men uten å nevne konkret plassering. Blant disse er auksjonsplakaten fra 1736: *Ligesaa findes og ved Gaarden en vel indrettet Frugt og Kiøken-Hage, saa og 3de Fiske Parcker* (Nøvik 1901, 94). Schøning nevner kirsebær i sin reiseskildring, samt alléer med ask (Schøning 1979). Man vet at rester etter alléene fantes til omtrent midten av 1800-tallet (Bruun 2007, 45), men da antakeligvis som et overordnet grep i landskapet uten direkte tilknytting til hagen.

Hagen vi ser i dag har i mange år gjennomgått store forandringer, og restene vi ser er langt fra det opprinnelige selv om hovedtrekkene nok er der. Som vi har sett har flere eiere bidratt til forandringer alt etter deres behov. I 1915 skrev Schnitler at hagen ikke følger borgens linjer og virker ikke å ha noe sammenheng med den (Schnitler 1915, 139). Schnitlers beskrivelse stemmer godt med hagen slik den fremstår i dag

Figur 78. Foto fra ca. 1875. Viser interessante elementer i hagen, men også utviklingen fra Holtermanns parterrehage i 1853.

Et fotografi fra 1875 (figur 78) viser videre hvordan hagen utviklet seg fra Holtermanns parterrehage i 1853 (figur 77). Trærne har blitt flere og større. I tillegg viser fotografiet flere bygningskonstruksjoner tilknyttet hagen. I 1882 Overtar Johannes Heftye, og det har blitt pekt på at han gjorde endringer både i borg og hage. Gjennomgang av kartene viste også at hagen vokste i omfang rundt den opprinnelige parterrehagen. Njøs (1963, 16) nevnte som sagt at Heftye skal ha plantet trær. Muligens er det her snakk om trær i forbindelse med deler av leplantingene rundt. Også han bygget antakelig på rester fra det gamle anlegget. Det kan også tenkes at han med sine romantiske holdninger myket opp gangveier og parterret ytterligere, siden Ree & Wallems 1916-kart viser et "mykere" formspråk enn Sejersted 1884-kartet.

Sejersted sitt kart er det første som viser hagen (figur 43). Selv om kartet er fra 1884 da Heftye bodde der, kan det allikevel være tegnet tidligere. Kartet viser fire kvarterer i et rektangulært renessansepreget parterre med kvarterer som blant annet består av trekker. Dette er trolig de samme trærne som på tegningen fra 1853 og fotografiet fra 1875.

I løpet av 1900-tallet skal hagen ha forfalt, og etter brannen i 1916 skal den ha forfalt ytterligere (Tørud & Nilssen 1993, 12). Heldigvis gjorde Ree og Wallem oppmålinger av både borgen og hagen i 1916 rett før brannen. Disse oppmålingene (figur 47 & 48) stemmer godt med kartet fra 1884. Den største forskjellen er at noen trær i trekkene er utgått, antakelig på grunn av høy alder. Dessuten ser vi at Heftye har flyttet veien lenger mot sør, men også hagens gangveier er myket opp.

Et bilde fra antatt mellomkrigstiden (se figur 71) viser at hagen har fått et nymalt stakittgjerde rundt seg. Muligens er dette et tegn på at den har blitt

skjøttet. Senere skal hagen på nytt ha forfalt frem til 1975 (Tørud & Nilssen 1992, 12). Erling Njøs skriver i sin hovedoppgave fra 1963 at tyskerne under 2. verdenskrig skal ha gjort beslag på borgen, og at hagen skal ha blitt "rumstert" i. Blant annet skal den ha blitt brukt til søppelplass.

Året 1962 gjør Njøs viktige oppmålinger i hageanlegget og skriver at Reisæter i 1958 beskrev hagen som "tilgrodd og forfallen". Selv skrev han følgende i 1962: "Jeg fikk ikke det helt samme inntrykket som Reisæter skriver i omtalen fra 4- år tidligere. Noen uker før jeg kom til Østråt hadde nemlig en bulldozer vært i virksomhet og planert ut kratt av gamle bærbusker og snebær på det meste av området langs hovedaksen i det gamle anlegget, samt et område øst for slottet". Dette betyr at opprydding i hagen hadde startet, og kanskje i forbindelse med den ferdige restaureringen av borgen i 1961. Ut ifra Njøs sine bilder og dømme bærer trærne likevel preg av mange år uten skjøtsel.

Året 1975 skal det ha blitt laget en landskapsplan for Austråttlunden. Da skal det også ha blitt ryddet opp noe i hagen. Landskapsarkitekt T. Opheim skal ha utarbeidet planen (Tørud & Nilssen 1993, 12). Mer kratt og vegetasjon skal ha blitt fjernet, og noen nyplantinger ble gjort. Deretter skal hagen ha blitt vedlikeholdt i form av gressklipping og beskæring. I løpet av 1980-tallet skriver Tørud og Nilssen i sin rapport at knausen øst for borgen har blitt tilgrodd, og under orkanen i januar 1992, falt mange trær.

I dagens hage finnes det langs den sørvestlige grensen rekker med nyplantede lønnetrær. Disse ble plantet engang på 1990-tallet i forbindelse med Tørud og Nilssens planarbeid. Hensikten med denne plantingen skal ha vært å styrke lebeplantningen i forbindelse med orkanens ødeleggelse.

Figur 77. Prospekt tegnet av Peter Høier Holtermann 1853, sønn av Ove Bjelke Holtermann som eide gården på den tiden

HISTORISK AVGRENSING - 1808-1906

Basert på gjennomgang av kildene tar denne oppgaven videre utgangspunkt i hagen slik den fremstod på 1800-tallet og frem til begynnelsen av 1900-tallet, nærmere bestemt 1808-1906. Perioden er valgt først og fremst med bakgrunn i det rike kildematerialet på denne tiden sammenlignet 1700-, og 1600-tallet, men også fordi litteraturstudiet viser at det er sannsynlig at hagen opptrådte mer eller mindre i sin helhet i dette tidsrommet. Dessuten er 1800-tallet ved Austrått en periode med relativt få eierskifter sammenlignet med andre perioder. Med stabile eierforhold er det nærliggende å tro at eierne

fikk et større eierskapsforhold og affekt til hagen og anlegget generelt. Holtermann-familien styrte nesten sammenhengende i 100 år (1760-1873) kun avbrutt av få eierskifter. I denne perioden dukket også det første prospektet (1853) med en hage opp på dagens plassering (figur 77). De senere kartene er også i denne sammenheng avgjørende for at 1800-talls hagen oppleves som en pålitelig periode for en videre tilbakeføringdiskusjon.

Når det gjelder den eldre 1600-talls hagen finnes det få eller ingen spor. Ut fra prospektene og tidf-

ting av elementer gjennom litteraturstudiet, er det trolig alléene, ridebanen og bosquet-en som kan ha vært gjeldende elementer innenfor eller i tilknytning til den østre hagens fysiske avgrensning. Det er ellers ingen vesentlig tegn til annen bruk av landskapet der dagens hage ligger. Det anses derfor som lite sannsynlig at et hageanlegg fra 1600-tallet vil komme i konflikt med den østre hagen. En kartlegging av en eventuelt tidligere hage på dagens plassering hadde måttet innebære mer omfattende undersøkelser og mer tid. På en annen siden kan man aldri bastant utelukke en tidligere hage med samme plassering uten å ha gjort hagearkeologiske undersøkelser. Dette må uansett gjøres før en eventuell tilbakeføring iverksettes.

Som tidligere nevnt røper også kilder at han var nevenyttig og praktisk anlagt (Holtermann 1902, 130). På slutten av 1800-tallet kjøpte Johannes Thomasen Heftye Austrått, og han ble sittende med eienkomsten fra 1882 til hans død i 1906. Flere kilder har vist at han skal ha vært aktiv og nært knyttet til stedet. Andersen og Bratberg skriver i sin bok, *Austrått – En norsk herregårds historie* (2011, 363), at han ønsket å forme Austrått i sin ånd. Som nevnt viser kilder at hagen utvidet seg voldsomt i hans periode. Etter Heftye sies det at hagen forfalt med de mange hyppige eierskiftene. Resultatet av Heftyes arbeider i hagen utgjør antakelig utvidelse av leplantingen som et sentralt element rundt Ove Bjelke Holtermanns parterrehage.

Ingen av kildene fra før 1853 ikke sier noe konkret om hagen innenfor min fysiske avgrensning. Likevel inkluderes hele Ove Bjelke Holtermanns periode (1808-1856), blant annet fordi en boreprøve av frukttrærne gjort av professor Reisæter ved Norges Landbruks Høgskole (NLH) i 1958, anslo kirsebærtrærne i hagen til å være om lag 150 år gamle (Njøs 1963, 33). Det vil si at de i teorien kan ha blitt plantet i 1808 da Ove Bjelke Holtermann overtok.

Med bakgrunn i dette settes den historiske avgrensningen for tilbakeføringdiskusjonen og interpretasjonen ut i fra Ove Bjelke Holtermanns og Johannes Heftyes eierperiode (1808-1906). Både Holtermanns parterrehage og Heftyes leplanting vil bli inkludert som to sentrale elementer i interpretasjonen. Graden av bevaring og tilbakeføring til denne tidsperioden vil diskuteres senere.

En nesten rektangulær gruppering med trær viser seg på Sejersteds kart 1884. Antakelig fra før Heftyes tid. Også i dag står almetrærne veldig tett i dette området.

8. HAGENS ELEMENTER DA OG NÅ

Det er interessant å undersøke om kilder stemmer overens med dagens hage. På mange måter er dette kapittelet en skattejakt etter hagens skjulte spor. I det følgende behandles hvert element i den østre hagen. Først kommer en sammenstilling basert på kjente kilder, og deretter vil egne registreringer og analyser fra feltarbeid presenteres.

Undersøkelser i felt har vært svært nyttig og spennende. I starten var ambisjonsnivået for innmåling høyt, men tekniske utfordringer gjorde at presise målinger var vanskelig å gjennomføre. Derfor vil materialet som presenteres her basere seg på om-

trentlige målinger med tur gps-utstyr med avvik på + - 3-5 meter. Dette har fungert godt fordi området i utgangspunktet er lite, og det er lett å orientere seg. En mer nøyaktig innmåling må påregnes i videre undersøkelser.

Det har også blitt lagt stor vekt på å illustrere med tydelige fotografier som viser hvor i hagen man befinner seg i forhold til kjente holdepunkter som for eksempel borgen. Kart har også vært viktige i denne sammenheng for å supplere elementenes plassering.

DEN ØSTRE HAGEN I DAG

Austråtts østre hage ligger like til høyre når man går inn veien mot borgens inngang i sør. I dag er hagen utformet og skjøttet i landskapsstil og ser egentlig mer ut som en park med en åpen gressflate i midten, men engang skal det ha vært en renessanselignende parterrehage her med frukttrær, grønnsaker og blomster.

Hagen ligger noe lavere enn borgen sentralakse. Dette gjør at man får følelsen av å gå "ned i hagen". Når man har beveget seg inn, skråner terrenget slakt østover mot sjøen. I starten er det slakere terreng, men omtrent midt på ved noen gamle trær føles det som om hagen begynner å skråne mer.

Fortsetter man videre nedover kommer man inn i området som en gang skal ha vært en frukthage. Om man titter ned blir man oppmerksom på mange runde forsenkninger i bakken. Antakelig er dette rester etter trær. Det er vanskelig å finne noe system i forsenkningene, men langs hagens sentralakse oppleves gropene å ligge på rekke. Sannsynligvis er det spor etter kirsebærhagen. Her ligger i hvert fall en gammel og forvridd kirsebærstamme og vitner om det som en gang var.

Løfter man blikket mot de store trærne rundt, vil man se at de omgir hagen og etterlater den som en åpen rektangulær plass. Hvis man ser mer nøyaktig etter vil man oppleve at trærne langs sørøstre

langside buer svakt innover og danner en bue. Mot nordøst og knausene øst for borgen, er det selve terrenget som danner en tilsvarende bue.

I det hele oppleves plantingene rundt hagen å formidle følelsen av å stå inne i en skogslysning. Trærne står faktisk så tett plantet at de nærmest vokser inn i hverandre. Helt i sørøst, utenfor den åpne gressflaten, er det mange almetrær plantet eller selvsådd helt tilfeldig. De fremstår som smale og krokete. Antakelig har skygge ført til den unaturlige vekstformen. Langsiden i sørvest består også av en god blanding med blant annet ask, alm og spisslønn. Nærmest sjøen er det yngre spisslønn tydelig plantet på tre rekker. Denne plantingene stammer fra Tørud og Nilssens restaureringsplaner på 1990-tallet.

Mot nordøst skimtes en røysmur. Bak denne utgjør terrenget terrasser mellom fjellknausene. Inni mellom finnes det flere murrester etter tidligere menneskelig aktivitet, og noen steder titter blomsterløk frem. Denne delen av hagen virker mer naturlig i formene og er antakelig en eldre del i følge prospekter og kart.

Når man beveger seg tilbake til den østre hagen på flaten, skimter man pyramiden mellom asketrærne i nordvest. Denne indikerer muligens et langt eldre anlegg i Austråtts hagehistorie.

ADKOMST OG VEGSITUASJON

Før i tiden da borgen var knyttet til ladegården, var antakeligvis den opplevde forsiden mot nord (Andersen & Bratberg 2011, 158). Etter flere år med endringer fremstår borgens forside i dag mot sør.

Det er i alt fire ulike retninger man kan komme seg til Austråttborgen på. Kommer man sjøveien til Austrått småbåthavn vil man ankomme borgen fra sørøst. Når man nærmer seg borgen, skimter man pyramiden, og den østre hagen får man på høyre side. Hvis man kommer kjørende med bil er det størst sjansje at man kommer fra nord. Det første som møter en da, er en parkeringsplass nord for borgen. Hvis man har besøkt Austrått fort ved Austråttlunden og skal besøke borgen, kan man kjøre direkte utenom fylkesveien i nord. Man ankommer da fra nordvest, den samme veien som Gerhard Schønning må ha tatt da han kom fra Balnes i 1774.

Figur 81. Fotografi fra starten av 1900-tallet. Veien går nordvest for de tre asketrærne.

Figur 83. Fotografi fra 1962. Veien er flyttet sørøst for trærne som har fått vokse fritt.

Allikevel er det veien fra sør, Fitjanveien, som utgjør borgens sentralakse. Kommer man herfra har man mest sannsynlig valgt å sykle fra kommunesenteret Brekstad og langs kysten til Austråttborgen. I det man kommer over bakketoppen ser man borgen ruve i landskapet bak to store asketrær. Antakelig er asketrærne fra de gamle alléers tid. Barokk elementet passer godt til borgens byggestil.

”Veien som fortsetter i slottets akse ut fra porten, gikk for i en sving nord for de tre gamle askene, men er senere flyttet syd for dem av Nettet.” (Njøs 1963, 16). Bildene under viser de samme asketrærne på fotografier fra begynnelsen av 1900-tallet, 1962 og 2017. På 1960-tallet var de tre stykker, men i dag er det kun to gjenværende. Man ser også resultatet av veiendringen. Veien virker nå å ha en bedre akseføring enn tidligere, men den svinger allikevel litt. Når man nærmer seg borgen, ligger hagen like til høyre.

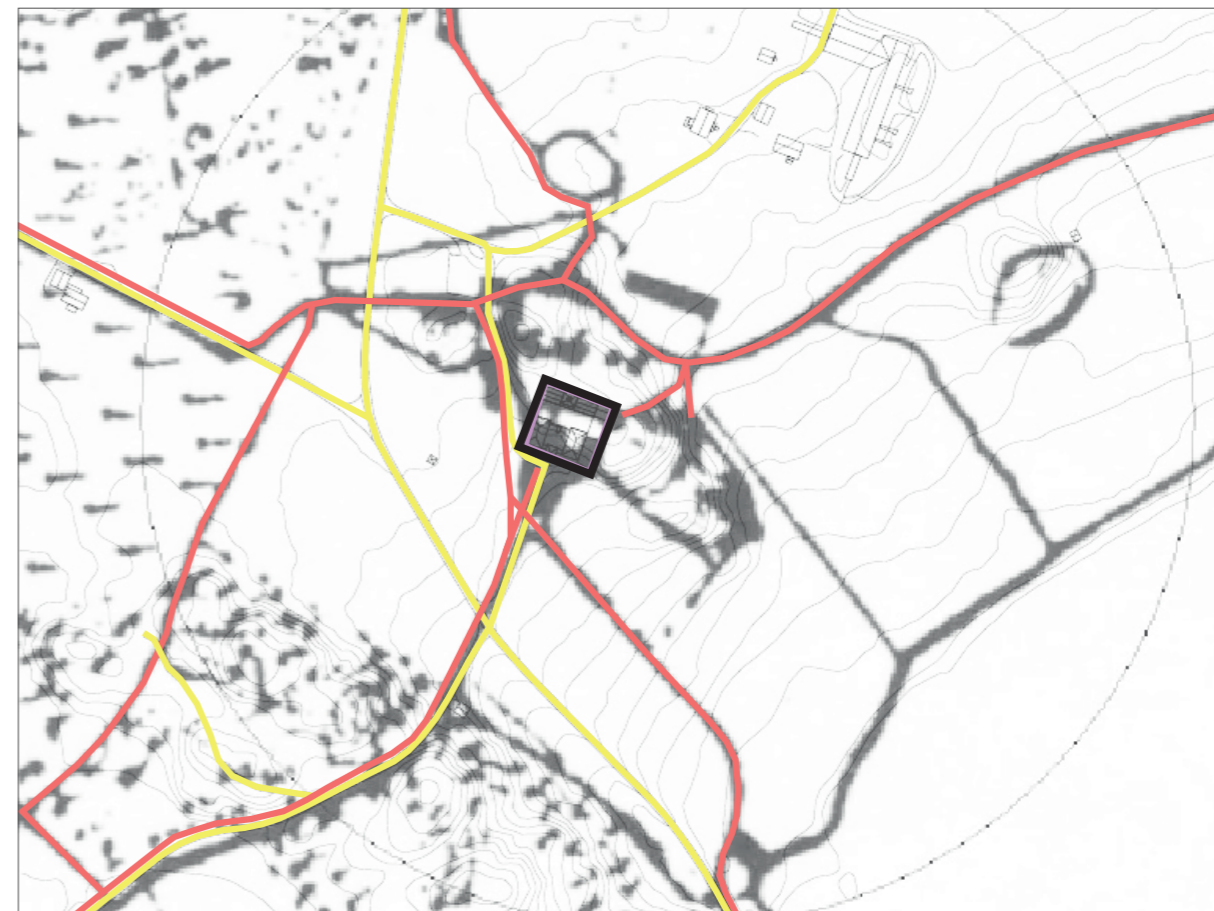
Figur 82. Kommer man nord fra fylkesvei 232, møtes man av borggården omringet av trær. Til venstre er deler av den østre hagen.

Figur 84. Dagens situasjon. Veien går fremdeles sørøst for trærne. Nå er det kun to gjenværende asketrær fra de gamle alléene.

Nettverket av veier rundt borganlegget har også forandret seg gjennom årene. Den største forandringen som er relevant for den østre hagen er Heftyes veiflytting (1882-1906). Figuren under viser dagens veisituasjon lagt over kartet fra 1859/60.

Like sør for hagen ser man hvordan den rød veien har blitt til den gule lengre sør. Dagens vei fra sjøen følger videre rundt pyramiden og nordover. Denne veiføringen er langt fra opprinnelig, og kan muligens ha gått på bekostning av 1600-talls anlegget.

Figur 85. Grov sammenstilling med 1859/60-kartet og dagens kartgrunnlag. Røde linjer markerer 1800-tallets veier, mens gule linjer er dagens veier.

Figur 86. Ankomst fra nordvest. Hagen ligger bak borgen.

Figur 87. Borgens forside. Hagen ligger til høyre. Det vesle brønnhuset skimtes med rødt tak.

KORSAKSEANLEGGET

PARTERRET

KVARTERER

HAGENS GANGVEIER

"SPISSEN"

TERRASERING

Figur 88. Ree & Wallem 1916.

KVARTERER

Parterret er videre inndelt i hovedsakelig fire kvarterer. I de nederste kvarterene øst mot sjøen er det rekker med beplantning som har vist seg å være kirsebærtrær. Alle hagekartene viser i hovedtrekk seks trær i hver rekkes lengderetning, fordelt på tre rekker i hvert kvarter. Rundt er det antakeligvis kantet med hekker. Flere groper, særlig langs sentralaksen, antyder i dag rekkene av kirsebærtrær (se s. 102).

Vestover fra hagens tverrakse, nærmere borgen, flater hagen ut og danner rom for de øverste kvarterene. Både Schnitlers delvise rekonstruksjon (1915) og Ree & Wallems mer nøyaktige oppmålinger (1916), viser en grønnsakhage eller kjøkkenhage i det sydligste av disse kvarterene. Det ser også ut til å være kantet med vegetasjon. Det tilsvarende kvarteret mot nord virker hovedsakelig å være plantet med busker. Schnitler har notert busker i kvarteret. Ree & Wallem skriver ingenting på sitt kart, men tegner noe som godt kan fremstå som busker. Sejersteds kart (1884) er utydelig og sier lite om kvarterenes bestanddeler, men viser som de andre kartene innrammende beplantning.

Hvis man beveger seg nærmere borgen og videre vestover fra nythagen, ser man på Sejersteds kart at det går enda en tverrakse gjennom hagen. Denne danner en tredje og øvre del. Ingen andre kart viser denne gangveien. På Schnitlers delvise rekonstruksjon har han skrevet blomster på denne delen inne

i et "hjerter", mens det utenfor langs sentralaksen står skrevet roser og syriner. Han skriver at "hjerter" virker som en nyere anordning (Schnitler 1916, 140). Sejersted viser hjerterformen som en slags trekant (runde hjørner) eller som et skjold. Rundt denne formen virker det som flere bed er anlagt i en mulig vifteform. På Ree & Wallems kart har hjerterformen blitt enda tydeligere. Det kan bety at den gradvis har endret seg til et "hjerter", selv om den opprinnelig ikke var slik.

I dag er det vanskelig å spore kvarterene, da det ikke finnes noen vekster igjen. Stort sett er det klippet plen overalt, men innimellom skimtes forhøyninger og forsenkninger. Om de er opprinnelige eller ikke er vanskelig å si ettersom det har vært mye rumsteringer i anlegget de siste 100 årene. Under befaring i februar 2017 var det kjørespor i hagen, mens det på 1960-tallet ble kjørt bulldoser i hagen (Njøs 1963, 28). Prospekter og fotografier forteller ellers lite om hva som kan ha vært i kvarterene, fordi de er tatt fra avstand med dårlig kvalitet. I tillegg har leplantingen skjult parterrehagens vekster. Kanskje har kvarterene vært synlig i anlegget helt til mellomkrigstiden, da flere fotografier (figur 71 og 72) viser et forseggjort stakittgjerde rundt hagen. De eneste kjente bildene tatt i selve hageanlegget er fra 1958 (Reisæter) og 1962 (Njøs). De viser alle en overgrodd hage uten særlige spor etter kvarterene, bortsett fra kirsebærtrærne.

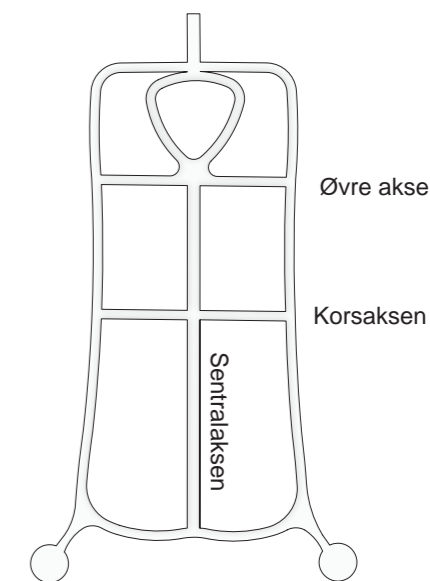
Figur 94. Sett mot lysthuset i sørvest. Asketrærne gjør en bue ved midten av parterret slik at den karakteristiske "fiolin-formen" kommer frem akkurat som på kartene. Den stiplede linjen indikerer korsaksen/tverraksen som deler parterret i to. Se foto til høyre.

HAGENS GANGVEIER

Kart viser at hagens gangveier skal ha fulgt parterrets omriss og dannet den karakteristiske "fiolin" formen. Omtrent på midten skal korsaksen ha skjåret over og dannet korsakseanlegget. I følge Sejersteds kart (1884) krysset en andre tverrakse ovenfor. I hagens nedre del viser alle kart at gangveiene ender opp i noe. Noen kart viser lysthus, mens eldre kart viser ingenting. Hagens sentralakse deler hagen på langs. Antakelig var denne noe bredere enn øvrige gangveier for å indikere hovedaksen. Fotografiet under viser at korsaksen kan ha vært ca 1,5-2 meter bred.

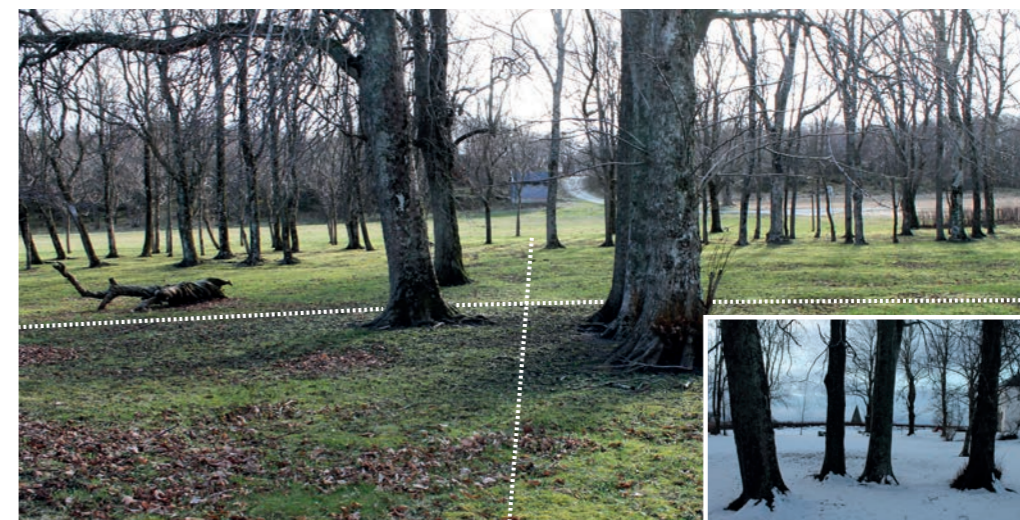
Schnitler viser på sin situasjonsplan (figur 40) to uthevede markeringer i kryssningspunktet mellom korsaksen og sentralaksen. Nå skal det sies at denne planen må tolkes kritisk, men det er likevel beleilig at hans i sin "skisseaktige" plan viser en slik detalj. Ved Herrens Have på Damsgård Hovedgård vokser det kjegleformede busker i aksene mellom kvarterene for å forsterke aksene (Fossbakk 2011, 58).

På samme sted i dagens hage vokser det store trær nokså tett på hver side av den antatte korsaksen. Artene er lind, bok og hestekastanje som var vanlig å bruke på 1800-tallet (Fredriksen 2014). Noen av trærne står så tett at det kun skiller 80 cm mellom hver stamme. Kanskje utgjorde trærne et sentralt element for å fremheve korsgangen. Dette står isåfall i sterk kontrast til hva som var vanlig å bruke i denne sammenhengen.

Figur 95. en forenklet skjematisk tegning av hagens gangveier

Lengst nordvest slutter sentralaksen i borgens sentralakse. Overgangen vises forskjellig fra kart til kart. På Sejersteds kart avsluttes hagens sentralakse rett på veien, mens Ree & Wallems kart viser at den bøyer av sydover og treffer vinkelrett på borgens akse. Njøs skriver: "IN-V ender aksene med en ask og en lerk på hver side ved hovedinnkjørselen" (Njøs 1963, 29). Lerketreet kan skimtes på figur 68, men er idag borte. Derimot står det flere asketrær i nordvest. I sørøst slutter sentralaksen i gangveien på tvers nederst i følge Sejersted, mens den på Schnitlers og Ree og Wallems kart fortsetter utover i landskapet. På 1800-tallet var dette vanlig, da parkopplevelsen ikke skulle innskrenkes til turer kun i hagen (Fredriksen 2014).

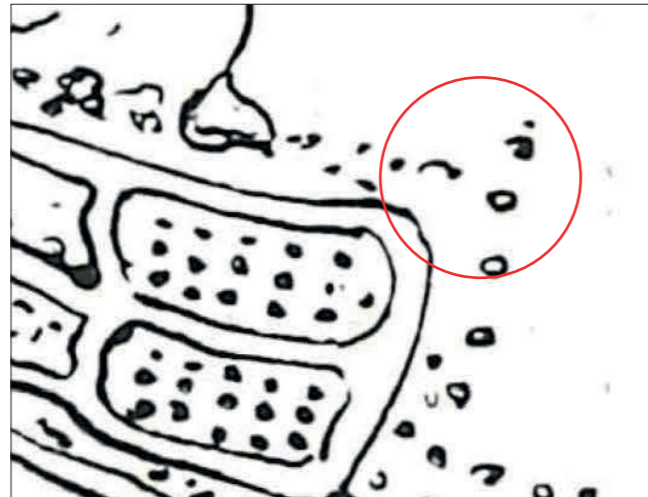

Figur 96. Mye tyder på at disse trærne (lind, bok og hestekastanje) har vært plantet langs hagens tverrakse. Legg merke til hvor tett de er plantet. I midten krysser sentralaksen. Det gamle kirsebærtreet ligger i frukthagens øvre del. Mot høyre er det flater. Både Schnitler (1915) og Ree & Wallem (1916) viser grønnsakhage der.

Figur 97. På Sejersted sitt kart (1884) kan det se ut som at "spissen" (rød markering) slutter i en liten sirkel.

Figur 98. På Schnitlers situasjonsplan (1915) ser det ut som at "spissen" (rød markering) slutter i ingenting. Se også at motet mellom sentralaksen og korsaksen virker å ha en uthevet mørk markering som kan indikere en planting (figur 96).

Figur 100. Fotografiet viser "spissen" fra nordsiden mot bagen. Markeringen i rødt viser et eldre tre som kan ha vært "spissens" sluttpunkt. Legg også merke til at løvet har lagt seg i en forsenkning. En mulig opphøyning synes til venstre.

"SPISSEN"

På Schnitlers kart og Ree & Wallems kart til venstre, ser det ut til at hagen fortsetter nordøstover og ender opp i en form for "spiss". På det ene kartet virker det som den slutter i en liten runding, mens den på det andre kartet ikke slutter i noe spesielt.

"Spissen" ligger på den tredje og nederste knausen lengst mot øst (figur 102), og det virker som terrassen i sin tid har vært opparbeidet og brukt som en del av hagen. I motsetning til knausene nærmere borgen, er denne knausen mindre og mer anvendelig til hageformål. I området er det flere groper etter utgatte trær, og to steder skimtes fjell i dagen.

Under feltarbeidet har det flere ganger blitt undersøkt hva som kan ha vært her, men uten at man har kommet frem til noe konkret. Sentralt i "spissen" står det et større og eldre tre som kan ha spilt en rolle i denne sammenheng.

På bildet over ser man området fra motsatt side i forhold til bildet under. Der terrassen slutter ser det ut til å stå trær som virker avgrensende. I helningen er det også en interessant forsenkning som strekker seg sydover mot hagen. Det er vanskelig å si om dette er rester etter en sti eller et fundament.

Figur 99. Den nederste knausen utgjør en terrasse som virker opparbeidet til hageformål, men det er vanskelig å si eksakt hvordan det så ut her. Til venstre skimtes borgen.

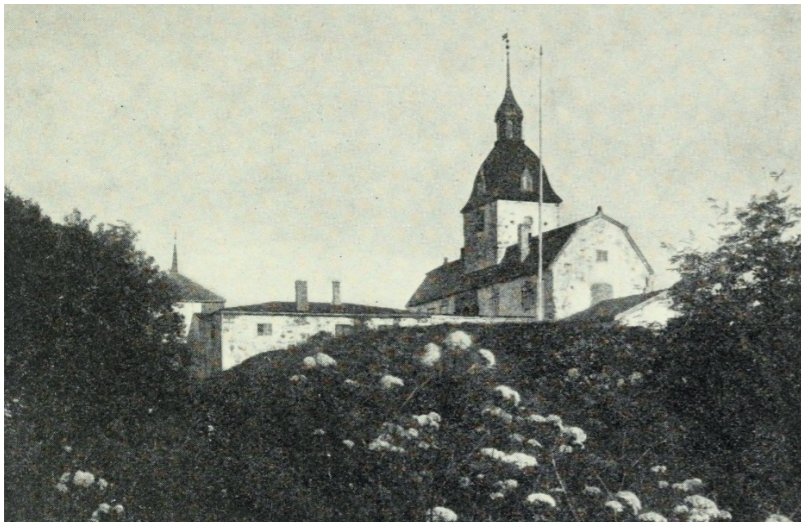

TERRASERING

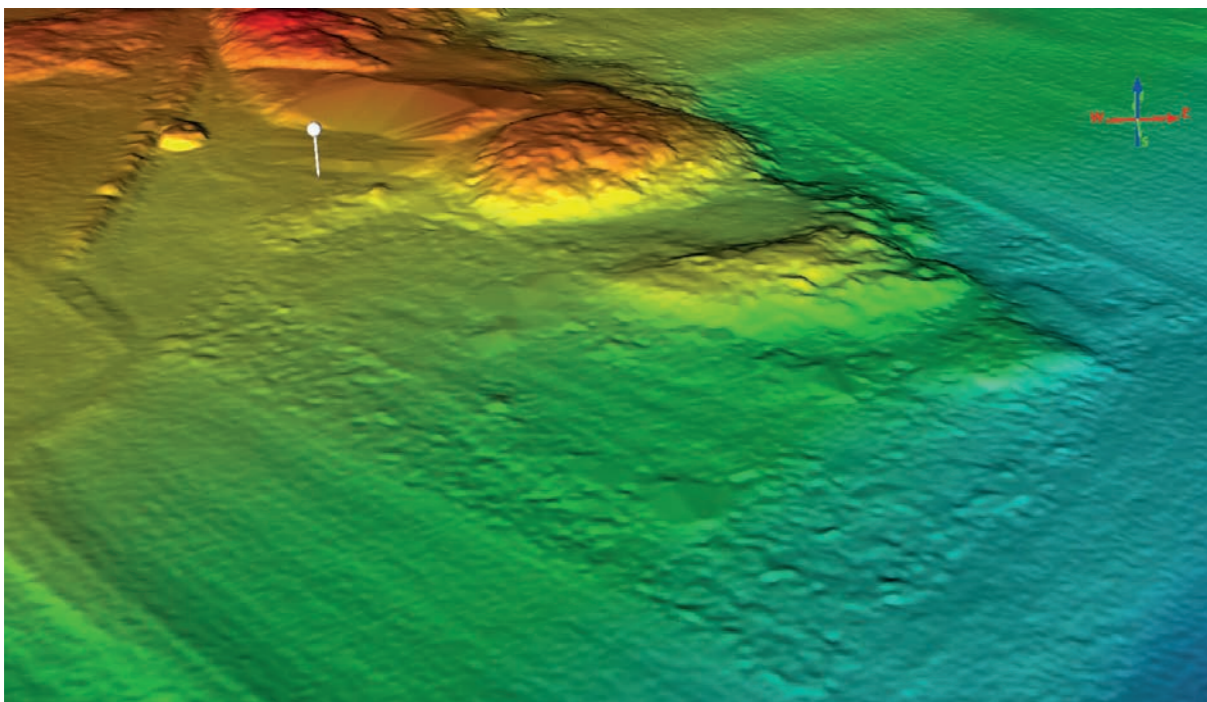
Ved å se på figur 102 skjønner man godt hvorfor den østre hagen ble anlagt på flaten. Her må det ha vært enklere å dyrke frukt og grønnsaker

Lidar data viser godt de tre knausene øst for borgen etter at vegetasjonen er fjernet. Hver knaus utgjør

en terrasse. Den midtre knausen samt den minste knausen i sørøst, har tydelige terrasser med gress som fungerer som en forlengelse av parterrehagen nordøstover. Den øvre knausen knytter seg i større grad til borgen. Denne har tidligere blitt kalt "flagghaugen", og eldre bilder viser en flaggstang her.

Figur 101. Foto Ree & Wallem 1916, s. 89.
Utsikt fra den midtre knausen mot borgen.
Flagghaugen sees med flaggstang.

Figur 102 Lidar-bilde viser hagens terreng. Parterrehagens omriss synes. Det vite merket indikerer borgens inngang.

ØVRIGE FUNSKJONER

STI OG TRAPP

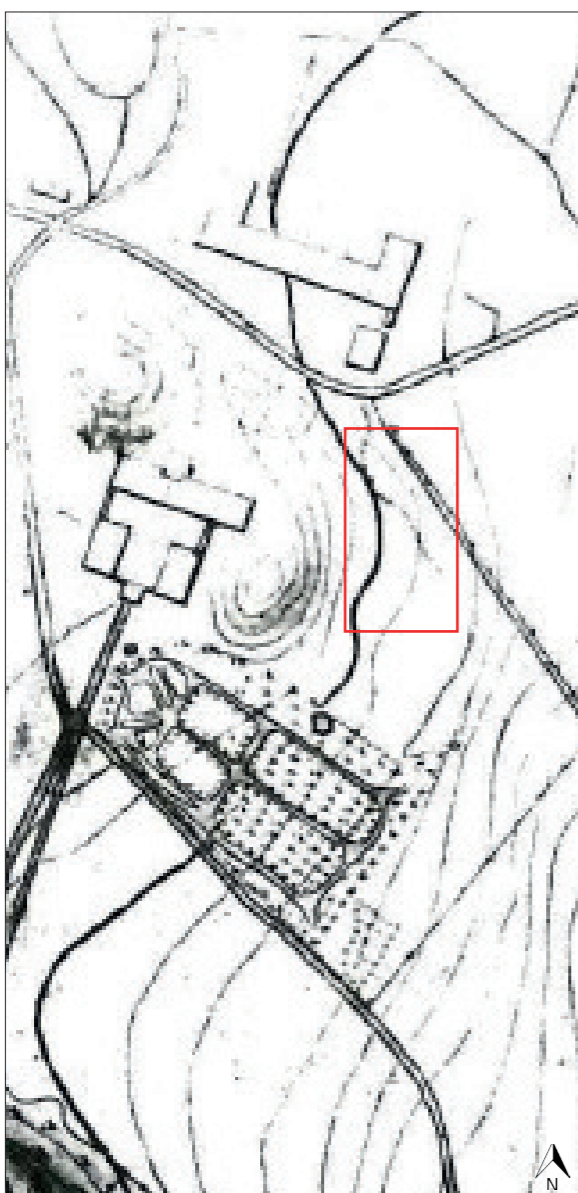
MUR

INNGJERDING

Figur 103. 1859/60-kartet. To streker viser å ha forbindelse til ladegården i nord. Den ene går til knausene, mens den andre går mot borgens kapell

Figur 104. Sejersted 1884. Rødt rektangel viser en mulig svak antydning til sti mellom hagen og ladegården i nord.

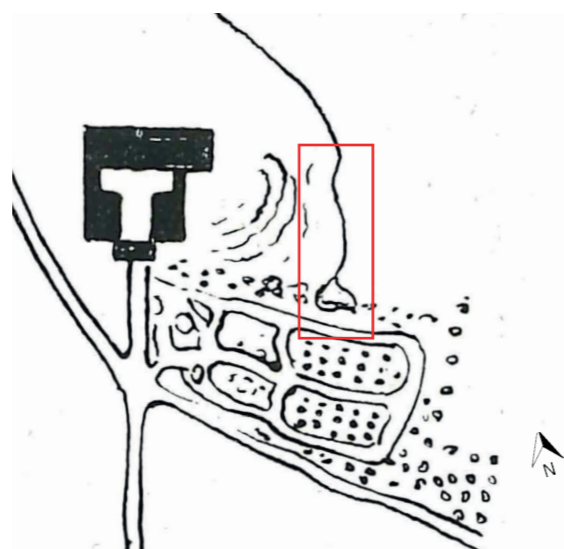
STI OG TRAPP

1859/60-kartet, Sejersted 1884-kartet og Schnitler 1915-kartet viser alle antydninger til streker som kan være stier. Dette er streker som skiller seg ut fra kotene, og de virker å ha forbindelse til den gamle ladegården nord for borgens. På 1800-tallet var det som nevnt vanlig at stier skulle gi deg mulighet til å vandre også utenfor hagen. Sånn sett kan det godt finnes stier i dagens anlegg.

Den tydeligste stien finner vi på Schnitlers kart. Den ser ut til å komme fra nord og gå til en form som ligner en dam, men med tanke på topografien virker dette ikke å kunne stemme. Hvis man sammenligner stien med Sejersteds kote nummer 10, ser vi at den ligner både i form og retning. Derfor er det noe vanskelig å forstå Schnitlers strek.

Om man ser nærmere på Sejersteds kart legger man merke til en svak strek like til høyre for den tykke kotelinjen. Denne streken virker å ha en uavhengig retning i forhold til koten, og den går sørøstover på nordsiden av knausene.

På 1859/60-kartet er det enda vanskeligere å skimte stiene ettersom oppløsningen er dårlig. Allikevel er det mulig å skimte to streker som kommer fra ladegården, akkurat i svingen der Sejersted viser en svak strek. Den ene streken går sørvestover mot borgens kapell, mens den andre går omtrent rett sør mot den midterste knausen.

Figur 105. Schnitler 1915. Rødt rektangel viser antakelig en sti som ligner mye på Sejersteds kote nummer 10.

Alt i alt er det vanskelig å lese noe konkret ut av kartene, men man ser likevel tendenser til streker som kan være stier. De er også stort sett plassert på samme sted. Ved å sjekke ut sporene i dagens hage kan vi kanskje få vite noe mer.

Under feltarbeid ble det funnet rester etter de antatte stiene. Flere steder ser det ut til å ha vært forbindelse til den midtre knausen og terrassen den utgjør. Her var det blant annet små skrånveier i klippet gress med en bredde på ca 2-3 meter. Det tydeligste sporet var en eldre trapp med 5-6 trinn som holdt på å skli ut. I forbindelse med denne ble det også funnet murrester som tyder på en tydelig anlagt sti. Det ble ikke oppdaget videre tegn til stier utenom dette området.

I samme området var det også flere blomsterløk på vei opp (se s. 103). Samtidig så terrassen ut til å være utvidet i forhold til det opprinnelig terrenget. Utvidelsen så ut til å være en komposthaug. Den noe markante utvidelse kan fortelle at det kanskje har vært større maskiner i området i løpet av de siste 60-70 årene. Dette kan ha fjernet viktige spor.

Figur 106. Trappen er rett til høyre for treet. Til venstre går en gressvei opp til midtre terrasse i retning østbagen.

Figur 107. Litt lengre sørøst finnes en tilsvarende gressvei som slutter i ingenting. Steinene på siden forteller muligens om en tidligere vei/sti.

Figur 108. Like øst for borgens finnes en trapp med 5-6 trinn som må være rester etter en eldre sti i anlegget. Denne fører opp til den midtre terrassen.

RØYSMUR

En røysmur strekker seg langs hagens grense mot knausene i nordøst. Den er cirka 30-40 meter lang, 60 centimeter høy og 70 centimeter bred. Den fremstår i dårlig stand, og flere steiner viser tegn til å skli ut. Som nevnt er det også murrester ved den gamle hagetrappen.

Njøs skrev at oppsynsmann Nettet antok at det var Heftye som anla muren (Njøs 1963, 16). Som vi vet rev Heftye flere bygninger og murrestene derfra kan ha blitt brukt her. Uansett indikerer muren et tydelig skille mellom knausene øst for borgens og hagen i sør. I dag utgjør muren et spennende innslag i hagen.

Figur 109. Muren skiller deler av dagens hage fra knausene øst for borgens.

INNGJERDING

Opprinnelig må en anta at hagen var inngjerdet. Inngjerdingens funksjon må ha vært å holde ute beitedyr, men det kan også ha vært en estetisk funksjon.

Prospektet fra 1853 (figur 59) viser inngjerding i stakitt rundt parterret. På 1870 fotografiet (figur 61) vises antakelig det samme gjerde rundt hagens øvre del. Videre ser man flere forskjellige sammensatte gjerder på 1875 fotografiet (figur 63) langs hagens grense mot sørvest. Øverst ser det ut til å ha kommet et større og tettere gjerde. Muligens er det satt opp som vindsperre for hagens vekster. Langs et parti lengere ned kan man se det samme gamle stakittgjerde. I sørøst skimtes en liten skigard.

På neste fotografi fra 1907 (figur 64) ser det ut til å være satt opp et nytt stakittgjerde. Denne gangen er hagen kraftig utvidet, og det er plantet mye på inn-

siden. Antakelig er det resultater etter Heftyes leplanting vi ser. I sørøst skimtes også her en skigard.

På fotografier fra rundt århundreskifte (figur 66 og 67) er det satt opp et improvisatorisk gjerde rundt borgens sentralakse. Muligens er dett i forbindelse med at Heftye la om veien og dermed ikke ønsket at folk skulle bruke den gamle gjennom gårdstunet.

I senere tid viser et flyfoto fra antakeligvis mellomkrigstiden (figur 71) et velholdt stakittgjerde som også rammer inn hagen på nordsiden der røysmuren i dag ligger.

Gjennom historien har det altså vært flere type gjerder der standarden og plassering har variert. Ingen inngjerding finnes i dag rundt hagen, med unntak av muren beskrevet over.

VEGETASJON

FRUKTHAGE

GRØNNSAKHAGE

BUSKER OG BLOMSTER

LEPLANTING

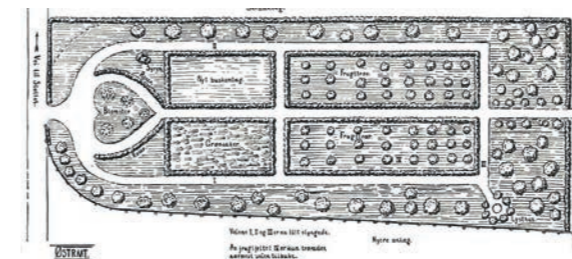
GAMLE TRÆR

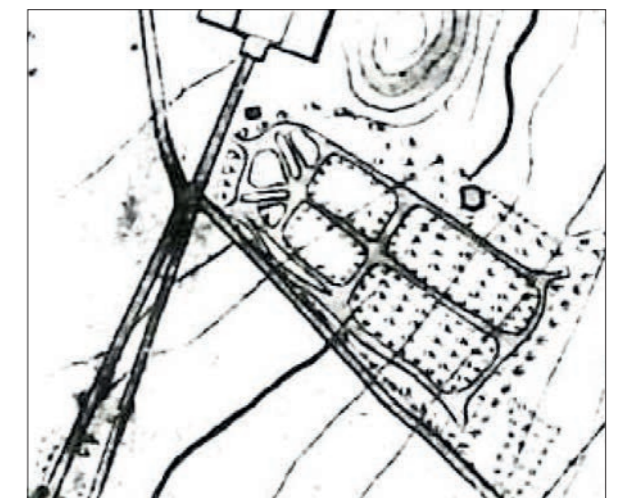
FRUKTHAGEN

Flere historiske kilder nevner frukttrær ved Austrått, men ikke alle forteller om frukttrær i selve hagen. På auksjonsplakaten fra 1736 stod det: “*Ligesaa findes og ved Gaarden en vel indrettet Frugt og Kiøken-Hage ...*” (Nøvik 1901, 94). Like i nærheten står det også at *Lunden*, høyst sannsynlig Austråttlunden, består av en skog med blant annet frukttrær. Gerhard Schøning reisebeskrivelse fra 1774 nevner en skog med store ville kirsebærtrær med sorte bær i skogen rundt Austrått gård (Schøning 1979, 302). I 1795 skal hollenderen og oppdagelsesreisende Cornelius de Jong ankommet Austrått. Også i hans reiseskildring fremgår det kirsebærtrær i Austråttlunden, men han nevner ikke noe om kirsebær ved selve borgen: “*Ikke langt fra Gaarden findes en Lund, bestaaende af allebaande gamle Træer, saasom Egetrær og umaadelig boie Kirsebærtrær ...*” (Holtermann 1901, 34).

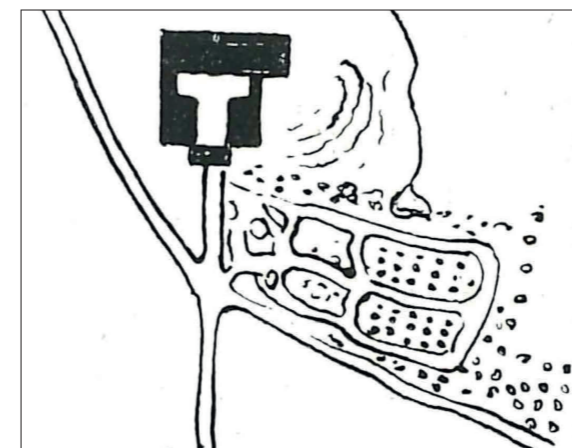
Sejersteds kart fra 1884 er antakelig det første tegnet på kirsebærtrær i selve hagen. Mot øst ser vi

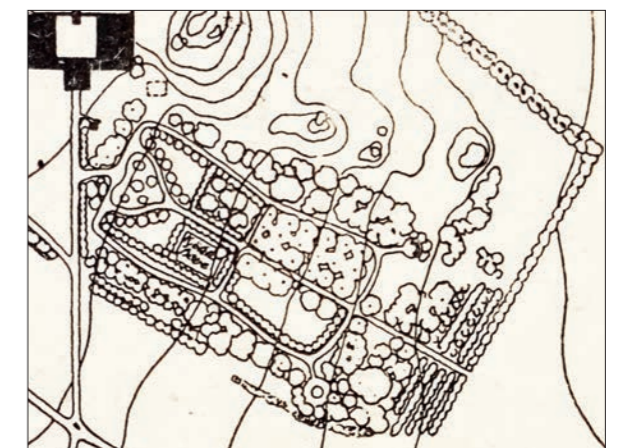
Figur 111. Schnitlers delvise rekonstruksjon viser tydelig flere rader med frukttrær i de største kvartarene mot øst.

Figur 112. Sejersted 1884.

Figur 113. Schnitler 1915.

Figur 114. Ree & Wallem 1916.

FRUKTHAGEN

Figur 110. Foto av Erling Njøs 1962. Dette gamle kirsebærtreet skal ha hatt en omkrets på 3 meter ved jorda.

Den neste oppmåling vi kjenner til er fra Erling Njøs sin hovedoppgave. Målingene ble gjennomført i juli/august 1962. Dette er også den første konkrete artsregistreringen, og den kan gi oss bekræftelse på hvilke trær som egentlig stod der. Ganske riktig finner vi her kirsebærtrær slik Schnitler nevnte, men nå har naturligvis mange forsvunnet etter Ree & Wallem sin oppmåling i 1916. Vi ser av Njøs sin situasjonsplan at den midtre akse i hagen fortsatt er igjen. Han refererer til tidligere lærer ved Norges Landbrukshøgskole, Oddvinn Reisæter, som påpeker trærne som underlige og forvridd. Reisæter skal også ha gjort boreprøver på noen trær og anslått alderen til å være 150 år eller kanskje eldre (Njøs 1963, Bind I, 33). Om dette er tilfellet kan hypotetisk sett det gjenværende, men falne kirsebærtreet i dagens hage være bortimot 200-210 år gammelt, altså plantet på starten av 1800-tallet, beilelig nok da Ove Bjelke Holtermann overtok i 1808. En slik alder for et kirsebærtre er må sies å være svært høy.

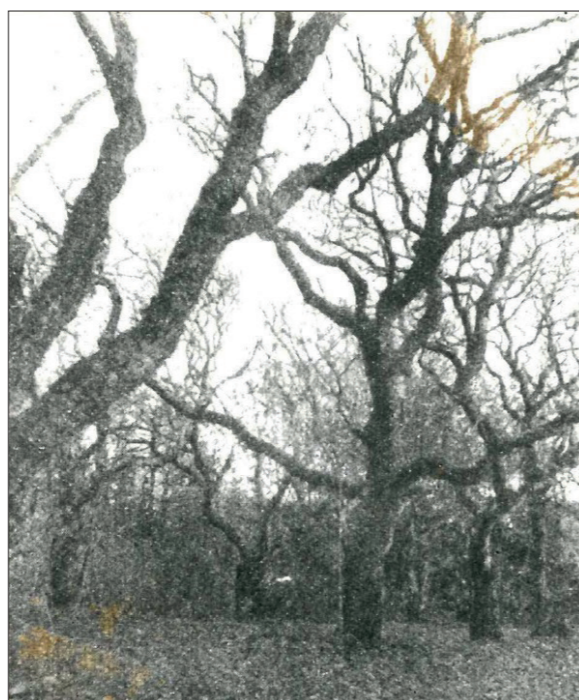
Det første prospektet som viser kanskje viser kirsebærtrærne er fra 1853 (figur 59). I alt er det 6 prospekter tidfestet før 1853, men ingen av dem viser kirsebærtrærne. De viser ikke engang en hage ved dagens plassering. Om det hadde vært en hage her er det rart at flere kunstnere velger å utelate den. Selv om borgen kanskje var viktigst å vise ville hagen vært en stor detalj å overse. Bak en innhegning skimtes trær på kanskje 3-4 meter i høyden ut fra generelle proporsjoner å dømme. Ser man enda nøyere etter, vil man se noe som kan ligne på stubber, kanskje dette er rester etter enda tidligere plantinger. Dette synes bedre på Christian Tønsberg sitt litografi fra ca. 1870, men siden dette er en kopi etter Holtermanns tegning, vil man ikke kunne stole på det i samme grad.

På fotografiet fra 1875 ser vi at det som kanskje er kirsebær har vokst seg høyere og på 1907 fotografiet har de vokst ytterligere.

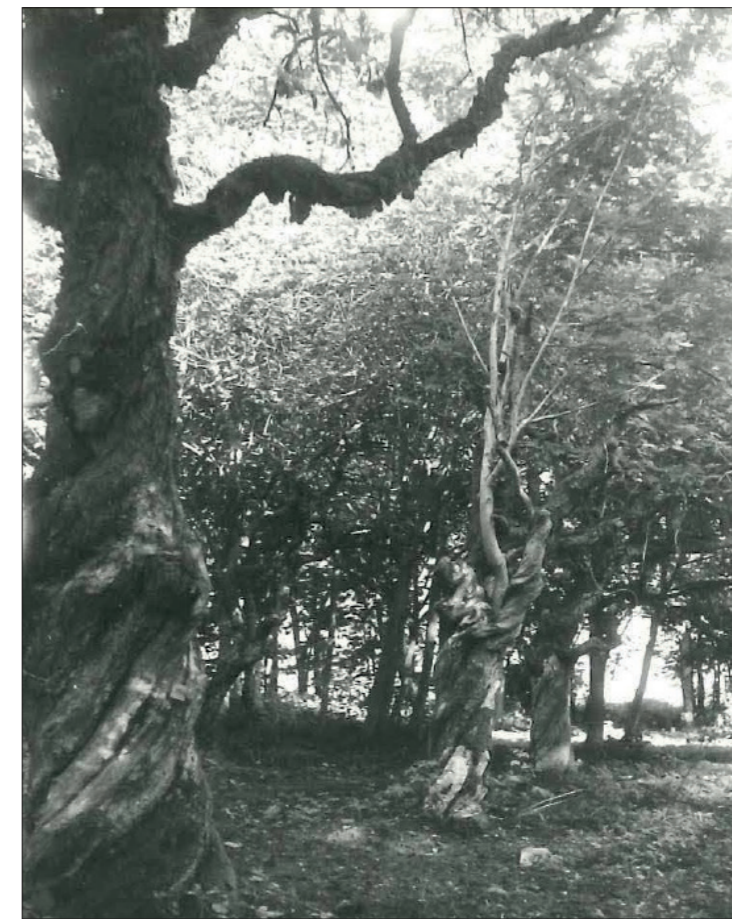
Uansett når kirsebærplantingene er fra, er det ingen tvil om at det er gamle trær som har spilt en vesentlig del av 1800-talls hagen. Antakelig er de plantet i første del av 1800-tallet.

Figur 115. Njøs 1963. Scannet versjon. Unøyaktigheter må derfor medregnes. Se større versjon på figur 50.

Figur 116. Foto 1930, Norsk Havetidend. lo: 230, 1930. Gjengitt i (Njøs 1963). Her virker rekkene å være nokså inntakte.

Figur 117. Foto av Erling Njøs 1962. Tatt til høyre for sentralaksen.

Figur 118. Foto av Magnbild Lunde juni 1992. Sett mot knausen nordøst i hagen. Mest sannsynlig er den gamle oppreiste stammen til venstre i bildet den enslige stammen vi finner på bakken i dag. Fotoet viser også betydelig flere gamle kirsebærstubber som rester i de gamle kvarterene.

FRUKTHAGEN I DAG

I dag finnes det enkelte eldre kirsebærtrær ved hagens nordøstlige grense, men det er svært få rester etter de aller eldste i rekkeplantingene. Mye har forsvunnet, men man skal ikke mange år tilbake før det lå flere gamle forvridde stammer på bakken. I dag er det kun en enslig stamme igjen som vitner om den gamle frukthagen.

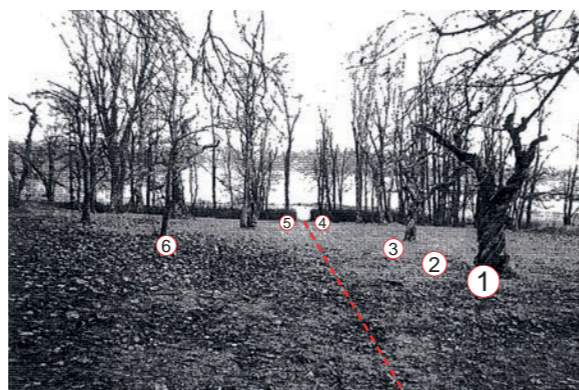
Denne stammen plasserer seg sentralt i hageanlegget og antakelig langs sentralaksen østover mot sjøen. Det har lyktes meg å finne to eldre bilder fra denne aksen. Det eldste bildet er fra oppgaven til Njøs (1963), mens det andre er fra Tørud og Nilssens rapport (1993). Sistnevnte bilde viser flere døde kirsebærtrær rundt. Njøs sine bilder fra 1962/63 gir derimot en helt annen følelse. Bildene fra 2017 viser kun ett gjenværende tre.

Felles for bildene er dette treet, og det ser ut til å gjenta seg. Den karakteristiske kronestrukturen bekrefter dette. Dermed kan en mest sannsynlig konkludere med treet's nøyaktige plassering. Under registreringene ble det også funnet flere runde forsenkninger som antakeligvis er rester etter de gamle rekkene lang sentralaksen. Hver grop målte 1-1,5 meter i diameter. Avstand mellom trærne var omtrent 4-5 meter. De brede plantegropene vitner om kraftige stammer.

Dermed kan vi med stor sannsynlighet fastslå at det har vært mange kirsebærtrær i Austrått's østre hage slik vi kjenner dem fra historiske kilder. Antakeligvis bekrefter rekkene med forsenkninger at trærne stod på rekker slik de er fremstilt på det eldste hagekartet fra 1884.

Figur 119. Foto av Erling Njøs juni/juli 1962 viser de gamle kirsebærtrærne i hagens sentralakse mot sjøen.

Figur 120. Foto av Tørrud og Nilsen november 1992. Betydelig mindre vegetasjon.

Figur 122. Foto 2017. Kun ett gammelt kirsebærtre igjen. 2 og 3 illustrerer ca plassering av forsenkninger etter trærne.

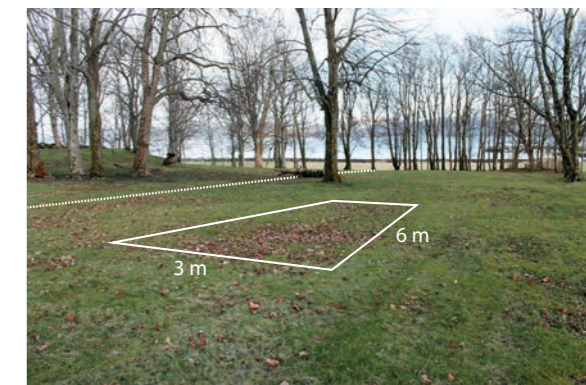

Figur 123. Foto 2017. Kanskje gikk sentralaksen her?

GRØNNSAKHAGE

Både på Schnitlers delvise rekonstruksjon fra 1915 og på Ree og Wallem's oppmålinger fra 1916, står det skrevet *grønnsakhage* og *kjøkkenhage* i det ene kvarteret nærmest borgens.

På befaring ble det oppdaget en forsenkning på en plass som kan stemme godt med angitte plassering. Den var dyp nok til at det hadde samlet seg mye løv på stedet. Om denne forsenkningen indikerer rester etter selve kvarteret eller rester etter plantegroper, er vanskelig å si sikkert. Kanskje var den opprinnelige utstrekningen større.

Figur 124. Forsenkningen mål er 3x6 meter og passer godt med grønnsakhagens plassering på kartet til Ree & Wallem 1916.

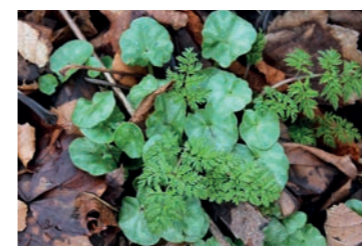
BUSKER OG BLOMSTER

I nærheten av den påviste trappen nord for hagen på den midtre terrassen, fikk man følelsen av å være et sted der hageavfallet tidligere ble dumpet. På stedet vokste det flere kjente løkplanter som for eksempel hageiris, snøkløkke og påskelilje.

Flere av disse plantene kan tenkes å være avstamning av eldre løkplantinger i hagen. Mange av dem er gamle og tradisjonsrike (Hansson & Hansson 2013).

Figur 125. *Galanthus nivalis* - Snøkløkke.

Figur 126. *Cyclamen cv.* - Alpefiol?

Figur 127. *Iris x germanica* - Hageiris.

Figur 128. Ukjent.

Figur 129. *Scilla sibirica* - Russeblåstjerne.

Figur 130. *Narcissus cv.* - Påskelilje.

LEPLANTING

Leplantingen rundt parterrehagen ble trolig anlagt for å skjerme mot vind og vær i det utsatte kystlandskapet. Allerede i 1694 skrev Christian Gartner om skjerming og beskyttelse for hagene i Trøndelag. Helst skulle man skjerme med en tett vegg av planker, men man kunne også bruke stokker av eier, furu eller gran. Dette var et viktig element av hagen på denne tiden, da stormer kunne rive med seg det meste. Blant annet skriver Gartner om en storstorm som herjet i Trøndelag i 1689. Vinden skal ha blåst kraftig fra sørvest og ødelagt både kirketårn, skog, innhegninger og vinduer, blant annet på "Øerland" (Balvoll & Weisæth 1994, 35-36). Vi må tro at prinsipper fra denne tiden også ble fulgt i 1800-talls hagen for å hindre vind og uttøking av parterrehagens skjøre vekster, akkurat slik det gjøres i dag.

LEPLANTING A

Leplantingen A oppfattes også i dag som rekker. Den ytre delen har klare rekker med betydelige yngre trær etter Tørud og Nilssens restaureringsarbeider på 1990-tallet, mens den indre delen nærmest parterret har mindre stramme i linjer der noen svinger seg lett. Det er altså vanskelig å finne et overordnet system blant de eldre trærne. Antakeligvis skyldes dette flere faktorer. For det første er trærne opprinnelig plantet tett for å gi god skjerming. Dette har ført til lite lys og dermed dårlig kronestruktur. I kombinasjon med minimal skjøtsel over flere år, og sannsynligvis mangelfull kronebeskjæring, må man anta at mange av trærne etter hvert har blitt angrepet av sopp og råte, som igjen har gitt brekkasje. I et vindutsatt klima har dette vært umulig å unngå. Flere av trærne er ask som er kjent for brekkasje i sterk vind. Derfor kan man i dag se resultatet i form av usammenhengende rekker av trær. Der det ikke er noen igjen, finner man forsenkninger etter utgatte trær. Mange av dem består fortsatt av råtne stammer (figur 138). En annen bidragsyter til de fragmenterte og usystematiske rekkene er at trærne kan ha sådd seg selv. Gjennom flere år har skuddene fått vokse fritt og blitt til nye trær. Dette kan være grunnen til de mange små trærne innimellom rekkene (figur 132). En tredje og siste faktor kan være at trærne opprinnelig var plantet etter parterrets form. Den ene rekken svinger voldsomt i en form som kan ligne parterres form slik Ree & Wallem har tegnet den.

Innenfor den fysiske avgrensningen (gul markering, figur 8) finnes det en leplanting i sørvest (heretter kalt A) og en annen i sørøst (heretter kalt B) (se også figur 134). Sejersted 1884 viser ingen synlig leplanting A på sitt kart (figur 133), men en rekke med trær vises ved leplanting B. I tillegg vises en spesiell rektangulær form utenfor selve hagen. 1853-prospektet (figur 59) viser heller ingen leplanting, men kun inngjerdingen rundt parterrehagen. På Ree & Wallem sitt 1916-kart (figur 134) har det skjedd store forandringer og man ser vesentlig beplantning utenfor parterret. Blant annet skimtes en rekkeplanting i sørvest. Fotografiet fra 1875 sammenlignet med 1907-fotografiet (figur 63 og 64) bekrefter at Heftye har plantet og endret mye i hagen i sin tid (1882-1906). Et flyfoto fra 1969 (figur 75), viser at leplanting A består av rekker, mens leplanting B er mer tilfeldig sammensatt.

I alt er leplantingen omtrent 20-25 meter bred. På flyfotoet fra 1969 ser vi tydelig tre rekker. Det samme gjør vi på Njøs sitt 1963-kart (figur 50). Feltegristeringer viser at det muligens kan ha vært 4-5 rekker. Hvis man på det meste tar utgangspunkt i 4-5 rekker og deler på 20 eller 25 meter, vil man få en planteavstand på 4-5 meter som må sies å være veldig lite for store trær. Et utgangspunkt på 3 rekker vil gi en planteavstand på 7-8 meter. Noe av poenget med en leplanting var som sagt å beskytte, og det kan hende man plantet så tett som mulig for å oppnå dette uten å tenke langsiktig skjøtsel. Ved Austrått var nok rekkene i leplantingen først og fremst en nyttefunksjon fremfor et arkitektonisk grep. På denne tiden må vi også huske på at Heftye flere ganger hadde vært i konflikt med lokalbefolkningen. Dette kan kanskje ha vært en bidragsyter til den tette planting, uten at man kan si det for sikkert.

Tørud & Nilssen (1992) (figur 139) plantet i sin tid en fortsettelse av rekkene i retning sjøen. Opprinnelig gikk nok ikke trekkene i sørvest så langt østover som de fremstår i dag, men stoppet omtrent på linje med lysthuset jfr. Sejersted 1884. Selv om trærne i leplanting A er delvis på rekke, må Tørud og Nilssens rekker sees på som snorrette. Til en viss grad står de i kontrast til den eldre leplantingen og er beror kanskje på en feiltokning.

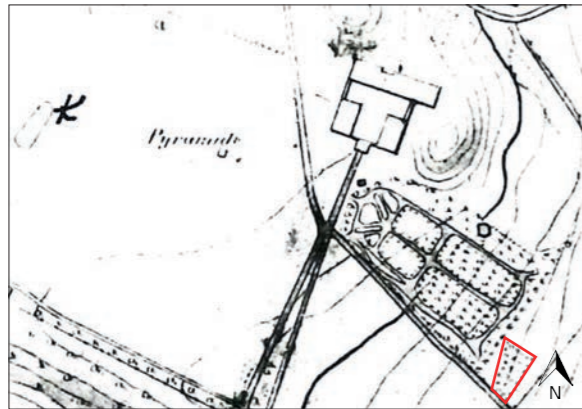

Figur 131. Sett fra nordvest mot sjøen i sørøst (Leplanting A). Antydning til rekker der noen svinger seg lett. Mindre trær innimellom er antakeligvis selvsådd. Rekkene er tette og til tider kraftig oppdelt.

Figur 132. Sett nordvest mot pyramiden i leplanting A. Hvite linjer illustrerer sporbare rekker. Gule striper kan være flere rekker, men dette er usikkert. Legg merke til at trærne svinger seg og ikke står plantet helt rett. Forsenkninger etter utgatte trær synes bla. under den høyre gule stripen. Enkelte rekker nærmest parterre lengre opp (se bildet over), er plantet veldig tett. De mindre trærne er antakelig selvsådd.

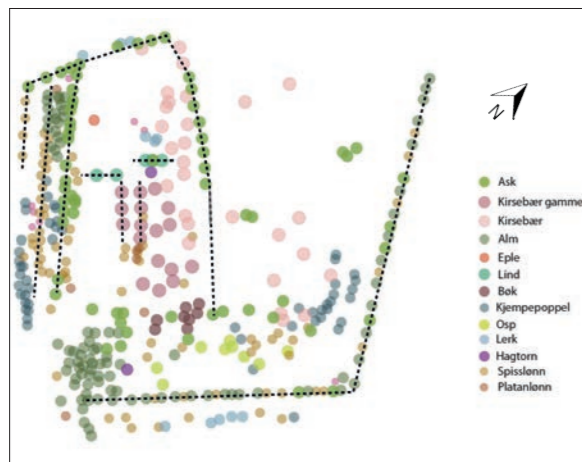

Figur 133. Sejersted sitt kart fra 1884 viser ingen leplanting i sørvest (A). I sørøst (B) skimtes en rekke med trær som går i nordøstlig retning. Denne rekken er i dag borte og stod opprinnelig innenfor dagens hageavgrensning. Ny rekke med trær er plantet lengre ut (se Ree & Wallem 1916 til høyre). Se også rødt rektangel markert på figur 139.

Figur 134. Gul markering omtales som leplanting A. Rødmærking omtales som leplanting B. Lengst øst i leplanting B ser vi en ny rekke med trær som strekker seg mot nordøst.

Figur 135. Digitalisering av Njøs sine oppmålinger fra 1962. Tre dehvise rekker kan spores til venstre i leplanting A. Se figur 51 for større versjon.

Figur 136. Flyfoto 1969. Tre rekker, kanskje fire, skimtes i sørvestlig leplanting (A). I sørøst (B) virker leplantingen mer tilfeldig.

Figur 137. Endel av det som antas å ha vært Sejersteds rektangel (B).

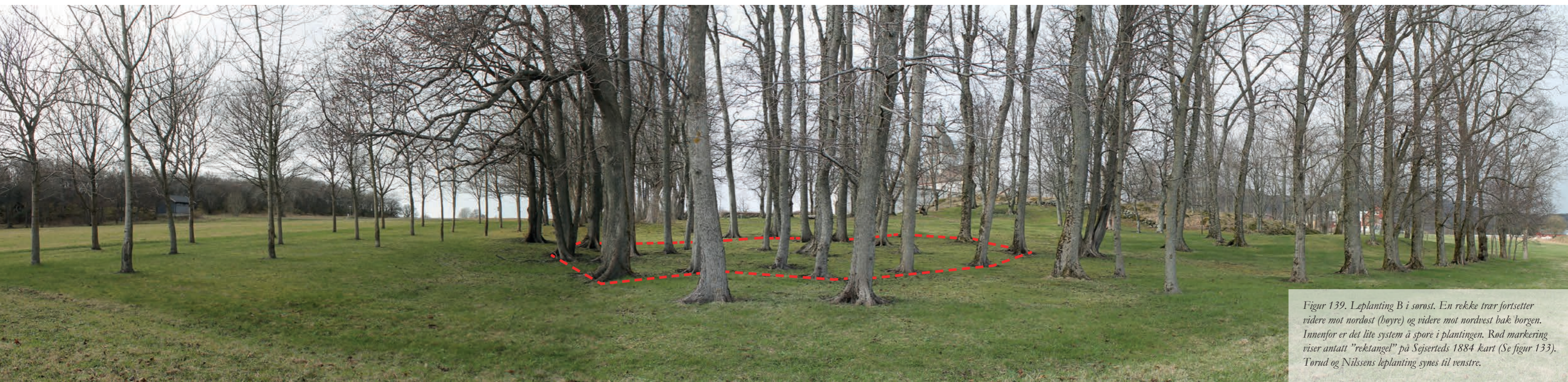
Figur 138. I flere groper finner man rester etter råtne stammer (A).

LEPLANTING B

Når det gjelder leplantingen mot sørøst, virker den opprinnelig å ha hatt en trerekke nærmest parterret (Sejersted 1884). Til og med 1859/60-kartet antyder en strek her (figur 42). Innenfor gjerdet nederst i hagen på 1853-prospektet (figur 59) står også en rekke med trær. Denne ser ut til å være borte på Ree & Wallem sitt 1916-kart. Kartet viser også noe som kan oppfattes som hekker. Njøs beskrev dette området som: "12 m bred undervegetasjon delvis utenfor S-O-lige le-rad" (Njøs 1963, 30). Et foto fra 1992 (figur 120) viser at det står en hekk ved denne plasseringen, men den kan ha kommet til i etterkant. For eksempel i forbindelse med det nevnte restaureringsprosjektet i 1975. I likhet med trekken Sejersted viste nærmest parterret, må Heftye ha plantet en ny rekke trær lengre ut som avgrensning mot dagens jordbrukslandskap. Her står det nesten konsekvent annethvert tre med alm. I mellom er det plantet ask og spisslønn (Njøs 1963, 29).

Sejersteds kart viser også et "rektangel" løserevet fra hageanlegget (se figur 133 og 139). Kanskje er dette den vesle innhegningen vi kan skimte på 1750-prospektet (figur 54). På slutten av 1800-tallet plantet antakelig Heftye mer tilfeldig trær rundt rektangelet og hagen utvidet seg samtidig. Almetrærne i det antatte "rektangelet" er smale med unaturlig krone på grunn av lite lys. Her må det også ha forekommet selvsåing, da enkelte trær nærmest står inntil hverandre.

Kort fortalt: Leplanting A virker å ha hatt en delvis rekkeleplanting med svingende linjer særlig nærmest parterret, mens leplanting B muligens var mer tilfeldig plantet. Et fellestrekk er at begge områder oppleves som landskapsstil med unntak av Tørud og Nilssens restaurering. Mange år uten skjøtsel har også latt trærne gro og forplante seg til et villere uttrykk.

Figur 139. Leplanting B i sørøst. En rekke trær fortsetter videre mot nordøst (høyre) og videre mot nordvest bak borgen. Innenfor er det lite system å spore i plantingen. Rødt markering viser antatt "rektangel" på Sejersteds 1884 kart (Se figur 133). Tørud og Nilssens leplanting synes til venstre.

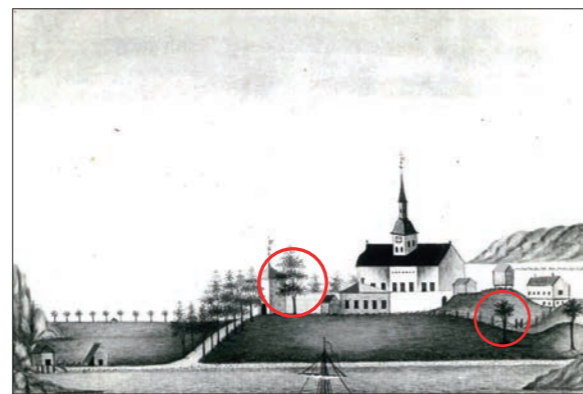
GAMLE TRÆR

Som vi har sett tidligere, står de eldste trærne antakeligvis utenfor dagens hage i forbindelse med de eldre alléene, men det finnes også gamle trær i hagen. Ved det nordøstlige skillet mellom parterrehagen og knausene i øst står det plantet noen trær som muligens er eldre enn de i leplantingen. Plasseringen har også gitt dem mye lys slik at de har utviklet seg bedre enn mange andre av hagens trær.

Nærmest borgen står en rekke med eldre asketrær. Det ene treet har et stort hull ved rothalsen. Hullet gjør at fukt og råtesopp enkelt kommer til. Slik sett er det kanskje bare et spørsmål om tid før det velter. De samme trærne nevnes også i forbindelse med Njøs sin befaring i 1962: "I nærheten av slottsporten og rett S-Ø for denne i det tidligere AKSEANLEGGETS N-Ø-lige begrensnng mot den gamle røysmuren står en rad

Figur 141. Lysbolms tegning fra 1830-1840 viser ingen hage, men to enslige trær i forbindelse med borgen og knausene.

Figur 142. Aas sin akvarell fra omlag 1850 viser muligens de samme trærne som Lysholm viser over.

større *Fraxinus excelsior* ..." (Njøs 1963, 29). Videre hevder han at trærne må være fra omtrent 1830-tallet, men at professor Reisæter mente de var nærmere 200 år (fra ca. 1760) pga. stammeomkretsen. Lengre mot syd i parterrehagens nordøstre hjørne tegner en stor platanlønn avgrensningen mot leplantingen. Denne har en omkrets på godt over 3 meter, og fremstår som et spesielt tre blant de andre.

En interessant observasjon kan gjøres på de to prospektene nede til venstre. De viser begge to trær som kan stemme godt med både asketreets og platanlønnens plassering. Prospektenes datering kan dermed kanskje si noe om trærnes alder, men en dendrologisk boreprøve vil gi et sikrere svar.

Figur 143. Foto: Reisæter 1958. Platanlønn og kirsebærhagen i bakgrunnen. Plasseringen kan passe med treet på bildene til høyre.

Figur 145. Asketreet fra forrige side er nesten gjennomrøttent nederst.

Figur 144. Den store platanlønnen skiller seg ut i dagens hage.

Figur 146. En eldre platanlønn står plassert nederst i parterrehagens nordøstre hjørne. Kirsebærhagen i bakgrunnen er forlenget borte. I dag måler treet godt over 300 cm i omkrets. Se bildet over.

BYGNINGER

LYSTHUS

BRØNNHUS

REDSKAPSBOD

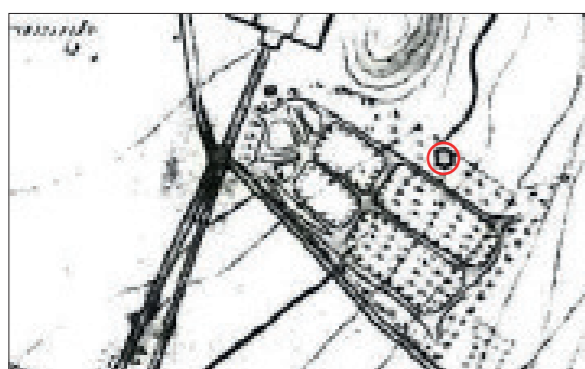
LYSTHUSENE

Figur 147. Foto av Sigurd Været 2016

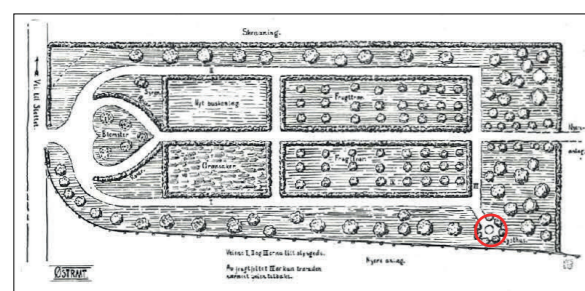

LYSTHUS I HISTORISKE KILDER

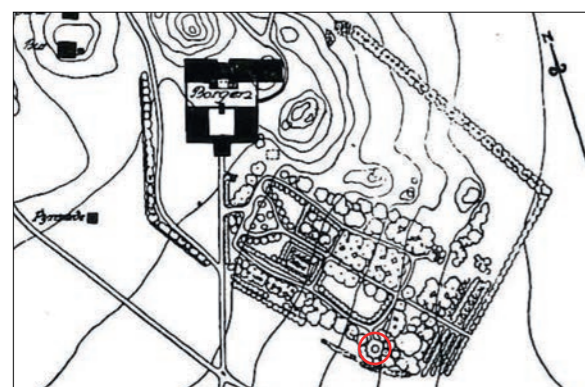
Det er god grunn til å tro at det fantes lysthus i hagen. Det er uvisst i nøyaktig hvilken periode lysthusene fantes, men kildegjennomgangen viser oss at det trolig var i perioden siste del av 1800-tallet til tidlig 1900-tallet. I alt tror man at det eksisterte minst to stykker (se plassering figur 152). Njøs sier i sin hovedoppgave at oppsynsmann Nesset tror det er Heftye som anla lysthusene i perioden 1882-1890 (Njøs 1963, 16). Her bruker forfatteren flertallsform. Dermed har det kanskje vært flere lysthus. På Njøs sin situasjonsplan fra 1963 har han også teg-

Figur 148. Sejerted 1884. Legg merke til rundingen i nordost.

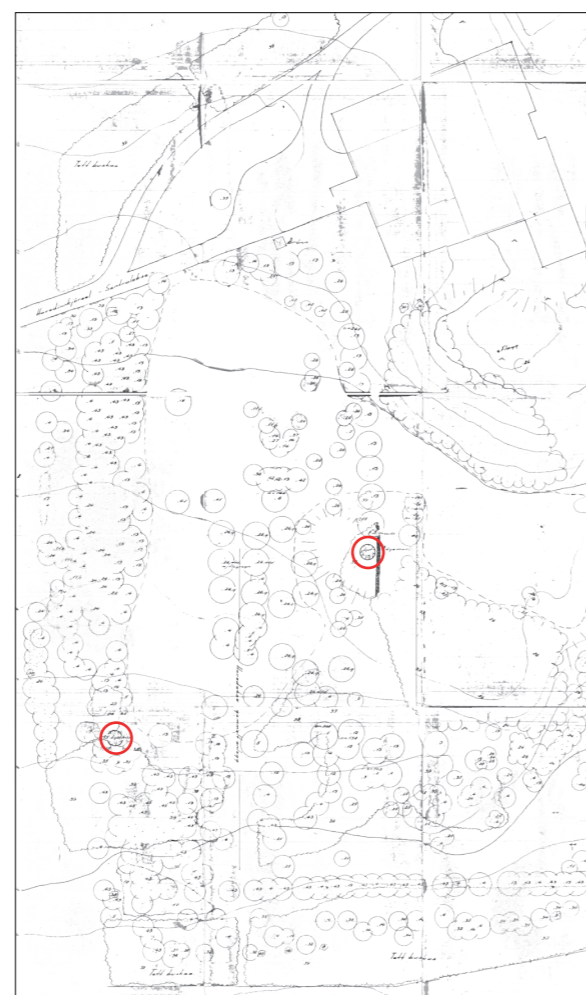
Figur 149. Schmitler 1915. Delvis rekonstruksjon

Figur 150. Ree & Wallem 1916

net inn to lysthus. Et er tegnet inn i parterrehagens sørøstre hjørnet, mens et annet er inntegnet langs den nordøstre grensen mot knausene. Det fremgår for øvrig at det kun er gjenværende fundament: "Et par forhøyninger viser ennå hvor to lysthus har vært" (Njøs 1963, 29). Det ville også vært naturlig at han fotograferte lysthusene om de hadde vært der under hans oppmålinger i 1962, men slike fotografier finnes ikke. Dermed fantes det antakelig ikke lysthus der i 1962/1963.

På det eldste kartet vi kjenner fra hagen (1884) er det ikke tegnet inn lysthus i hagens sørøstre hjørne slik Njøs gjorde, men det ser ut som gangveiene øst i parterrehagen åpner seg mot noe, men slutter i ingenting. Kanskje var det lysthus som stod eller

Figur 151. Njøs 1963. Scannet situasjonsplan. Unøyaktigheter kan forekomme. Større versjon (figur 50).

var planlagt her, men ikke tegnet inn i ettertid. I renessansens stilart, slik parterrehagen bærer preg av, var det vanlig at lysthusene stod i hagens hjørner (Skard 1963, 90). Siden kartet ikke viser lysthuset er det mulig at det ble anlagt etter 1884.

På det samme kartet vises det likevel noe annet interessant. Like nordøst for hageanlegget er det tegnet inn en sirkel. Kanskje kan dette være det andre lysthuset (B figur 148). Verken Schmitlers kart 1915 eller Ree & Wallem's kart 1916 viser denne formen. Andersen & Bratberg skriver at det på bergknollen øst for hovedbygningen engang stod et lysthus (2011, 440), uten at de nevner et konkret årstall eller plassering. Kanskje er det snakk om det samme lysthuset.

På Schmitlers delvise rekonstruksjon (1915) ser vi tydelig inntegnet et lysthus i hagens sørøstre hjørne (A), slik både Ree & Wallem (1916) og Njøs (1963) har gjort. I dag er det tydelige spor etter dette i hagen, både i form av vegetasjon, men også som opphøyning i terrenget. Tørud og Nilssen skriver i sin rapport fra 1993 at det ble utformet en landskapsplan for Austråttlunden i 1975 av landskapsarkitekt T. Opheim. I den forbindelse ble et lysthus forsøkt rekonstruert fra 1800-talls hagen med planting av

● A ● B

Figur 152. Potensielle lysthus.

syriener rundt. Samtidig skal det ha foregått en opprydding av vegetasjonen (Tørud & Nilssen 1993, 12). Altså kan vi ganske sikkert fastslå at lysthus A (figur 147) er det samme lysthuset som synes i dagens hage, og at det eksisterte i 1916. Muligens ble det anlagt av Heftye (1882-1890) som tidligere nevnt.

Så langt er lysthus A påvist, men vi trenger flere kilder for å kunne si det samme om lysthus B. Det finnes ingen fotografier eller prospekter som kan påvise lysthus A, men lysthus B synes antakelig på et fotografi som anslås til å være fra rundt 1875. Her vises en interessant bygningskonstruksjon i hagen. Ingen andre fotografier viser det samme. Størrelsesmessig ser konstruksjonen ut til å være relativt stor sammenlignet med de andre bygningene. Det ser ut som bygningen er kantet med spisst tak og spir på toppen. Plasseringen ser ut til å stemme overens med det som Sejersted tegnet i 1884, og som Njøs senere tegnet i 1963. I bakgrunnen ser vi den øvre knausen noe som betyr at lysthuset mest sannsynlig står på midtre knausen. Dette stemmer også med kotene i kartene. I toppen kan det se ut som det er gjort utskjæringer eller annet detaljarbeid, men det er ikke sikkert pga. dårlig fotokvalitet. En annen mulighet er at det som ser ut som utskjæringer istedenfor er et rekkverk, og at det derfor er en utkikksplass tilknyttet knausen i bakkant. Jeg stiller meg kritisk til dette fordi jeg mener at plasseringen tilsier at utkikksplassen i så fall "svever" i løse luften. Slik det ser ut nå er konstruksjonen (taket/rekkverket) frittstående med en annen konstruksjon under seg. Det virker altså ikke som en terrasse tilknyttet knausen i bakkant. En tredje mulighet kan være at det rett og slett er en utkikksplass bygget på toppen av konstruksjonen. Da blir det i så fall en bygning med utkikksterasse på toppen.

Andersen og Bratberg (2011, 442) sier på sin side at denne konstruksjonen er et brønnhus og sammenligner enkelte detaljer med brønnhuset i Wismar fra 1580. De beskriver konstruksjonen som mangekantet med lavt innsvinget kuppeltak og påpeker at huset er omsluttet med parapet som har båndfletting med kryss. De beskriver at en slik utforming var vanlig i renessansen. Videre begrunner de brønnhusets plassering med en sti på et tidligere

kart, antakeligvis Sejersted 1884, som skal gå mellom dette og Austråtts ladegård. De hevder også at brønnhuset er fra 1500- eller 1600-tallet, altså et bygg som kan stamme fra Ove Bjelkes tid. Jeg finner det vanskelig å slutte meg til dette, da ingen kilder sier noe om et slikt bygg. Siden de beskriver

det såkalte brønnhuset detaljert, skulle man tro at prospekter ville vist dette slik de viser andre eldre og mindre detaljerte bygninger. Som tidligere nevnt skriver de også at det skal ha stått et lysthus på en av disse knausene. Dette virker mer trolig.

Med bakgrunn i Njøs sin situasjonsplan og beskrivelser av de to lysthusfundamentene i 1963, Sejersted sitt kart fra 1884 og fotografiet fra 1875, er det mest sannsynlig et lysthus også ved plassering B.

LYSTHUS A

Figur 153. Rekonstruerte lysthus (A) med syriner sett på avstand mot syd. Se også figur 147 for sommerperspektiv.

Lysthus A eksisterer i dagens hage i form av et tydelig sirkulært opphøyd fundament i terrenget. Syriner er plantet i ring rundt. Nedenfor mot sydøst er fundamentet høyest på grunn av helningen i terrenget mot sjøen. Indre sirkel er ca. 5-6 meter i diameter, mens ytre sirkel med busker er ca. 7-8 meter i diameter. Tynne skiferheller er lagt som dekke, og utebord med benker er plassert i midten. Inngangen eller utgangen er gjennom en åpning i syrinene mot borgen i nordvest. Det finnes ellers ingen rester av treverk, mur eller lignende. Rekonstruksjonen av lysthuset i 1975 virker å være det samme som her.

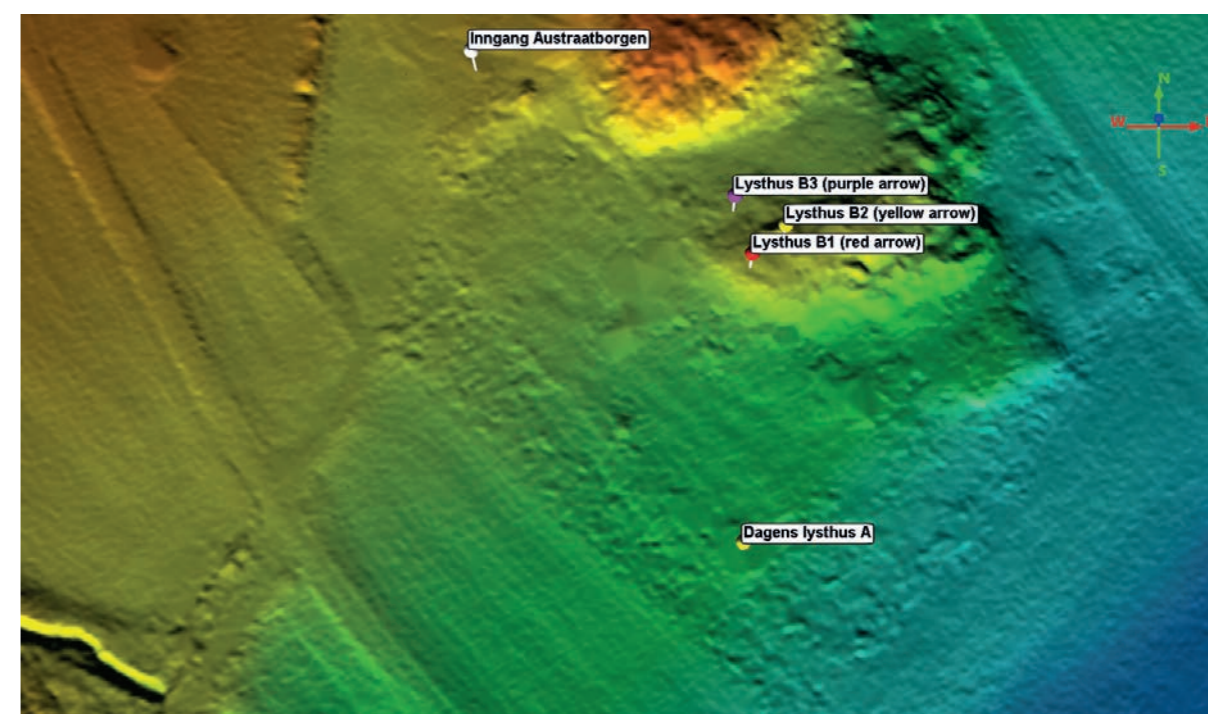

Figur 154. Prospektkort fra 1875. Legg merke til mulig bygningskonstruksjon markert i rød sirkel (lysthus B).

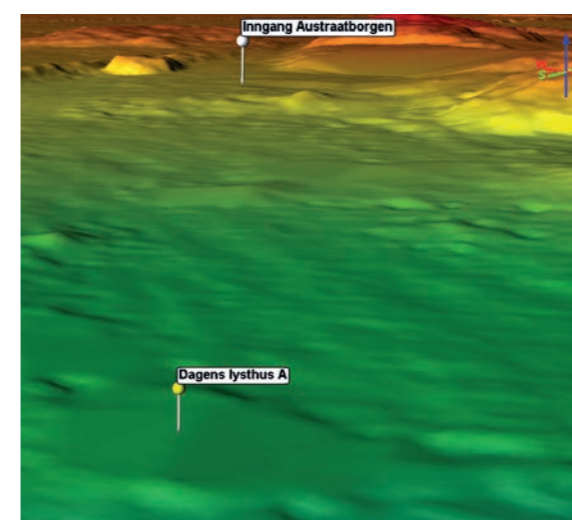
LIDAR - LASERSCANNING FRA FLY

Lidar-/flyscanning-kart viser også dagens lysthusfundament sørøst i hagen som en jevn sirkel. Også på andre siden mot nordøst viser lidarbildene en markert opphøyning, men dette er antakeligvis den

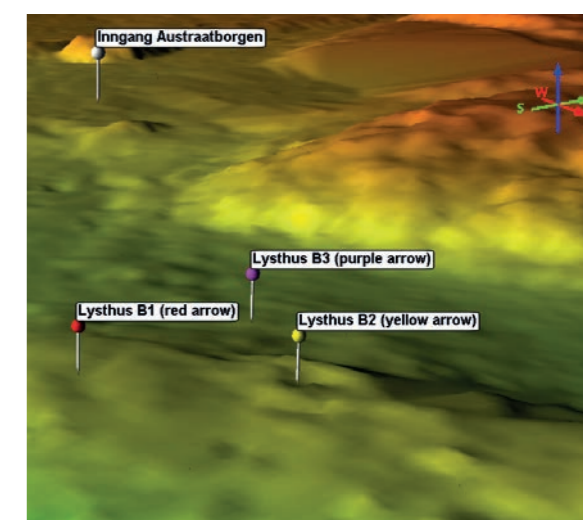
stor platanlønnen (figur 144). Jeg har ikke kunnet påvist noe fysisk i forhold til et potensielt lysthus eller sirkulær uteplass her.

Figur 155. Viser lidar-kart med høydefarger og gir et godt inntrykk av terrenget. Det nederste punktet viser lysthuset i sørøst.

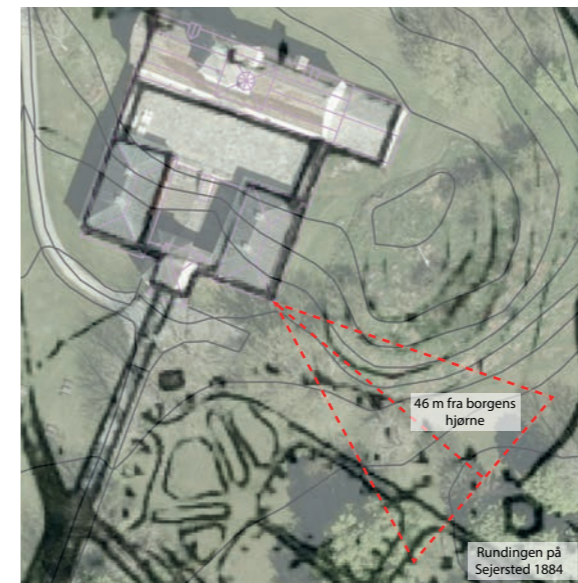
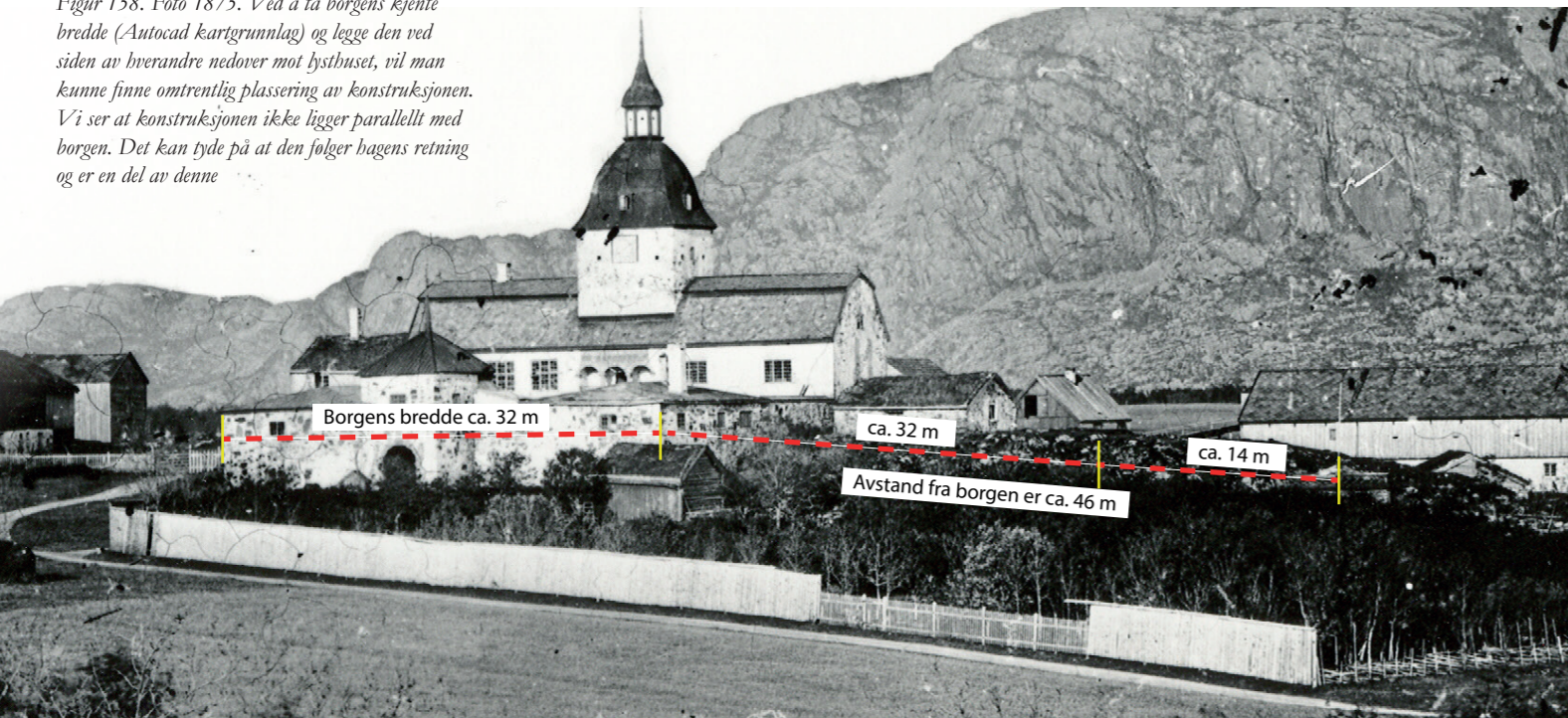
Figur 156. Annet utsnitt av lidarbildet enn på figuren over. Lysthusets fundament vises tydeligere.

Figur 157. Annet utsnitt av lidarbildet enn på figuren over. Lysthuset B (figur 154).

Figur 158. Foto 1875. Ved å ta borgens kjente bredde (Autocad kartgrunnlag) og legge den ved siden av hverandre nedover mot lysthuset, vil man kunne finne omtrentlig plassering av konstruksjonen. Vi ser at konstruksjonen ikke ligger parallellt med borgen. Det kan tyde på at den følger hagens retning og er en del av denne

Figur 160. Overlay med kartgrunnlag, dagens flyfoto samt Sejersteds kart fra 1884. 46 meter er hentet fra figur forrige side. Målene kan være noe unøyaktig, men viser at den ukjente sirkelen på Sejersted sitt kart kan være konstruksjonen vi ser på fotoet fra 1875.

Figur 161. Overlay med kartgrunnlag, dagens flyfoto samt Njos' kart fra 1963. 46 meter er hentet fra figur forrige side. Målene kan være noe unøyaktig, men viser at det markerte lysthuset på Njos sitt kart kan være konstruksjonen vi ser på fotoet fra 1875.

LYSTHUS B

For å komme frem til en omtrentlig posisjon for lysthus B, ble det gjort forsøk på å gjøre målinger med utgangspunkt i 1875 fotografiet over. Det ble tatt utgangspunkt i borgfirkantens kjente lengde målt til 32 meter på flyfoto. Ree & Wallems målinger (1916, 34) varierer mellom 32,5 meter og 31 meter. Deretter ble lengden lagt etter hverandre som på figuren over. Dette ga en avstand på omtrent 46 meter fra borgfirkantens hjørne.

Videre ble målingen overført til plankart (se figur 160 og 161 neste side). Figur 160 viser målingene sammenstilt med Sejersteds 1884 og dagens flyfoto. Figur 161 viser sammenstilling mellom målinger, Njos 1963 og dagens flyfoto.

Resultatet viser at konstruksjonen er plassert nedenfor den øvre knausen, og delvis på den midtre knausen. Likevel virker det som 46 meter er for

kort i forhold til kartenes plassering av lysthuset. Siden konstruksjonen ikke følger borgens vinkel, må det tas forbehold om avvik.

I kombinasjon med feltregistreringer er det tre mulige plasseringer (se foto under). Rød pil sammensvarer best med kartenes plassering av lysthuset. Gul pil indikerer rester etter mulig mur (se figur 165), mens lilla pil viser en svak forhøyning i området

mellom de to knausene. Det er også her Schnitler (1915) tegnet inn sin "dam"-lignende form. Flyfoto (figur 71) viser også en sirkulær form som antakelig er et blomsterbed.

Oppsummert kan vi si at lysthusets plassering trolig er ved rød pil, men at murrestene ved gul pil også bør undersøkes nærmere.

Figur 159. Mulig plassering av lysthus B.

LYSTHUS B

Figur 162. Et 90 graders hjørne nederst i bildekanten. Plassering bak muren i forhold til bildet under.

Figur 164. Gammel festeanordning plassert bak muren på figur 163.

Figur 163. Denne knausen har en tydelig forsenkning som passer godt som fundament for et lysthus. Mulighet for god utsikt til parterrehagen mot høyre. Bak muren er også en mulig plassering.

Figur 165. Et 90 graders hjørne. Virker menneskeskapt. Kan være rester etter gammel grunnmur. Plassering i forhold til figur 162.

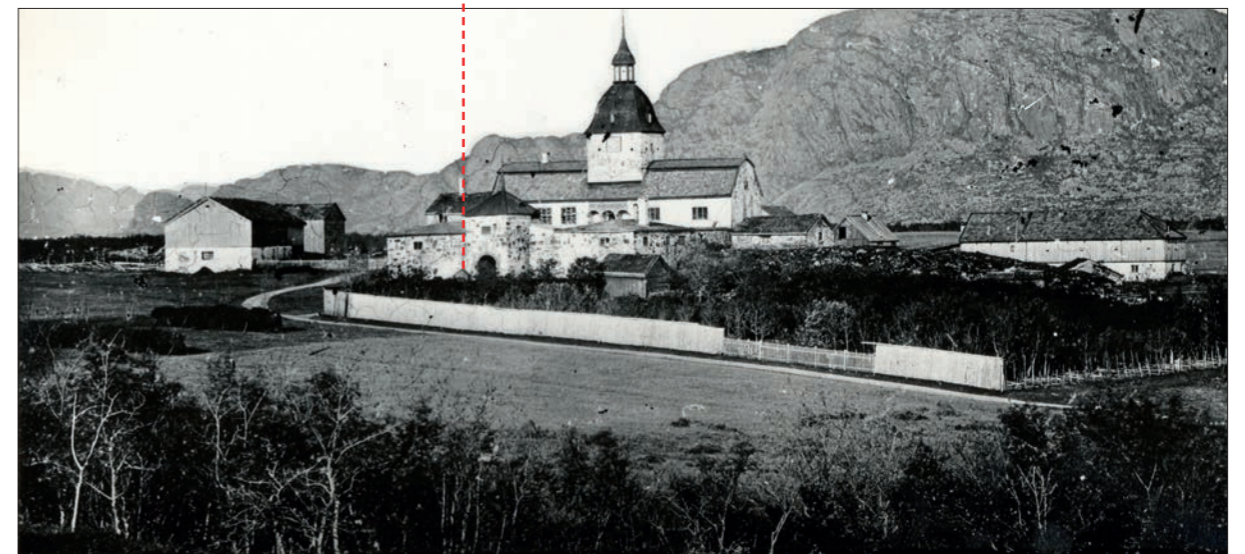

BRØNNHUSET

Figur 166

Figur 167. Foto ca. 1870. Det lille brønnhuset sees like til høyre for borgens inngang.

Figur 168. Foto ca. 1875. Det lille brønnhuset skimtes ved for borgens inngang bak vegetasjonen øverst i bagen.

BRØNNHUSET

Det vesle brønnhuset dukker opp første gang på et foto fra antatt 1870. Deretter ser man det på 1875-fotografiet samt på andre fotografier (figur 68 og 73). Tegningen til P. H. Holtermann (1853) viser ikke et slikt hus, altså ble det kanskje ikke oppført for senere. Flere kart viser også brønnhuset på sam-

me plassering. Blant annet viser Sejersted (1884), Ree og Wallem (1916) og Njøs (1963) brønnhuset på sine kart. Brønnhuset eksisterer også i dag med ny utforming som på bildet til venstre. Brønnen er gjenlåst og sikret.

REDSKAPSBOD

Allerede på de første prospektene fra første del av 1800-tallet, kan man skimte et lite hus nokså nærme borgens sørøstrehjørne. Huset fortsetter å dukke opp på prospekter (figur 54, 55, 56, 57, 58) frem til 1853- tegningen. Da er huset utelatt. Det første fotografiet som viser huset er fra omlag 1870 (figur 167 forrige side). På 1875-fotografiet (figur 168 forrige side) vises det tydeligst. Antakelig er dette det siste vi ser av huset. De neste fotografiene er tatt når trærne har blitt større. Likevel kan det skimtes igjen på et foto fra cirka 1900, men det virker da å ikke være det samme. Kanskje er det satt opp på samme sted, men i ny drakt.

Når det gjelder kartene, vises det verken på Sejersted (1884), Schnitler (1915). Ree & Wallem 1916 viser derimot et lite stiptet rektangel som ser ut til å

Figur 169. Utsnitt fra Ree & Wallem 1916. Det stiplede rektangelet stemmer godt overens med prospekter og fotografier. I denne sammenheng betyr stiplede linje nedre bus, ettersom det brukes for å vise bla. nedrevet grisehus lengre nord på kartet.

passe godt med prospekter og fotografier sine plasseringer (figur 169).

Som vi har sett ligger huset i nær tilknytning til både borgens og hagen. På de tidligste prospektene virker det å være tilknyttet et eldre hageanlegg ved knausene øst for borgens. Etter hvert mot siste del av 1800-tallet, ser det ut til å spille en rolle i parterrehagen. På 1875-fotografiet, dukker det opp hagerelaterte redskaper når bildet forstørres.

Huset har ingen vinduer i syd og er derfor lite trolig et orangeri. Den østre gavelen er kledd med tversgående bord, men langveggen er kledd med stående bord. Plasseringen tilsier at det antakelig er en redskapsbod.

Figur 170. Utsnitt fra foto ca. 1875 (figur 168 forrige side). Til venstre for huset skimtes en stige inntil treet. På husets østre side skimtes muligens hageredskaper. Ingen vinduer bekrefter at dette mest sannsynlig er en redskapsbod.

ANNET

DEKORASJONER

I Austrått's østre hage kjenner vi ikke til om det har vært ulike former for dekorasjoner, men det var vanlig i forbindelse med 1800-tallets landsskapsstil. Eksempler på fuglehus, skulpturer, minnesmerker også videre (Skard 1963, 94-98).

Den eneste såkalte dekorasjonen vi kjenner til er i denne sammenheng pyramiden, men den ligger ikke i dagens hage. Man kan allikevel ikke utelukke at også den østre hagen kan ha hatt dekorasjoner. Blant annet er det flere treskulpturer i forbindelse med borgens.

GARTNERE/OPPSYNSMENN

Det finnes også lite informasjon om gartnere ved Austrått, selvom dette var vanlig for overklassen. Derimot er det fra nyere tid en liste over oppsynsmenn som har jobbet ved anlegget. Man må anta at denne tittelen har vært knyttet til å løse vaktmesteroppgaver, og ikke bare gartnerrelaterte oppgaver. Deesuten nevner Andersen og Bratberg (2011, 398) at det ved folketellingen i 1865, under Anders

Gravroks tid skal ha vært en snekker og gartner tilknyttet eiendommen.

I Njøs sin hovedoppgave fra 1963, virker det som forfatteren befarer anlegget med oppsynsmann Nettet. Det lokale historielaget (Yrjar Heimbygds-lag) lister opp flere gårdsbestyrere.

Figur 171. Kan huset ha stått i dette området? Det er plass til et lite bus mellom buskene og borgens hjørne. Til høyre i bildet skimtes det eldre asketreet.

9. INTERPRETASJON

Denne interpretasjonen baserer seg på min tolkning av kildemateriale, samt feltarbeidet presentert i de foregående kapitlene. Et fellestrekk for kildene er at de er generelle og vage og dermed utfordrende å tolke. Kart har vært utydelige kopier og skriftlige kilder har vært lite konkrete når det kommer til hagen. Prospekter og fotografier er dessuten ofte tatt på avstand med ugunstige vinkler i forhold til å kunne se hagens komponenter tydelig. Derfor er det i denne interpretasjonen flere elementer som er usikre. Likevel mener jeg at hagens hovedtrekk og tendenser kan gjenspeiles nokså likt det som har vært. Hagearkeologiske undersøkelser vil siden kunne bekrefte eller avkrefte denne interpretasjonen.

I denne oppgaven har utgangspunktet for tilbakeføringsdiskusjonen og interpretasjonen blitt satt til 1808-1906. Som nevnt har dette å gjøre med Ove Bjelke Holtermann og Johannes Thomassen Heftyes eierperioder. Totalt er denne perioden 98 år, og det har helt sikkert skjedd endringer på disse årene. Oppgaven har vist at Holtermann sannsynligvis var knyttet til anleggelsen av parterrehagen, mens Heftye i større grad har påvirket leplantingen rundt. Likevel må man tro at også Heftye har preget parterrehagen. Sejersted 1884 viser dessuten at det var en mindre leplanning allerede på den tiden. Min interpretasjon blir derfor en sammenstilling av disse to periodene, men jeg viser en avgrensning av det jeg tror er Heftyes utvidelse av hagen.

Flere kart gir utgangspunktet for denne interpretasjonen. Av disse er Sejersted 1884 det eldste som sannsynligvis dokumenterer det nærmeste vi kom-

mer i forhold til Holtermanns utforming. Schnitler har senere utgitt en situasjonsplan og en delvis rekonstruksjon i 1915. Hans situasjonsplan virker å være tegnet raskt, og den ligner dessuten mye på Sejersteds kart. Tidligere studier har også vist at Schnitler ikke alltid besøkte stedene han tegnet (se s. 53). Hans delvise rekonstruksjon viser også en mye strammere hage enn Sejersted sin. Dette viser at han antakelig har gjort rask og fri tolkning. Derfor velger jeg å se bort kartet hans denne sammenhengen. En mer pålitelig kilde er Ree og Wallems 1916-kart, tegnet av arkitekt Ree. Kartet er også det mest detaljerte vi kjenner til og viser resultatet av Heftyes "hageaktiviteter" godt. Med bakgrunn i dette velger jeg å forholde meg til Sejersted og Ree & Wallem sine kart.

Felles for kartene er at hagen deles i to av en korsakse, og at hagens sentralakse deler den på langs. På Sejersted vises også en tverrakse som deler hagen ytterligere på tvers, like ovenfor korsaksen nærmere borgen. Den øverste delen blir dermed en tredje del.

På Sejersteds kart er øvre del nærmest borgen formet som en slags trekant. Ree & Wallem 1916 tegnet denne formen som et hjerte. Antakelig kan denne delen tolkes som prydhagen, da det var vanligst å ha denne nærmest husets inngang. I partiene rundt "hertet" ser det ut som Sejersted har tegnet ytterligere inndelinger, mens Ree og Wallem viser det som kan se ut som åpen plen med busker rundt. For enkelthetens skyld velger jeg å forenkle dette partiet til en trekant med runde kanter. Eventuelt flere inndelinger av prydhagen har jeg ikke nok belegg for å mene noe om. Dette må vurderes gjennom hagearkeologi senere.

I den midtre delen mellom prydhagen og korsaksen, viser Sejersted to åpne kvarterer med svake prikker i kantene som antakelig illustrerer en rammeplanning. Ree & Wallem skriver "Kjøkkenhave" på det ene. I det andre kvarteret mot nord ser det ut til å være buskbeplantning uten at man kan si det for sikkert. Med bakgrunn i at hagen antakelig var nyttehage, kan dette ha vært bærbusker.

Nedenfor korsaksen viser begge kartene rekkeplantninger med trær. Det er dette som er frukthagen, og artsregistreringer har vist at det var kirsebær. På Sejersteds sitt kart tolker jeg det som tre rekker i hvert kvarter, hvor hver rekke består av seks trær. I kantene virker det også her å være en rammeplanning. Ree og Wallem bekrefter dette på sitt kart og viser fire rekker med seks trær, men hvor to av dem er utgått.

Når det gjelder parterrets form (se s. 86), virker det å bue innover på midten på hver langside, samt på nedre kortsiden. Sejersted viser en strammere hage, men buen kan også skimtes svakt her. På Ree og Wallems kart er buen sterkere. Dette viser at Heftye kan ha omgjort parterrehagen i landskapsstilens retning. Også i dagens hage skimtes buen (figur 94). Jeg velger derfor å tegne en mellomting av de to buene som kan representere begge kartene.

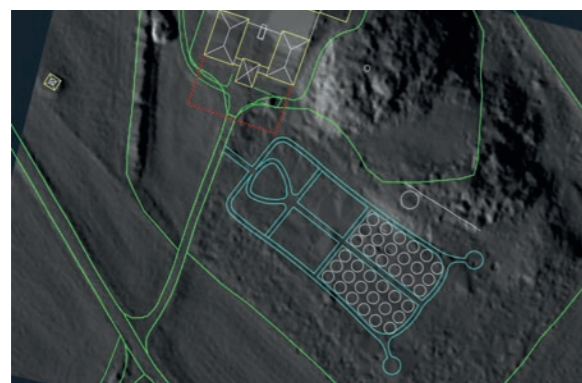
Nederst i parterre slutter gangveien i "noe" i hvert sitt hjørne. På Sejersteds kart slutter de i ingenting, men Ree og Wallem viser det jeg antar er et lysthus i det sørøstre hjørnet. I dag finnes det et syrinlysthus i hagen ved denne plasseringen. I det andre hjørnet

vises en plass med noe som kan se ut som benker. Sejersted viser dessuten en sirkel på den ene knausen, som senere bekreftes å være, eller ha vært et lysthus i følge Njøs (1963, 16).

I hagens nordre hjørne viser begge kartene et brønnhus. Flere fotografier viser det samme brønnhuset (se s.121). Ree og Wallem viser i tillegg et stiptet rektangel i nærheten som må antas å være et revet hus. Plasseringen av dette i tilknytning til parterrehagen, tilsier at det har vært en redskapsbod (se s. 122).

I visualiseringen (neste side) vises gamleveien som Heftye la om som en stiptet linje. Opprinnelig gikk den nærmere parterrehagen enn dagens situasjon. I dag ville den gått gjennom deler av leplantingen i sørvest. Knausene øst for borgen omfattes ikke av oppgavens fysiske avgrensning (figur 8). Likevel viser feltregistreringer (s. 94-95) at området muligens har hatt stier tilknyttet hagen. I interpretasjonen er dette illustrert med en pil. Det påpekes at man ikke vet nøyaktig hvor stien gikk. I sørøstlig avgrensning vises en stiptet pil mot sjøen fordi Ree & Wallem viser at hagens sentralakse fortsetter videre ut i landskapet. Dette vises ikke på Sejersted sitt kart. Som tidligere nevnt var det vanlig på 1800-tallet at man også benyttet landskapet utenfor hagen til rekreasjonsformål.

Figur (172, 173 og 174) viser overlay av ulike kartlag. Dette har hjulpet meg til å finne omtrentlig vinkel på hageanlegget. Denne vinkelen må dobbeltsjekkes med mer nøyaktige innmålinger senere.

Figur 172. Vinkelen passer bra i forhold til lidar-bilder.

Figur 173. Egne målinger ligner i formen på historiske kart.

Figur 174. Vinkelen passer bra i forhold til Sejersted 1884 og dagens flyfoto. Legg merke til gamleveiens plassering i leplantingen. Dette tyder på at leplantingen har utvidet seg kraftig. Antakelig gjør unøyaktigheter at veien går lengre inn i leplantingen i forhold til hva den opprinnelig gjorde.

INTERPRETASJONSPLAN
1808-1906

REDSKAPSHUS

FORBINDELSE TIL OMRÅDET UTENFOR

LYSTHUS

UTEPLASS

BRØNN

PRYDHAGE

BÆRBUSKER

ØVRE AKSE

KORSakse

FRUKTHAGE

SENTRALakse

GRØNNSAKHAGE

FRUKTHAGE

LEPLANTING UTVIDELSE
JOHANNES HEFTYE
TILFELDIG BEPLANTNING

FORBINDELSE TIL OMRÅDET UTENFOR

REKTEANGELET
FRA SEJERSTED
1884

SYRINLYSTHUS

LEPLANTING UTVIDELSE
REKKEPLANTINGER
JOHANNES HEFTYE

GAMMEL VEI

Indikerer en mulig beplantning som frembever korsaksen (figur 96).

Rød strek indikerer inngjerding slik jeg tolker den på 1907-fotografiet (figur 64), året etter Heftyes død. Tidligere på 1875-fotografiet (figur 63), gikk inngjerdingen mellom parterret og gamleveien. På antatt foto fra mellomkrigstiden (figur 71), gikk det også et gjerde mellom knausen og bagen, men det er usikkert om dette var der innenfor denne interpretasjonens historiske avgrensning.

1:500 (A3)

Figur 175. Interpretasjonsplan. Se også figur 79.

12

11

10

9

8

10. AVSLUTNING

BEVARING

Denne oppgaven har stilt spørsmål om hvilken tilbakeføringsperiode som kan være aktuell for Austråtts østre hage. Gjennomgang av historisk kildemateriell har vist at 1800-tallet sannsynligvis er riktig oppføringstidsperiode for hagen. Mer konkret har man sett at Ove Bjelke Holtermann antakelig anla hagen som nyttehage i første halvdel av 1800-tallet. Deretter skal Johannes Thomassen Heftye ha preget hagens utvikling mot slutten av 1800-tallet. Altså er det nærliggende å tro at hagens storhetstid var på 1800-tallet, ettersom flere kilder bekrefter forfall i de senere år. Et levende bevis på dette er også dagens hage. Kilder viser at en hage fra før 1800-tallet mest sannsynlig var tilknyttet knausene øst for borgen. Man kan selvsagt stille spørsmål om hvorfor man valgte å anlegge en hage på en plass med utfordrende terreng, uten at man kan gi noen gode svar på dette. En teori kan være

POLITISKE FØRINGER

I dag er hagen en del av Austråtlunden landskapsvernområde. I dette ligger det at man ønsker å "... verne et rikt plante- og dyreliv i et område med sterke og verdifulle kulturbeskyttede tradisjoner. Videre vil en bevare borgområdet som parklandskap med tilgrensende jordbruksarealer." (Lovdata 2013). Altså finnes det interesse for å bevare det som er. Hagen omfattes også av en hensynssone og bevaringssone definert av Sør-Trøndelag fylkeskommune og Riksantikvaren (Sør-Trøndelag fylkeskommune 2017, 3).

I Ørland kommunes samfunnsdel står det at Ørland kultursenter skal være kommunens redskap

TILBAKEFØRINGSMETODE

Spørsmålet videre er hvordan man tilbakefører hagen til det aktuelle tidspunktet. I 1981 møttes ICOS-MOS-IFLAs internasjonale komité og utarbeidet et charter for bevaring av historiske hager. Charteret må i dag sees på som en viktig internasjonal retningslinje som ivaretar historiske hager som et levende minnesmerke. En historisk hage defineres

at hagen var tilknyttet ladegården nord for borgen i større grad enn borgen, flere kart viser noe som kan se ut som stier mellom hagen og gården.

Det antatt tidligere 1600-talls anlegget ser heller ikke ut til å berøre den østre hagens beliggenhet i særlig grad. Her er kildene langt mere vage, og man må stort sett støtte seg til prospekter farget av kunstneres fremstillingsmåter. Alléene er i denne forbindelse det sterkeste hageelementet fra denne tiden, men ingen av dem ser ut til å ha vært i konflikt med den østre hagen. I stedet ser den sørøstre alléen ut til å legge ramme for hagen. Spørsmålet blir da om ridebanen kan ha ligget på den østre hagens grunn. Per dags dato er dette vanskelig å besvare, og flere fysiske undersøkelser i hagen må til.

for blant annet kulturutvikling (Ørland kommune 2013, 10). For tiden jobber Ørland kultursenter med restaurering av herregårdslandskapets "... parkmessige utforming på 16- og 1700-tallet. Med dette skal ØKS utvikle et nytt system av unike friområder for befolkningen." (Ørland kommune 2013, 10). Det er også etablert en kultursti i forbindelse med Austråtlunden lengre vest hvor man kan lære om natur- og kulturminner. Formålet er å gi befolkningen en bedre opplevelse av kulturlandskapet (Sør-Trøndelag fylkeskommune 2006, 13). En tilbakeføring av Austråtts østre hage vil i den sammenheng absolutt styrke dette.

etter dette charteret i artikkel 1: "*A historic garden is an architectural and horticultural composition of interest to the public from the historical or artistic point of view. As such, it is to be considered as a monument.*" (Vedlegg).

Austråtts østre hage oppfyller dette i liten grad. I dag vil man som besøkende oppleve et parklignende

de landskap hvor hagens opprinnelige arkitektoniske uttrykk for lengst er hvasket ut. Hagen har heller ingen historisk funksjon som nyttehage. I bestefall vil den fungere som et område for rekreasjon. Dette medfører at dens historiske karakter i liten grad er tilstedeværende. Derfor vil den heller ikke være av historisk interesse for publikum, slik Austråttborgen i større grad er. Videre vil det være aktuelt å diskutere bevaringsbegreper som restaurering og rekonstruksjon.

Riksantikvaren definerer restaurering i sitt informasjonsskriv om gamle hager som: "... å sette den i stand slik den var tidligere, når dette stadiet fortsatt lar seg identifisere." (Riksantikvaren 2002). På deres hjemmeside defineres restaurering generelt som å "... helt eller delvis tilbakeføre en ... gjenstand til en tidligere tilstand ... Det kan være slik det var da det ble laget eller oppført, slik det var på et senere tidspunkt eller en kombinasjon av ulike stadier." (Riksantikvaren).

En rekonstruksjon til et tidligere stadium vil være naturlig dersom rester etter hagen ikke lengre er synlig. Man er da avhengig av tilstrekkelig dokumentasjon (Riksantikvaren 2002). En rekonstruksjon skal nemlig fremstå tilnærmet identisk med originalen, og det stilles strenge krav til historisk nøyaktighet. I dette tilfelle bruker man hovedsakelig nytt materiale til å bygge en kopi av hagen, men autentisk materiale fra samme stadiet kan selvsagt inkluderes (Aarskog 1997, 25).

Når det gjelder Austråtts østre hage, kan vi for enkelthetsens skyld dele den opp i to fysiske deler innenfor den historiske avgrensningen (1808-1906). Dette beror på hageeierens betydning for hagens utvikling. Kort sagt kan vi si at Ove Bjelke Holtermann sannsynligvis anla parterrehagen som helhet. Slik sett er hagens intensjon og grunnprinsipper antakelig hans verk. Senere må Johannes Thomassen Heftye ha bygget videre på dette, men hans bidrag til hagen må i hovedsak ha vært leplantingen rundt. I det følgende vil bevaringsprinsipper for de to ulike delene drøftes separat, da de oppfattes ulikt i forhold til bevaringsprinsippene.

Til en hvis grad eksisterer Holtermanns parterrehage fortsatt i dag. Det vil si at den ikke oppfattes med tydelig og presise avgrensninger, men at vegetasjonen rundt gjør hoveddrammen fattbar. Dessu-

ten viser også sammenstilling av historiske kart og lidar-undersøkelser at dagens omriss stemmer ganske godt med det som var. Som denne oppgaven har vist, har parterret også flere fysiske holdepunkter med historisk forankring. Det kan for eksempel nevnes det gamle kirsebærtreet ved sentralaksen, og de store trærne som antakelig var plantet langsmed korsaksen. Dessuten viser rekonstruksjon av syrinlysthuset i sørøst å stemme godt med historiske kart. Likevel mangler parterret vesentlig elementer som synlige gangveier, materialbruk også videre. Derfor er det for få rester til at man kan gjennomføre restaurering til en tidligere tilstand.

Når det gjelder en rekonstruksjon av parterrehagen, vil dette være vanskelig fordi det ennå ikke er gjennomført hagearkeologiske undersøkelser. Slike undersøkelser vil også kunne vise om det fantes et tidligere anlegg fra 1700- eller 1600-tallet. Hvis man i denne prosessen avdekker bedre informasjon om opprinnelig utseende, kan parterret på sikt rekonstrueres. En eventuell rekonstruksjon må innebære en grundig vurdering av fagpersoner med ekspertise på området, i tråd med Firenze charterets artikkel 15 (Vedlegg). Om man ikke finner nødvendig informasjon vil det bli vanskelig å forsvare en rekonstruert hage som historisk. Firenze charteret artikkel 17 sier følgende: "*Where a garden has completely disappeared or there exists no more than conjectural evidence of its successive stages a reconstruction could not be considered a historic garden.*" (Vedlegg). Likevel kan man velge å gjøre en gjenskaping basert på kildene man har, samt andre referanseanlegg i nærheten. En slik gjenskaping vil da ikke kunne gi hagen betegnelsen historisk, men den kan fortsatt formidle hagekunst-historie og samtidig løfte området rundt borgen estetisk sett.

Når det kommer til kvarterenes utforming og utstrekning, kan mulige utgravninger avdekke korrekt plassering. Man vet ut fra kart og vanlig praksis på 1800-tallet at prydhagen lå nærmest borgen. Deretter fulgte antakelig busk- og grønnsakhagen. Lengst vekk lå sannsynligvis frukthagen. Derimot er det vanskelig å si noe eksakt om utforming og arter som har vært i selve kvarterene. Dermed må man se på referanseanlegg fra samme tid og landsdel slik Firenze charteret antyder i artikkel 12 (Vedlegg). En tilbakeføring her vil dermed bli en fri tolkning slik man tror det var.

Store deler av dagens leplanting rundt parterrehagen, fremstår i dag mest sannsynlig som autentisk med Heftyes leplanting fra 1800-tallet. Unntaket er Tørud og Nilssens restaurering fra 1990-tallet i sørvest. Her vil det altså være mulig å restaurere

ANBEFALNING

Her følger en anbefaling for den østre hagen. Det tas forbehold om at fremtidige hagearkeologiske utgravninger kan avdekke ukjent kunnskap som igjen kan føre til at anbefalingen bør endres.

Det er ønskelig å tilbakeføre hagen i størst grad til dens opprinnelige form og funksjon slik den kan ha fremstått under Ove Bjelke Holtermanns periode (1808-1856). Den opprinnelige hagen må anses som mest verdifull ut i fra et historisk perspektiv. Dette vil i størst grad omfatte parterrehagen. Hagen bør rekonstrueres dersom man finner nok informasjon gjennom hagearkeologiske undersøkelser enn det som her er presentert. Om dette ikke lar seg gjøre, vil en gjenskaping fortsatt tilføre stor verdi til herregårdslandskapet, men hagen vil da ikke kunne regnes som historisk.

Allikevel vil leplantingene fra Johannes Thomassen Heftyes tid ansees som verdifull ut i fra et økologisk perspektiv, men også fordi forekomsten av et formalt anlegg i kombinasjon med landskapsstil er tidstypisk fra denne tiden. Hvis man slavisk skulle tilbakeført hagen til kun Ove Bjelke Holtermanns tid, måtte det medført å hugge mange eldre og verdifulle trær i hagens leplanting. Derfor bør denne beholdes, men en uttynning i plantingene ansees som nødvendig sett fra et skjøtselsperspektiv. I følge firenze charterets artikkel 14 bør en historisk hage bevares i passende miljø for å ikke sette den økologiske balansen i fare: *“The historic garden must be preserved in appropriate surroundings. Any alteration to the physical environment which will endanger the ecological equilibrium must be prohibited.”* (Vedlegg).

I sørvestre leplanting vil det være aktuelt å fjerne flere mindre selvsådde trær, men også trær lengst vekk fra parterret ettersom disse ansees som planter fra et senere stadium. En opprydning i denne leplantingen vil også gjøre parterrehagen mer synlig fra veien, og videre bidra til en bedre visuell kontakt med landskapet utenfor. En reduksjon i leplantingen vil i tillegg gi bedre solforhold for parterreha-

gnehovedtrekkene. Når det er sagt, viser ikke historiske kart trærnes konkrete plassering. Derfor må deler av restaureringen bero på fri tolkning eller gjenskaping.

gens vekster. Det bør også anlegges et forseggjort stakittgjerde for estetiske og funksjonelle hensynskyld.

Når det gjelder leplantingen i sørøst, bør den også til en viss grad tynnes for enklere skjøtsel. Sejersteds 1884-kart samt 1859/60-kartet har vist at det var trær i dette området, men i langt mindre grad enn i dag. Dessuten er “rektangelet” fra Sejersteds kart (figur 133 og 139) muligens fra et tidligere anlegg. Dette punktet bør foreløpig ikke berøres for nødvendige undersøkelser foreligger. Leplantingene vil alt i alt kunne fungere som en spennende kontrast til parterrehagen, og slik sett illustrere flere stadier i hagen. Dette kan også bidra til økt læringsverdi for besøkende.

På sikt vil videre kartelegging av et større og eldre 1600-talls anlegg tilføre den østre hagen historisk kontekst og forankring i landskapet. Kombinasjonen av 1600-talls hagen og 1800-talls hagen vil gi en bredere hagekunsthistorisk formidling. Sammen kan de være identitetsskapende og læringsfremmende for lokalbefolkningen og besøkende.

En fremtidig østre hage må være mulig å holde i stand. Derfor må en tilbakeføring innebære en helhetlig og langsiktig plan der tydelige skjøtselsplaner er godt innarbeidet. Slike planer bør involvere et tverrfaglig samarbeid mellom ansvarlig myndighet og spesialister (Firenze charterets artikkel 23) på det “grønne” som for eksempel botanikere, plantevitere, arborister, gartnere, anleggsgartnere og landskapsingeniører. Hvis det ikke er midler til å skjøtte et fremtidig anlegg, bør man heller ikke tilbakeføre det, fordi regelmessig skjøtsel av en historisk hage har stor betydning. Firenze charteret artikkel 11: *“Continuous maintenance of historic gardens is of paramount importance. Since the principal material is vegetal, the preservation of the garden in an unchanged condition requires both prompt replacements when required and a long-term programme of periodic renewal (clear felling and replanting with mature specimens).”* (Vedlegg). Poenget er her å

beholde en uendret tilstand på hagen i forhold til hva som ansees som det opprinnelige. Et rimeligere alternativ vil i dette tilfelle være gjenskaping da det ikke stilles like stor grad til historisk nøyaktighet, som igjen innebærer mindre utskifting av planter også videre. En vurdering mellom rekonstruksjon og gjenskaping må diskuteres i forhold til kommunens mål og intensjoner sammen med eksperter på området (Firenze charterets artikkel 15). På Stend hovedgård i Fana ble gjenskaping valgt fordi kilde-materialet ikke kunne gi godt nok belegg for rekonstruksjon (Dietze et. Al. 2017a).

Oppsummert kan man si at de to tilbakeførings-tidspunktene som her har blitt anbefalt, gjøres for å formidle et større bilde av hagens historie. Dette innebærer en delvis restaurering og fornying av Heftyes leplanting, samt en rekonstruksjon av Holtermanns parterrehage. Dersom en rekonstruksjon blir vanskelig på grunn av manglende dokumentasjon, vil en gjenskaping fortsatt tilføre stor verdi i komposisjon med borgen og det omkringliggende landskapet.

VISUALISERING AV FREMTIDEN I HISTORISK KONTEKST

De følgende illustrasjonene viser utkast og muligheter til hvordan en fremtidig hage kan bli med en eventuell tilbakeføring. Illustrasjonene er ment som stemningsskapende og illustrerer ikke den historiske situasjonen korrekt. Arbeidet må på ingen måte forstås som et ferdig resultat. Målet er at de kan gi inspirasjon i videre arbeid.

Konteksten rundt hagen er i all enkelthet fremstilt på bakgrunn av Sejersted 1884. Legg merke til at gårdsbygningene står nærmere i forhold til dagens situasjon. Veisituasjonen er også opprinnelig. Alléene som vises på Lysholms og Holtermanns tegninger (figur 56 og 59) er inkludert. Disse skal ha bli hogget av Gravrok på 1860-tallet (Bruun 2007, 45).

Figur 177. Viser anlegget fra nord.

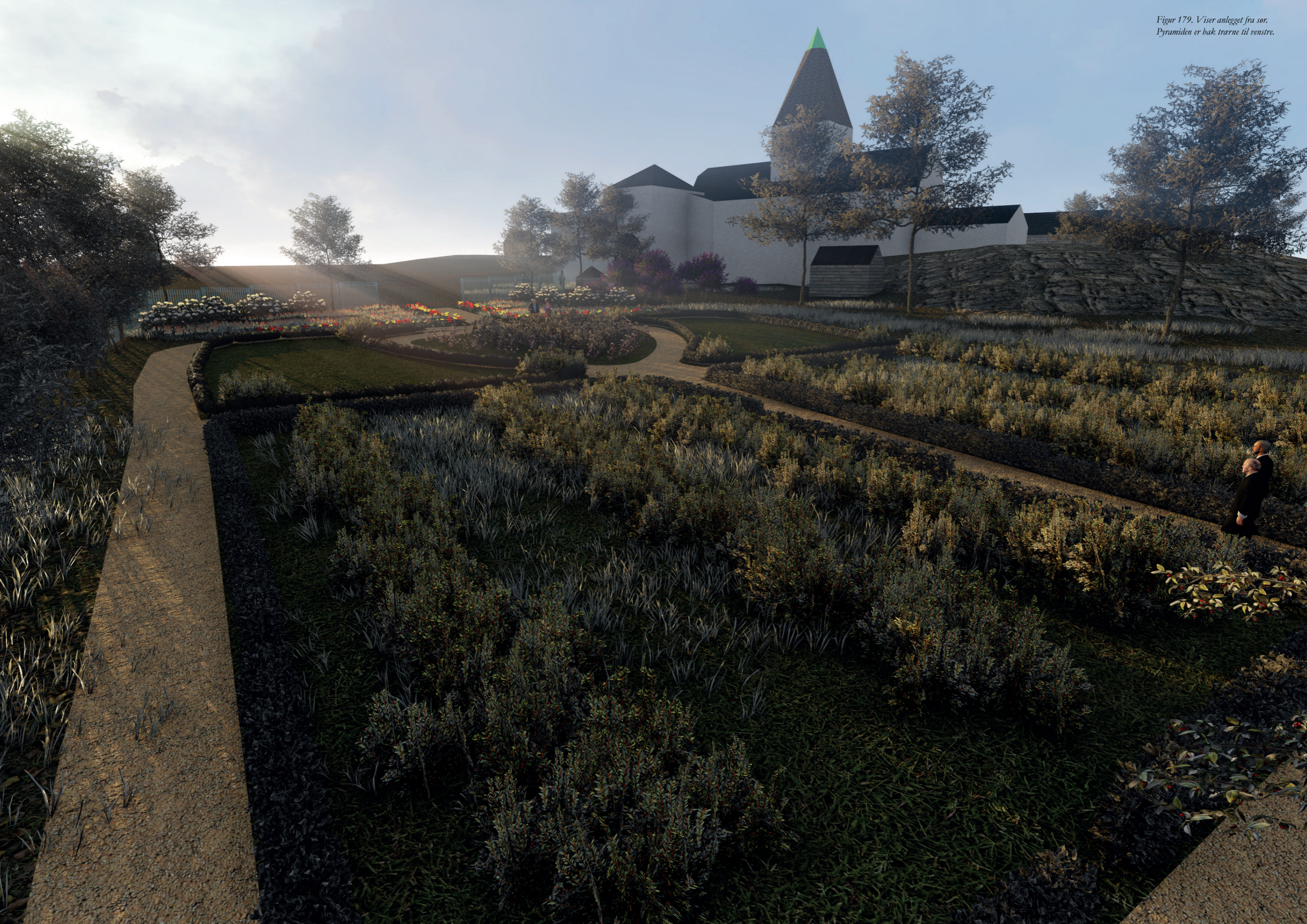

Figur 178. Viser prydbagen, grønsakbagen og fruktbagen.

Figur 179. Viser anlegget fra sør.
Pyramiden er bak trærne til venstre.

OPPSUMMERING

Denne oppgaven har undersøkt hvilken tidsperiode som kan være aktuelt for en eventuell fremtidig tilbakeføring av Austråtts østre hage. Gjennomgang av kildematerialet fra 1800-tallet viste at hagen sannsynligvis ble anlagt på starten av 1800-tallet av Ove Bjelke Holtermann. Tidens sosiale forhold styrker denne antakelsen. Det finnes per i dag ikke kildegrunnlag for å fastslå et eventuelt tidligere hageanlegg, men det er nærliggende å tro at Holtermann bygget videre på "noe" han fant i landskapet. Det kan for eksempel ha vært rester etter et tidligere 1600- eller 1700-talls anlegg.

Senere på 1800-tallet bygget Heftye videre på hagen og hadde antakelig stor innflytelse på leplantingen vi opplever i dag. Det kan også tenkes at han med sine romantiske holdninger bidro til å "myke" opp gangveier i parterret ytterligere. Gjennom 1800-tallet må man derfor tro at parterrehagen gradvis utviklet seg til et mer organisk formspråk i forhold til det opprinnelige.

Gjennom en visuell interpretasjonsplan har det blitt forsøkt å vise min personlige tolkning av hvordan anlegget kan ha sett ut basert på kildearbeid og feltarbeid. Videre har det blitt presentert illustrasjonsutkast til hvordan en fremtidig hage kan bli seende ut. Disse skissene illustrerer kun en mulighet, og må ikke forveksles med et ferdig resultat.

Videre ble det diskutert ulike tilnæringsmåter for tilbakeføring ved hjelp av bevaringsprinsippene rekonstruksjon, gjenskaping og restaurering. Det vil kanskje være mulig å rekonstruere parterrehagen

hvis videre undersøkelser avdekker flere konkrete bevis. Likevel må man innse at en gjenskaping antakelig er mer trolig. Særlig gjelder dette for kvarterene hvor man ikke har noe kunnskap om deres innhold. Når det gjelder leplantingen rundt, er det mest sannsynlig flere rester etter Heftyes planter. Denne plantingen kan derfor til en viss grad restaureres, men opprinnelig plantemønstre er vanskelig å si noe om, og må derfor delvis baseres på fri tolkning.

Ettersom kildene viste at hagen i Holtermanns og Heftyes periode (1808-1906) fremstod mer eller mindre i sin helhetlige form, og sannsynligvis var representativ for Holtermanns intensjon og grunntanke, ansees det som en riktig periode for tilbakeføring. I forkant av en slik tilbakeføring må hagearkologiske undersøkelser ligge til grunn. Disse kan bekrefte eller avkrefte forutsetninger for resultatet i denne oppgaven. Etter videre undersøkelser må en tverrfaglig gruppe sammensatt av eksperter vurdere funnene grundig før man eventuelt velger å lage en endelig plan for tilbakeføring. Man må også være åpen for at slike undersøkelser kan avdekke tidligere hagelag i den østre hage enn det som har fremgått i denne oppgaven. I et slikt tilfelle må nye vurderinger gjøres.

Avslutningsvis har denne oppgaven funnet spor i dagens hage og gitt et bedre grunnlag for hagearkologiske undersøkelser sommeren 2017. Disse undersøkelsene vil kunne være starten på at hagen vinner sin plass tilbake i landskapet som et identitetsskapende kultur- og naturminne.

11. KILDER

LITTERATUR

- Aarskog, K. (1997). *Hagearkeologi - et redskap for restaurering av historiske hageanlegg*. Masteroppgave. Ås: Norges Landbruks- og høgskole.
- Andersen, H. & Terje, B. (2011). *Austrått: en norsk herregårds historie*. Trondheim: Pirforlaget AS.
- Balvoll, G. & Gunnar, W. (1994). *Horticultura: Norske hagebok fra 1694 av Christian Gartner*. Otta: Landbruksforlaget.
- Bruun, M. (1987). *Hagekunstens historie*. Kompendium. Norges Landbruks- og høgskole. Institutt for landskaparkitektur. Ås: Landbruksbokhandelen.
- Bruun, M. & Mette, E. (1992). Hagekunstens historie i Norge. *Byggekunst*, 6: 346-373.
- Bruun, M. (2007). *Norske hager gjennom tusen år*. Oslo: Andresen & Butenschøn.
- Coldevin, A. (1950). *Norske storgårder*. 2. utgave. Oslo: Aschehoug.
- Daae, L. (1887) "Italieneren Francesco Negris reise i Norge 1664-1665". *Historisk tidsskrift*: 94.
- Dietze-Schirdewahn, A. (2007). *Garden art and the bourgeoisie 1750-1850: social, political and economic aspects of garden art in the south of Norway with a focus on plant import*. Doktorgradsavhandling. Ås: Universitetet for Miljø- og biovitenskap.
- Dietze-Schirdewahn, A. (2008). *Demonstrativt konsum i hageanlegg for Christianias handelspatrisiat mellom 1750 og 1850*. I: Collett, John P. & Bård, F. (red.) *Christianias Handelspatrisiat: En elite i 1700-tallets Norge*. Oslo: Andresen & Butenschøn. s. 164-177.
- Dietze-Schirdewahn, A., Bjørn A. F. & Anne K. I. (2017a). På jakt etter fortiden. *Arkitektur N*, 2017, 1: 36-45.
- Dietze-Schirdewahn, A. (2017b). Herregårdslandskapet på Austrått: En studie av de eldste hagelagene fra 1650 til 1780. *Upublisert Manuskript*. (Publiseres antakelig i siste utgave av *Kunst og Kultur* 2017).
- Fredriksen, Bjørn A. (2014). Feltnotat fra Austrått. (upublisert).
- Fredriksen, Bjørn A. (2012). *Realiseringen av folkeparken på Bygdø kongsgård: en studie i 1800-tallets landskapskunst*. Doktorgradsavhandling. Ås: Universitetet for Miljø- og biovitenskap.
- Essen, M. von. (1997). *Hager til lyst og nytte: hagekunsten gjennom tusen år*. Oslo: Schibsted.
- Essen, M. von. (1999). Våre levende kulturminner: På høy tid å verne. *Fortidsvern*, 1: 2-3.
- Fossbakk, K. (2011). *Krohn's hage på Stend 1771 - 1834*. Masteroppgave. Ås: Universitetet for miljø- og biovitenskap.
- Hansson, M & Björn, H. (2013). *Lökar & Knölar*. Stockholm: Norstedts.
- Holtermann, O. (1901). *Østeraat: Gaardens Historie og dens Eiendomme fra det 11te Aarhundredes Begyndelse til vore Tider*. Trondheim: Adresseavisens Bogtrykkeri.

Holtermann, O (1902). *Slægtsbog for Familien Holtermann*. Trondheim: Aktietrykkeriet i Trondheim.

Nilssen, T. & Tørrud (ukjent fornavn). (1993). *Hagen ved Austråttborgen*. (Upublisert rapport. Hentet fra ILPs prosjektarkiv).

Njøs, E. (1963). *Østråt: Gården-Slottet-Hagen*. Første og andre bind. Hovedoppgave. Ås: Norges Landbruks- og høgskole.

Nøvik, P. (1901). *Samlinger til havebrugets historie i Norge*. Første bind. Christiania: Havedyrkingens venner.

Ree, Lorentz H. & Fredrik, B. W. (1916). *Østraat: opmaalinger, tegninger og bygningsbeskrivelse samt en utsigt over Østraats historie*. 2. utgave. Trondheim: F. Bruns boghandels forlag.

Schnitler, Carl W. (1915). *Norske haver i gammel tid*. Kristiania: Norsk Folkemuseum.

Schnitler, Carl W. (1916). *Norske Haver i gammel og ny tid*. Kristiania: Centraltrykkeriet.

Schøning, G (1968). *Tegninger samlet eller utført av Gerhard Schøning i forbindelse med hans reiser i 1770-årene og hans arbeider med norsk historie og topografi*. Oslo: Foreningen til norske fortidsminnesmerkers bevaring.

Schøning, G. (1979). *Reise som gjennem en Deel af Norge: i de Aar 1773, 1774, 1775 paa Hans Majestets Kongens Bekostning er gjort og beskrevet*. Første utgave. Trondheim: Tapir.

Skard, T. (1963). *Hagebruk og gartneri i Norge: en historisk undersøkelse fram til omkring 1950*. Oslo: Universitetsforlaget.

Karlsvik, T. & Ingeborg, S. (2014). *HAGEN PÅ AUSTRÅTT: Kilder, elementer og mulig utstrekning i periodene Ove Bjelke og Johannes Heftye*. (Upublisert studentoppgave. Hentet fra ILPs prosjektarkiv).

INTERNETT

Forskningsrådet, From Fragmented to Integrated Landscape Management. Values of Green Cultural Heritage and implications for future policies and practises. Tilgjengelig fra: <https://www.forskningsradet.no/prosjektbanken/#!/project/243724/no> (Lest: 06.04.17).

Fylkesmannen i Sør-Trøndelag 2006, Oppfølging av særlig verdifulle kulturlandskap i Sør-Trøndelag, Rapport: Ørland Kommune. Tilgjengelig fra: <https://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMST/Landbruk%20og%20mat/Milj%C3%B8tiltak/Kulturlandskap%20i%20S%C3%B8r-Tr%C3%B8ndelag/%C3%98rlandRapp.pdf> (Lest: 28.03.17).

Lovdata 2013, Forskrift om vern for Austråttlunden landskapsvernområde, Ørland kommune, Sør-Trøndelag. Tilgjengelig fra: <https://lovdata.no/dokument/MV/forskrift/1975-12-19-29> (Lest: 05.05.17).

Riksantikvaren, Ordforklaringer. Tilgjengelig fra: <http://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Ordforklaringer-og-ordlister/Ordforklaringer-bokmaal> (Lest: 20.02.17).

Riksantikvaren 2016, Gamle hager: Undersøkelse og restaurering. Tilgjengelig fra: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/175284/5/Infoark_222_2016_2.pdf (Lest: 22.04.17).

Store Norske Leksikon 2009, Borg. Tilgjengelig fra: https://snl.no/borg_-_bygningstype (Lest: 10.04.17).

Store Norske Leksikon 2009, Setegård. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/seteg%C3%A5rd> (Lest: 10.04.17).

Store Norske Leksikon 2009, Slott. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/slott> (Lest: 10.04.17).

Store Norske Leksikon 2010, Kansler. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/kansler> (Lest: 16.04.17).

Store Norske Leksikon 2016, Nasjonalromantikk. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/nasjonalromantikk> (Lest: 10.04.17).

Store Norske Leksikon 2017, Lendmann. Tilgjengelig fra: <https://snl.no/lendmann> (Lest: 18.04.17).

Sør-Trøndelag fylkeskommune 2017, Påklaging av Ørland kommunes vedtak om fradeling av boligtomt 82/76 og 82/71. Tilgjengelig fra: <http://84.49.104.166/eInnsyn/registryentry/ShowDocument?registry-EntryId=274916&documentId=427011> (Lest: 09.05.17).

Yrjar Heimbygdslag, Anders Eliassen Gravraak. Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/slekt/s_001_a_gravraak.htm (Lest: 31.03.17).

Yrjar Heimbygdslag, Familien Anna Elisabeth Plate Throne og Ove Bjelke Holtermann. Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/slekt/s_001_ove_b_holtermann.htm (Lest: 31.03.17).

Yrjar Heimbygdslag, Familien Anne Gurine Halvorsdatter Sandfærhus og Ole Sivertsen Rise. Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/slekt/s_001_o_s_rise.htm (Lest: 15.03.17).

Yrjar Heimbygdslag, Gården Austrått, under matrikelgården Austrått. G.nr. 82/1. (Gårdsbestyrere og oppsynsmenn). Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/bebyggelse/82_austratt/starten_austratt.htm (Lest: 16.03.17).

Wikipedia 2015, Angrepet på Københavns red. Tilgjengelig fra: https://no.wikipedia.org/wiki/Angrepet_p%C3%A5_K%C3%B8benhavns_red (Lest: 21.04.17).

Ørland kommune 2013, Strategisk utvikling av Ørland: Forslag til kommuneplanens samfunnsdel 2013-2026. Tilgjengelig fra: <https://www.orland.kommune.no/Handlers/fh.ashx?MIId=49&FilId=322> (Lest: 20.04.17).

INFORMANTER

Annegreth Dietze-Schirdewahn
Hovedveileder for masteroppgaven

Bjørn Anders Fredriksen
*Seksjonssjef ved eiendomsavdelingen
ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet*

Daniel Johansen
Fagleder historie ved Ørland Kultursenter

Knut Harald Stomsvik
*Seniorrådgiver/ arkeolog i Sør-Trøndelag fylkeskommune
(Bidratt med Lidar-data)*

FIGURLISTE

Figur 0	Egen illustrasjon
Figur 1	Egen illustrasjon
Figur 2	Egen illustrasjon
Figur 3	Eget foto
Figur 4	Eget foto
Figur 5	Eget foto
Figur 6	Eget foto
Figur 7	Eget foto
Figur 8	Egen illustrasjon basert på ortofoto fra 09.06.12. (norgebilder.no).
Figur 9	Egen illustrasjon
Figur 10	Eget foto
Figur 11	Hentet fra (Balvoll & Weisæth 1994, 19).
Figur 12	Hentet fra (Ree & Wallem 1916, 34).
Figur 13	Hentet fra (Ree & Wallem 1916, 35).
Figur 14	Eget foto
Figur 15	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 46).
Figur 16	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 147).
Figur 17	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 208).
Figur 18	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 335).
Figur 19	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 338).
Figur 20	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 363).
Figur 21	Tilgjengelig fra Wikipedia. Tilgjengelig fra: https://no.wikipedia.org/wiki/Norges_riksv%C3%A5pen#/media/File:Coat_of_arms_of_Norway.svg (24.03.17).
Figur 22	Hentet fra Ørland kommune. Webinnsyn. Tilgjengelig fra: https://www.orland.kommune.no/tjenester/bygge-og-bo/kart/ (22.04.17)
Figur 23	Illustrasjon av Helle Blindheim Strandhagen (upublisert).
Figur 24	Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 201).
Figur 25	Prospekt fra Vitenskapsselskapets samlinger, gjengitt i (Njøs 1963, bind 2).

- Figur 26 Tegning av Magne Bruun. Scan fra (Bruun & Eggen 1992, 361).
- Figur 27 Illustrasjon av Helle Blindheim Strandhagen (upublisert).
- Figur 28 Hentet fra (Schøning 1968, 31).
- Figur 29 Hentet fra (Karlsvik & Skålnes 2014). Studentoppgave ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (upublisert).
- Figur 30 Hentet fra (Karlsvik & Skålnes 2014). Studentoppgave ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (upublisert). Bearbeidet av forfatter.
- Figur 31 Hentet fra (Karlsvik & Skålnes 2014). Studentoppgave ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (upublisert).
- Figur 32 Hentet fra (Ree & Wallem 1916, 3).
- Figur 33 Eget foto
- Figur 34 Tegnet av Politimester H. Lysholm, gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 342).
- Figur 35 Eget foto
- Figur 36 Hentet fra (Schøning 1968, 30).
- Figur 37 Eget foto
- Figur 38 Institutt for Dendrologi og Planteskoldrift v/Reisæter 1958. Gjengitt (Njøs 1963, bind 2)
- Figur 39 Ukjent opprinnelse. Digital kopi av Sejersted 1884 fra ILPs digitale prosjektarkiv.
- Figur 40 Hentet fra (Schnitler 1915).
- Figur 41 Hentet fra (Ree & Wallem 1916, 28). Lysjustering av forfatter
- Figur 42 Ukjent opphav. Kopi av foto av kart fra tilsynskomiteen for Austråttborgen. ILPs prosjektarkiv
- Figur 43 Se figur 39
- Figur 44 Se figur 39
- Figur 45 Se figur 40
- Figur 46 Se figur 40
- Figur 47 Se figur 41
- Figur 48 Se figur 41
- Figur 49 Tegnet av Erling Njøs i 1963 (Scannet versjon). Vedlegg til Hovedoppgave ved Norges Landbrukshøgskole.
- Figur 50 Tegnet av Erling Njøs i 1963 (Scannet versjon). Vedlegg til Hovedoppgave ved Norges Landbrukshøgskole.
- Figur 51 Digitalisering av figur 50 (Karlsvik & Skålnes 2014). Studentoppgave ved Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (upublisert).
- Figur 52 Hentet fra rapport (Tørud og Nilssen 1993), ILPs prosjektarkiv, basert på (Ree & Wallem 1916).
- Figur 53 Ukjent opphav. Gjengitt (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 54 Se figur 25
- Figur 55 Ukjent opphav. Gjengitt (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 56 Se figur 34
- Figur 57 Akvarell av J. Aas.. Gjengitt (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 58 Foto av akvarell. Ukjent opphav. Gjengitt (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 59 Tegning av Peter Høier Holtermann i 1853. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 60 Litografi av Christian Tønsberg etter tegning av Peter Høier Holtermann. Gjengitt (Andersen & Bratberg 2011, 442).
- Figur 61 Ukjent opphav. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 62 Ukjent opphav. Gjengitt (Andersen & Bratberg 2011, 276).
- Figur 63 Hentet fra (Andersen & Bratberg 2011, 438)
- Figur 64 Foto 1907: Aune (?). Ukjent opphav. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 65 Ukjent opphav (Andersen & Bratberg 2011, 399).
- Figur 66 Riksantikvarietet i Oslo i følge (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 67 Ukjent opphav. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 68 Foto: Wilse. Gjengitt i (Andersen & Bratberg 2011, 439).
- Figur 69 Foto: Hans Aune. Yrjar Heimbygdslag, lokalhistorisk arkiv. Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/fotografier/bildeside/landskap/b_1426.htm (lest 17.03.17).
- Figur 70 Flyfoto 1960 (?) Ukjent opphav. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 71 Hentet fra (Coldevin 1950, 401, bind 2).
- Figur 72 Ukjent opphav. ILPs prosjektarkiv.
- Figur 73 Eies av Ørland kommune, scan nr.: YHL F 24 477 av Yrjar Heimbygdslag, lokalhistorisk arkiv. Tilgjengelig fra: http://www.yrjarheimbygdslag.no/fotografier/bildeside/flyfoto_1961/b_044.htm (lest 17.03.17).
- Figur 74 Foto: Erling Njøs 1962. (Njøs 1963, bind 2).
- Figur 75 Flyfoto 1969, fra Norgebilder, lastet ned 14.03.17. Tilgjengelig fra: norgebilder.no (lastet ned april. 2017).
- Figur 76 Ortofoto fra 09.06.12. Tilgjengelig fra: norgebilder.no (lastet ned jan. 2017).

Figur 77	Se figur 59
Figur 78	Se figur 63
Figur 79	Egen illustrasjon basert på ortofoto fra 09.06.12. Tilgjengelig fra: norgebilder.no (lastet ned jan. 2017).
Figur 80	Eget foto
Figur 81	Se figur 66
Figur 82	Eget foto
Figur 83	Se figur 74
Figur 84	Eget foto
Figur 85	Basert på figur 42 og dagens kartgrunnlag (se kartdata). Redigert av forfatter
Figur 86	Eget foto
Figur 87	Eget foto
Figur 88	Se figur 41
Figur 89	Eget foto
Figur 90	Se figur 40
Figur 91	Lidardata fra Sør-Trøndelag fylkeskommune v/ Knut Harald Stomsvik
Figur 92	GPS-tracking Google Earth 22.02.17 (fra egen tur-gps)
Figur 93	Figur 39, figur 76 og figur 92 sammenstilt
Figur 94	Eget foto, bearbeidet
Figur 95	Egen illustrasjon
Figur 96	Eget foto, bearbeidet
Figur 97	Se figur 39
Figur 98	Se figur 40
Figur 99	Eget foto, bearbeidet
Figur 100	Eget foto, bearbeidet
Figur 101	Hentet fra (Ree & Wallem 1916, 89)
Figur 102	Se figur 91
Figur 103	Se figur 42, bearbeidet

Figur 104	Se figur 39, bearbeidet
Figur 105	Se figur 40, bearbeidet
Figur 106	Eget foto
Figur 107	Eget foto
Figur 108	Eget foto, bearbeidet
Figur 109	Eget foto
Figur 110	Se figur 74
Figur 111	Se figur 40
Figur 112	Se figur 39
Figur 113	Se figur 40
Figur 114	Se figur 41
Figur 115	Tegnet av Erling Njøs i 1963 (Scannet versjon). Vedlegg til Hovedoppgave ved Norges Landbrukshøgskole.
Figur 116	Norsk Havetidend. lo: 230, 1930. Gjengitt i Njøs (1963, bind 2).
Figur 117	Se figur 74
Figur 118	Foto av Magnhild Lunde juni 1992. Hentet fra rapport (Tørud og Nilssen 1993), ILPs prosjektarkiv.
Figur 119	Se figur 74, bearbeidet av forfatter.
Figur 120	Foto av Tørud og Nilssen november 1992. Hentet fra rapport (Tørud og Nilssen 1993), ILPs prosjektarkiv. Bearbeidet av forfatter.
Figur 122	Eget foto, bearbeidet
Figur 123	Eget foto, bearbeidet
Figur 124	Eget foto, bearbeidet
Figur 125	Eget foto
Figur 126	Eget foto
Figur 127	Eget foto
Figur 128	Eget foto
Figur 129	Eget foto
Figur 130	Eget foto

Figur 131	Eget foto, bearbeidet
Figur 132	Eget foto, bearbeidet
Figur 133	Se figur 39, bearbeidet av forfatter.
Figur 134	Se figur 41, bearbeidet av forfatter.
Figur 135	Se figur 51
Figur 136	Se figur 75
Figur 137	Eget foto
Figur 138	Eget foto
Figur 139	Eget foto, bearbeidet
Figur 140	Eget foto
Figur 141	Se figur 56
Figur 142	Se figur 57
Figur 143	Se figur 38
Figur 144	Eget foto
Figur 145	Eget foto
Figur 146	Eget foto
Figur 147	Eget foto, bearbeidet
Figur 148	Se figur 39, bearbeidet av forfatter.
Figur 149	Se figur 40, bearbeidet av forfatter.
Figur 150	Se figur 41, bearbeidet av forfatter.
Figur 151	Se figur 50, bearbeidet av forfatter.
Figur 152	Se figur 76, bearbeidet av forfatter
Figur 153	Eget foto
Figur 154	Se figur 63, bearbeidet av forfatter
Figur 155	Se figur 91
Figur 156	Se figur 91
Figur 157	Se figur 91
Figur 158	Se figur 63, bearbeidet av forfatter

Figur 159	Eget foto, bearbeidet
Figur 160	Figur 39, figur 76 og kartgrunnlag (se kartdata). Sammenstilt. Bearbeidet av forfatter.
Figur 161	Figur 50, figur 76 og kartgrunnlag (se kartdata). Sammenstilt. Bearbeidet av forfatter.
Figur 162	Eget foto
Figur 163	Eget foto
Figur 164	Eget foto
Figur 165	Eget foto
Figur 166	Eget foto, bearbeidet
Figur 167	Se figur 61
Figur 168	Se figur 63, bearbeidet av forfatter
Figur 169	Se figur 41, bearbeidet av forfatter
Figur 170	Se figur 63 (utsnitt)
Figur 171	Eget foto, bearbeidet
Figur 172	Se figur 91 og kartgrunnlag (se kartdata). Sammenstilt. Bearbeidet av forfatter.
Figur 173	Se figur 92
Figur 174	Se figur 39, figur 76 og kartgrunnlag (se kartdata). Sammenstilt. Bearbeidet av forfatter.
Figur 175	Interpretasjonsplan. Egen illustrasjon basert på figur 76 og kartgrunnlag (se kartdata).
Figur 176	Egen illustrasjon
Figur 177	Egen illustrasjon
Figur 178	Egen illustrasjon
Figur 179	Egen illustrasjon

KARTDATA

FKB-data og Matrikkeldata er i UTM32 Euref89. Lastet ned fra Norgedigitalt jan 2017 v/Gunnar Tenge. Norges miljø- og biovitenskapelige universitet.

Ortofoto fra 09.06.12 er lastet ned fra Norgebilder, januar 2017.

HISTORIC GARDENS (THE FLORENCE CHARTER 1981)

Adopted by ICOMOS in December 1982.

PREAMBLE

The ICOMOS-IFLA International Committee for Historic Gardens, meeting in Florence on 21 May 1981, decided to draw up a charter on the preservation of historic gardens which would bear the name of that town. The present Florence Charter was drafted by the Committee and registered by ICOMOS on 15 December 1982 as an addendum to the Venice Charter covering the specific field concerned.

DEFINITIONS AND OBJECTIVES

Article 1.

"A historic garden is an architectural and horticultural composition of interest to the public from the historical or artistic point of view". As such, it is to be considered as a monument.

Article 2.

"The historic garden is an architectural composition whose constituents are primarily vegetal and therefore living, which means that they are perishable and renewable." Thus its appearance reflects the perpetual balance between the cycle of the seasons, the growth and decay of nature and the desire of the artist and craftsman to keep it permanently unchanged.

Article 3.

As a monument, the historic garden must be preserved in accordance with the spirit of the Venice Charter. However, since it is a living monument, its preservation must be governed by specific rules which are the subject of the Present charter.

Article 4.

The architectural composition of the historic garden includes:

- Its plan and its topography.
- Its vegetation, including its species, proportions, colour schemes, spacing and respective heights.
- Its structural and decorative features.
- Its water, running or still, reflecting the sky.

Article 5.

As the expression of the direct affinity between civilisation and nature, and as a place of enjoyment suited to meditation or repose, the garden thus acquires the cosmic significance of an idealised image of the world, a "paradise" in the etymological sense of the term, and yet a testimony to a culture, a style, an age, and often to the originality of a creative artist.

Article 6.

The term "historic garden" is equally applicable to small gardens and to large parks, whether formal or "landscape".

Article 7.

Whether or not it is associated with a building in which case it is an inseparable complement, the historic garden cannot be isolated from its own particular environment, whether urban or rural, artificial or natural.

Article 8.

A historic site is a specific landscape associated with a memorable act, as, for example, a major historic event; a well-known myth; an epic combat; or the subject of a famous picture.

Article 9.

The preservation of historic gardens depends on their identification and listing. They require several kinds of action, namely maintenance, conservation and restoration. In certain cases, reconstruction may be recommended. The authenticity of a historic garden depends as much on the design and scale of its various parts as on its decorative features and on the choice of plant or inorganic materials adopted for each of its parts.

MAINTENANCE, CONSERVATION, RESTORATION, RECONSTRUCTION

Article 10.

In any work of maintenance, conservation, restoration or reconstruction of a historic garden, or of any part of it, all its constituent features must be dealt with simultaneously. To isolate the various operations would damage the unity of the whole.

MAINTENANCE AND CONSERVATION

Article 11.

Continuous maintenance of historic gardens is of paramount importance. Since the principal material is vegetal, the preservation of the garden in an unchanged condition requires both prompt replacements when required and a long-term programme of periodic renewal (clear felling and replanting with mature specimens).

Article 12.

Those species of trees, shrubs, plants and flowers to be replaced periodically must be selected with regard for established and recognised practice in each botanical and horticultural region, and with the aim to determine the species initially grown and to preserve them.

Article 13.

The permanent or movable architectural, sculptural or decorative features which form an integral part of the historic garden must be removed or displaced only insofar as this is essential for their conservation or restoration. The replacement or restoration of any such jeopardised features must be effected in accordance with the principles of the Venice Charter, and the date of any complete replacement must be indicated.

Article 14.

The historic garden must be preserved in appropriate surroundings. Any alteration to the physical environment which will endanger the ecological equilibrium must be prohibited. These applications are applicable to all aspects of the infrastructure, whether internal or external (drainage works, irrigation systems, roads, car parks, fences, caretaking facilities, visitors' amenities, etc.).

RESTORATION AND RECONSTRUCTION

Article 15.

No restoration work and, above all, no reconstruction work on a historic garden shall be undertaken without thorough prior research to ensure that such work is scientifically executed and which will involve everything from excavation to the assembling of records relating to the garden in question and to similar gardens. Before any practical work starts, a project must be prepared on the basis of said research and must be submitted to a group of experts for joint examination and approval.

Article 16.

Restoration work must respect the successive stages of evolution of the garden concerned. In principle, no one period should be given precedence over any other, except in exceptional cases where the degree of damage or destruction affecting certain parts of a garden may be such that it is decided to reconstruct it on the basis of the traces that survive or of unimpeachable documentary evidence. Such reconstruction work might be undertaken more particularly on the parts of the garden nearest to the building it contains in order to bring out their significance in the design.

Article 17.

Where a garden has completely disappeared or there exists no more than conjectural evidence of its successive stages a reconstruction could not be considered a historic garden.

USE

Article 18.

While any historic garden is designed to be seen and walked about in, access to it must be restricted to the extent demanded by its size and vulnerability, so that its physical fabric and cultural message may be preserved.

Article 19.

By reason of its nature and purpose, a historic garden is a peaceful place conducive to human contacts, silence and awareness of nature. This conception of its everyday use must contrast with its role on those rare occasions when it accommodates a festivity. Thus, the conditions of such occasional use of a historic garden should be clearly defined, in order that any such festivity may itself serve to enhance the visual effect of the garden instead of

perverting or damaging it.

Article 20.

While historic gardens may be suitable for quiet games as a daily occurrence, separate areas appropriate for active and lively games and sports should also be laid out adjacent to the historic garden, so that the needs of the public may be satisfied in this respect without prejudice to the conservation of the gardens and landscapes.

Article 21.

The work of maintenance and conservation, the timing of which is determined by season and brief operations which serve to restore the garden's authenticity, must always take precedence over the requirements of public use. All arrangements for visits to historic gardens must be subjected to regulations that ensure the spirit of the place is preserved.

Article 22.

If a garden is walled, its walls may not be removed without prior examination of all the possible consequences liable to lead to changes in its atmosphere and to affect its preservation.

LEGAL AND ADMINISTRATIVE PROTECTION

Article 23.

It is the task of the responsible authorities to adopt, on the advice of qualified experts, the appropriate legal and administrative measures for the identification, listing and protection of historic gardens. The preservation of such gardens must be provided for within the framework of land-use plans and such provision must be duly mentioned in documents relating to regional and local planning. It is also the task of the responsible authorities to adopt, with the advice of qualified experts, the financial measures which will facilitate the maintenance, conservation and restoration, and, where necessary, the reconstruction of historic gardens.

Article 24.

The historic garden is one of the features of the patrimony whose survival, by reason of its nature, requires intensive, continuous care by trained experts. Suitable provision should therefore be made for the training of such persons, whether historians, architects, landscape architects, gardeners or botanists. Care should also be taken to ensure that there is regular propagation of the plant varieties necessary for maintenance or restoration.

Article 25.

Interest in historic gardens should be stimulated by every kind of activity capable of emphasising their true value as part of the patrimony and making for improved knowledge and appreciation of them: promotion of scientific research; international exchange and circulation of information; publications, including works designed for the general public; the encouragement of public access under suitable control and use of the media to develop awareness of the need for due respect for nature and the historic heritage. The most outstanding of the historic gardens shall be proposed for inclusion in the World Heritage List.

Nota Bene

The above recommendations are applicable to all the historic gardens in the world.

Additional clauses applicable to specific types of gardens may be subsequently appended to the present Charter with brief descriptions of the said types.

Norges miljø- og biovitenskapelig universitet
Noregs miljø- og biovitenskapelige universitet
Norwegian University of Life Sciences

Postboks 5003
NO-1432 Ås
Norway